

VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ

BRNO UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

FAKULTA ARCHITEKTURY

FACULTY OF ARCHITECTURE

ÚSTAV PAMÁTKOVÉ PÉČE

DEPARTMENT OF MONUMENT CARE

VENKOVSKÉ OSÍDLENÍ A JEHO TRANSFORMACE NA PŘÍKLADU MORAVSKOSLEZSKÝCH BESKYD A JEJICH PODHŮŘÍ

COUNTRYSIDE SETTLEMENT AND ITS TRANSFORMATIONS IN CASE OF MORAVIAN-SILESIA BESKIDS
AND THEIR FOOTHILLS

DIZERTAČNÍ PRÁCE

DOCTORAL THESIS

AUTOR PRÁCE

AUTHOR

Ing. arch. Jan Kraut

ŠKOLITEL

SUPERVISOR

Ing. arch. Luboš Františák, Ph.D.

BRNO 2025

Citace

Bibliografická citace závěrečné práce dle ČSN ISO 690:

KRAUT, Jan. *Venkovské osídlení a jeho transformace na příkladu Moravskoslezských Beskyd a jejich podhůří*. Dizertační práce. Brno: VUT Brno, Fakulta architektury, Ústav urbanismu, vedoucí práce Ing. arch. Luboš Františák, PhD., 2025.

Prohlášení

Čestně prohlašuji, že jsem tuto dizertační práci s názvem „Venkovské osídlení a jeho transformace na příkladu Moravskoslezských Beskyd a jejich podhůří“ vypracoval samostatně pod vedením školitele Ing. arch. Luboše Františáka, Ph.D. Veškerá literatura a ostatní prameny, které jsem v práci využil, jsou řádně citovány a uvedeny v seznamu použité literatury. Prohlašuji, že jsem jako autor této dizertační práce neporušil autorská práva třetích osob (§11 Autorského zákona 121/2000 Sb.).

V Brně dne 25. 2. 2025

Ing. arch. Jan Kraut

Poděkování

Rád bych tímto poděkoval prvnímu vedoucímu práce prof. Janu Koutnému, který se tématu se mnou začal věnovat, dále pak Luboši Františákovi, který na prvního vedoucího navázal a práci odborně vedl, a v neposlední řadě Jolaně Tlukové za podněty nejen ke struktuře a formě práce. Poděkování patří také mým blízkým, kterým vděčím za jejich trpělivost a vytvoření prostoru pro studium.

Abstrakt

Práce se zabývá proměnami a zákonitostmi osídlení Beskyd a jejich podhůří, které prochází překotným rozvojem a urbanizací a ztrácí svá specifika. V práci jsou definovány oblasti a vsi s obdobným charakterem a znaky – jednoduché charakteristické parametry. Pomocí znaků jsou popsána tato lokální specifika a jejich zákonitosti. Znaky a jejich historické i současné projevy a tendence jsou doloženy na případových studiích vybraných obcí. Ty slouží jako pomůcka pro srovnání a predikci vývoje jednotlivých typů obcí. Zjištěn a dokumentován je současný značný odklon od původního obrazu prostoru, a to zejména u lokálních specifík. Děje se tak především díky rozsáhlé rezidenční výstavbě a její nedostatečné regulaci, dopady se propisují do obrazu prostoru od podoby prostranství až po fungování krajiny.

Abstract

The thesis deals with the transformations and rules of the Moravian-Silesian Beskids and their foothills, which pass through the rapid development and urbanization and lose its local specifics. In the thesis there are defined the areas and villages with similar scheme and characters - simple characteristic parameters. The characters describe these local specifics and their patterns. Characters and their historical and contemporary manifestations and tendencies are documented on case studies of selected villages. These serve as an subjects for comparison and prediction of the development of individual types of villages. The current considerable diversion from the original image of the space is detected and documented, especially in case of local specifics. This is primarily due to its extensive residential construction and its insufficient regulation, the impacts are seen in the image of the space from the form of the public area to the functioning of the landscape.

Klíčová slova

Venkov, osídlení, Beskydy, podhůří, urbanizace, rozptýlená zástavba, územní rozvoj, urbanismus, veřejná prostranství.

Key words

Countryside, settlement, Beskydy mountains, foothills, urbanization, scattered settlement, Territorial development, urbanism, public space.

Obsah

1 Úvod	3
1.1 Premisa	3
1.2 Osobní motivace	4
1.3 Cíle a účel práce	5
2 Sledovaná oblast	7
3 Analýzy a Souvislosti v území	9
3.1 Krajinné charakteristiky, geologie, stáří osídlení, urbanizační osy, historické souvislosti	9
3.2 Typologie vsí	21
3.2.1 Historické typy prostorového založení vsí	22
3.2.2 Rozptýlená zástavba v území	24
4 Metodika určování typů osídlení v oblasti a jejich znaků	28
4.1 Oblasti	29
4.2 Vsi – Srovnávací rozdělení vsí	30
4.2.1 Dlouhá ves (typ 1)	33
4.2.2 Krátká ves (typ 2)	35
4.2.3 Nepravidelná rozptýlená zástavba (typ 3)	37
4.2.4 Horská izolovaná zástavba (typ 4)	39
4.3 Znaky – charakteristické parametry	41
4.3.1 Typ 1 – Dlouhá ves	43
4.3.2 Typ 2 – Krátká ves	47
4.3.4 Typ 4 – Horská izolovaná zástavba	53

5 Případové studie.....	56
5.1 Případová studie obec Tichá (Typ 1).....	57
5.1.1 základní údaje, zařazení	57
5.1.2 Analýza struktury, rozpoznání znaků.....	58
5.1.3 Rozbor jednotlivých znaků a jejich projevy.....	61
5.1.4 Shrnutí, závěry a tendence	74
5.2 Případová studie obec Baška (Typ 2)	78
5.2.1 základní údaje, zařazení	78
5.2.2 Analýza struktury, rozpoznání znaků.....	80
5.2.3 Rozbor jednotlivých znaků a jejich projevy.....	83
5.2.4 Shrnutí, závěry a tendence	95
5.3 Případová studie obec Pstruží (Typ 3)	99
5.3.1 základní údaje, zařazení	99
5.3.2 Analýza struktury, rozpoznání znaků.....	100
5.3.3 Rozbor jednotlivých znaků a jejich projevy.....	103
5.3.4 Shrnutí, závěry a tendence	116
5.4 Případová studie obec Hrádek (Typ 3).....	119
5.4.1 základní údaje, zařazení	119
5.4.2 Analýza struktury, rozpoznání znaků.....	120
5.4.3 Rozbor jednotlivých znaků a jejich projevy.....	123
5.4.4 Shrnutí, závěry a tendence	128
5.5 Případová studie obec Staré Hamry (Typ 4)	132
5.5.1 základní údaje, zařazení	132
5.5.2 Analýza struktury, rozpoznání znaků.....	133
5.5.3 Rozbor jednotlivých znaků a jejich projevy.....	136
5.5.4 Shrnutí, závěry a tendence	144
6 Závěry a implikace.....	148
6.1 Závěry.....	148
6.2 Implikace.....	150
7 Zdroje	152
7.1 Seznam použité literatury.....	152
7.2 Další studovaná literatura	153
7.3 Internetové zdroje	154
7.3 Seznam obrázků	155
8 Přílohy	162

1 Úvod

1.1 Premisa

Předložená práce se snaží pochopit a popsat zákonitosti a snad přispět k poučenému rozvoji venkovského osídlení v Beskydech a jejich severních podhůřích, a to z pohledu sídelní struktury, stavebního rozvoje obcí, vztahu sídla a krajiny a podoby obcí samotných. Důraz je kladen na srovnávání obdobných obcí a lokalit napříč zvolenou oblastí v jejich historickém vývoji, možných dopadech soudobých urbanizačních tlaků. To vše s ohledem na lokální specifika oblasti.

Premisou a jednou z motivací předložené práce je nabytí dojmu, který lze asi nejpřiléhavěji vyjádřit vžitým úslovím „sype se nám to pod rukama“. Nejedná se dojem pouze z aktuální situace či posledních let. Při hlubším studiu osídlení a jednotlivých vesnic zjistíme, že zárodky disproporcí dnešního stavu lze nalézt i dvě staletí nazpět a že některá sídla momentálně nepoučeně čelí výzvám, kterým již úspěšně i neúspěšně čelila jiná sídla o několik dekad nazpět, a někdy jen ve vedlejších údolích.

V popisovaném území jsme svědky v některých místech i více než století trvajících rozvoje a urbanizace spojené s dominancí průmyslu i změnami ve společnosti i hospodářství obecně. Kdy prostor podhorského a horského venkovského osídlení čelí tlaku na výstavbu především staveb pro bydlení a je provázejících záměrů a stává se rezidenčním zázemím měst pod horami. Tento systémově nijak podchycený a prostorově regulovaný trend postupně mění hodnoty a ráz sídel i krajiny, aniž by na většině míst nabídl kvalitu nově.

Každá lokalita má svou svébytnou podobu, která je výsledkem či snad lépe průnikem činností lidských (hmotných i nehmotných) a přírodních, výsledkem je pak jedinečná kulturní krajina, sídelní struktura a kultura. Někdy se jedná pouze o odstíny společného sdíleného prostředí, jindy, jako v našem případě, o území, které nemá v rámci republiky další zastoupení. Jde o specifické formy osídlení na pomezí Slovenské a České republiky a Polska, které bylo ovlivněno pasekářstvím a horským pastevectvím. Situace je tedy o to horší, že se setrvalým podceněním situace přicházíme o fenomén, který nejen vtisknul ráz regionu, ale učinil ho výrazným a jedinečným i v rámci celé České republiky.

Sídelní a půdorysná struktura a podoba krajiny jsou jevy, které vznikaly postupně za vzájemného spolupůsobení po staletí a donedávna se zdálo, že s nimi téměř není možné hnout. V popisované oblasti stojíme díky neusměrněné urbanizaci před důkazem, že to možné je, a to dokonce v horizontu jednotlivých let. Je pravda, že Beskydy, jedno z posledních osídlovaných území republiky, nemělo své členění propsáno tolika vrstvami a staletími a ani neobsahuje natolik zřetelné rysy a pravidla, na které je možné bez hlubší analýzy intuitivně navazovat.

Překotná urbanizace, ochrana přírodních stanovišť a rychlá změna v hospodaření v krajině v některých místech zcela vymazaly předešlé vrstvy a na dalších místech to bezprostředně hrozí. Otázkou, na kterou se práce snaží nalézt odpověď, je, zda jsme s to tento trend zvrátit či zadržet a jak věc koordinovat, jednoduše řečeno jak

usměrnit urbanizaci. Při tom nejde o „stopku“ ve stavění a stagnaci ani nostalgii za zvukem zvonců pasoucích se stád. Jedná se o znalost souvislostí, vyvarování se chyb, nalezení směru, lokalit a forem organizace prostoru krajiny i sídla tak, abychom vůči zbytku republiky zvládli odlišit a ochránit jedinečný charakter oblasti a na nejvíce zasažených místech dosáhnout aspoň nějakého charakteru, který má atributy krajiny, sídla či veřejného prostranství.

Pojem urbanismus má kořen ve slově „urbs“ – město, což je logické a s trochou nadsázky i symbolické. Ve středu zájmu urbanistů byla dříve pouze města. Venkova se dotkli pouze, coby lokátoři, přičemž nešlo o dnešní vědu, ale více o znalosti hospodaření. Poté si prostor žil vlastním životem. Venkov byl vnímán jako fungující periferie. Dnes se mění venkov a změnil se i postoj a vztah vědeckého urbanismu k tomuto prostoru. Prostor začíná být vědou dobře zmapován, zejména co do jeho vzniku a původních struktur a v nejrůznějších jednotlivých, někdy velmi úzce profilovaných směrech. Pozorujeme také větší možnosti, jak v praxi pracovat s územně plánovací dokumentací či územními studiemi. Rovněž se zde začínáme potkávat s městskými (vesnickými) architekty. Bohužel zjišťujeme, že tento trend zatím v mnohém míjí sledovanou oblast. A to zejména v provázání a uplatnění nabytých vědeckých a historických zjištění a souvislostí pro dnešní situaci. Snad je to způsobeno horší čitelností prostoru a jeho specifiky vůči zbytku republiky, pro které jinde nenacházíme precedens. Dnes však stojíme před realitou překotně se transformujícího prostoru, který více než jiné vyžaduje obezřetný přístup a záchytné body pro udržení své jedinečnosti.

1.2 Osobní motivace

Jako architekt a urbanista pozoruji v některých případech už druhou změnu územních plánů obcí, která se ve většině případů nese pouze v převádění ploch zemědělských do ploch obytných, a to zpravidla pouze na základě žádosti vlastníka pozemku. V některých obcích se setkáváme se situací, kdy obec ze strachu z možné stížnosti občana odmítá změnit zpět i jedinou plochu obytnou, i když jde o evidentní historický omyl, například nezastavěná lesní mýtina bez příjezdu a sítí, nebo zrušit zastavitelnou plochu, která leží 20 let ladem. Také je mi znám případ, kdy v územním plánu zakotvená povinnost vyhotovit územní studii, byla chápána jako pouze administrativní záležitost. Vlastník pozemku tedy předložil studii se 40 RD, která mu byla odsouhlasena, a obec teprve zpětně řeší rozsáhlé investice pro zbudování nyní prakticky neexistujícího dopravního napojení a projektuje bypassy kolem půlky obce. Zde je evidentní problém nejen ve schválení studie, ale rovněž ve vymezení samotné nepřipravené plochy. Dále se hojně setkávám s experimentováním s velikostí s minimální plochou stavebního pozemku, které probíhá nezávisle v téměř každé obci. Děje se tak za účelem sledování krajinného rázu a výsledkem je často obětování volné krajiny několika oploceným pozemkům. Těchto jednotlivostí je možné jmenovat více, velmi často se v sousední obci opakují a přispívají ke zmiňovaným změnám.

S regionem a ponejvíce právě se sledovanou oblastí mne pojí osobní vztah, je to můj rodný kraj. Všem mým činnostem tak od dětství tvoří kulisu Beskydy. S prostorem jsem spojen i profesním působením coby projektant na několika úrovních, vědecký

pracovník na Metodickém centru při Národním muzeu v přírodě i účastník řady aktivit neziskového sektoru.

Řadu lokalit důvěrně dlouhodobě znám a pozoruji, jak se mění. Bývám tak svědkem toho, jak se během několika let může změnit volná krajina v satelit. Pozoruji, jak se ve vnímaném obrazu prostředí přestávají uplatňovat její dříve typické součásti od detailu lidového stavitelství až po hierarchii v krajině, a nahrazeny nejsou kvalitou novou.

1.3 Cíle a účel práce

Primární cíle

Nalezení způsobu a přístupu, jak usměrnit urbanistický rozvoj a zachovat ráz a kontinuitu zkoumané oblasti. Ta se v současnosti vyvíjí příliš překotně a stávající struktury nejsou s to tento neusměrněný tlak unést. Formulování přístupu založeného na společných znacích oblasti či jejích částí, který umožní lépe korigovat kroky jednotlivých vsí při plánování jejich rozvoje.

Definování charakteristik a vlastností společných a specifických pro danou oblast či její části, které následně poslouží ke vzájemnému porovnávání, poučení a predikci dopadu plánovaných kroků na podobu a fungování prostředí. Tyto jednotlivosti pak budou pomyslným vodítkem k udržení soudržnosti jednotlivých lokalit i porovnávání jejich stavu v rámci celého prostředí

Sekundární cíle

Zachování jedinečného rázu oblasti, ochrana cenných lokalit a zachování lokálních specifik. Cílené uplatnění původních struktur, míst a prvků v současném prostoru, podpoření jejich významu a tím zachování kontinuity prostoru s jeho historickými kvalitami.

Poskytnutí metodiky pro vědomou a kontextuální práci s veřejnými prostranstvími a historickými místy v rámci plánování rozvoje sídla.

Upozornění na důležitost práce na kultivaci prostoru včetně jeho nehmatatelných složek. Stav prostředí se promítá do našeho individuálního vnímání, orientace i tvorbě vazeb vůči okolí. Následně se na mnoha úrovních podepisuje na fungování komunity, tvorbu sdílených hodnot, zodpovědnost k prostoru a v neposlední řadě také kontinuitu předávaného obrazu domova.

Postup práce

Propojení dosavadních vědeckých urbanistických znalostí o osídlení v oblasti, navazujících souvislostí a reality současného rozvoje a urbanizace prostoru a jejich dopadů na podobu prostoru.

Vytvoření kategorizace vsí a stanovišť pro praktické porovnání vsí a lokalit v rámci sledované oblasti a možnosti predikce dopadů jejich rozvoje.

Vytvoření souboru charakteristických znaků pro jednotlivé kategorie na úrovni sídelní struktury, vazby sídel na krajinu a jejich vnitřní organizace pro jejich identifikování

a zachování i následnou aplikaci na transformované lokality. Míra uplatnění těchto charakteristických znaků v prostředí je pak úměrná udržení jeho specifík.

Zpracování případových studií vybraných obcí pro dokumentování projevů a transformací charakteristických znaků v reálném prostředí a ztráty či setření těchto jeho kvalit.

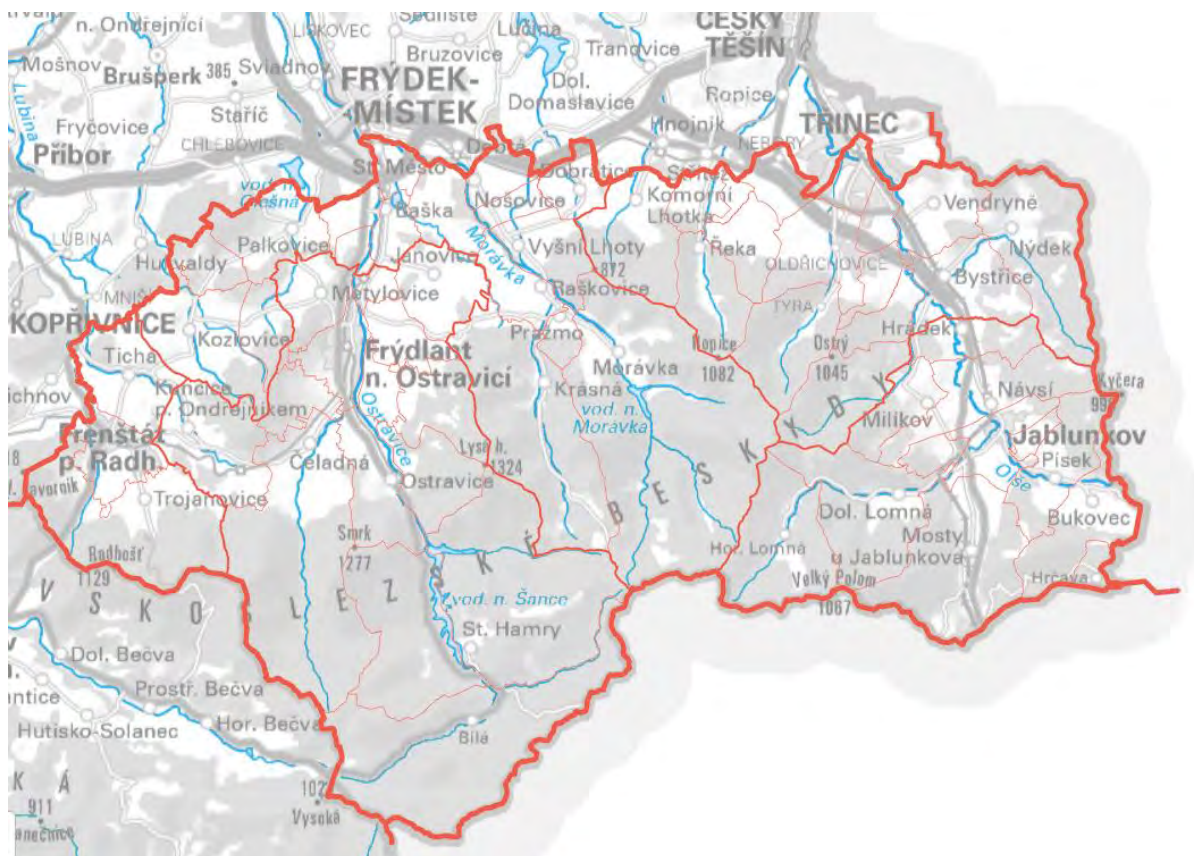
Vyhodnocení současných rozvojových tendencí v oblasti a jejich možného dopadu na podobu prostředí.

Přehled obsahu práce

V následujících dvou kapitolách je představena analýza krajinných a přírodních zákonitostí oblasti, procesu vzniku a formování osídlení a soudobých transformačních vlivů, jakož také shrnutí zažitých typologií vsí s ohledem na situaci v oblasti. Ve 4. kapitole je formulována nová metodika k mapování a rozboru osídlení oblasti pro potřeby usměrnění urbanistického rozvoje, zachování rázu a kontinuity prostoru, která pracuje s rozpoznanými oblastmi, srovnávacími typy vsí a jejich znaky – jednoduchými charakteristickými parametry. Následuje 5. kapitola složená z případových studií vybraných obcí, kde jejich vývoj a současný stav je nahlížen prostřednictvím ve 4. kapitole formulovaných znaků. V závěru jsou shrnuta zjištění a jsou učiněny závěry, implikace a možná východiska, jak s daným prostředím pracovat.

2 Sledovaná oblast

Pro bližší zkoumání byla vybrána část Moravskoslezského kraje při hranicích s Polskem a Slovenskem s jednoznačnou spádovostí sídelní struktury a jasnými přirozenými hranicemi, a rovněž pro možnost práce se Zásadami územního rozvoje jediného správního celku. Zvolené území obsahuje všechny typy venkovských sídel typické pro tento region s různými typy transformace a vývoje v uplynulém století a zachycuje návaznosti v sídelní struktuře od prvních příměstských vesnic až po roztroušenou zástavbu v horách.

Obrázek 1 Sledovaná oblast – hranice katastrů a ORP, zdroj: autor

V geografickém vymezení se jedná o Moravskoslezské Beskydy s jejich severními a severozápadními podhůřími (např. Podbeskydská pahorkatina, region Gorolsko, Lašsko). Konkrétní území s ilustračními příklady obcí je možné vymezit česko-polskou a česko-slovenskou hranicí v nejzápadnější části republiky a městy Rožnov pod Radhoštěm, Frenštát pod Radhoštěm, Frýdek-Místek a Trinec ve „vnitrozemí“. Velkou část území tvoří CHKO Beskydy. Tato oblast vykazuje řadu specifíků jako je geologický vývoj, přírodní podmínky, proces osídlování, kulturní vlivy, způsob obživy, ekonomický vývoj a stupeň urbanizace. A tyto faktory vytvořily specifickou podobu venkovského osídlení a krajiny, jejichž specifika se pokusím v následujícím textu nastínit.

V každém regionu je možné nalézt lokální odchylky od všeobecně sdíleného rázu osídlení ČR. V řadě případů tomu tak je i zde, nalézáme zde ovšem také osídlení, které s dalšími regiony příliš srovnávat nelze. Na fotkách níže jsou pro ilustraci a prvotní vhled do podoby prostoru postihnuty 2 hlavní fenomény, které jsou specifikem oblasti – fragmenty osídlení v horách a roztroušená zástavba napříč katastry.

Obrázek 2 Osídlení v horách – Staré Hamry, osada Lojkaščanka, foto: autor, srpen 2023

Obrázek 3 roztroušená zástavba – okraj obcí Dobratice a Komorní Lhotka na hranici CHKO Beskydy, foto: autor, leden 2025

Soupis obcí

Vybrané území zahrnuje 57 obcí, v závorkách je uvedena správní příslušnost jednotlivých obcí:

Baška (Baška), Bílá, Bocanovice, Bukovec, Bystřice, Čeladná, Dolní Lomná, Frenštát p. R., Frýdlant n. O., Gutý (Tř), Hodoňovice (Baška), Horní Lomná, Hrádek, Hřava, Jablunkov, Janovice, Karpetná (Tř), Komorní Lhota, Košařiska, Kozlovice, Krásná, Kunčice p. O., Kunčičky (Baška), Lhotka, Lubno (FnO), Malenovice, Metylovice, Milíkov, Morávka, Mosty u J., Myslík, Návsí, Nebory (Tř), Nižní Lhoty, Nošovice, Nová Ves (FnO), Nýdek, Oldřichovice (Tř), Ostravice, Palkovice, Písečná, Písek, Pražmo, Pržno, Pstruží, Raškovice, Řeka, Skalice (FM), Smilovice, Staré Hamry, Tichá, Trojanovice, Třinec, Tyra (Tř), Vendryně, Vyšní Lhoty, Lyžbice (Tř)

Rozsah sledovaných jevů

Práce se zaměřuje na pohled od sídelní struktury a krajiny, přes vazbu sídla na otevřenou krajinu po základní organizaci obce – strukturu, umísťování zástavby a formování veřejných prostranství. Práce nesleduje architektonický detail, materiály a tvarosloví objektů. Záběrem tedy předložená práce propojuje měřítko obsažené v Zásadách územního rozvoje, územních studiích, územních a regulačních plánech a koncepčních dokumentech dalších subjektů veřejné správy (CHKO, MAS) s poznatky a konkrétními situacemi, ve kterých se jednotlivé obce nacházejí.

3 Analýzy a Souvislosti v území

Kapitola se věnuje popisu sledovaného území z pohledu krajinných charakteristik, tvorby osídlení a jeho proměn. Dále jsou popsány typy vsí a formy zástavby v oblasti, jako klíčový podklad pro další práci a nahlížení na jejich rozvoj. Analytická část klade důraz především na projevy urbanizace a jejich dopady na podobu osídlení, a to jak z pohledu odborných ukazatelů tak i celkového vnímání prostoru.

3.1 Krajinné charakteristiky, geologie, stáří osídlení, urbanizační osy, historické souvislosti

Charakteristika zkoumaného území

České venkovské osídlení se na první pohled jeví víceméně jako homogenní – shodné podnebí, nadmořská výška, vegetační stupně, což dalo vzniknout poměrně husté sídelní struktuře s relativně pravidelnými vzdálenostmi obcí a jejich velikostí. Avšak při detailním pohledu najdeme řadu odlišností a specifických reakcí na lokální podmínky, proces osídlování a společenské změny, a to mnohdy i při porovnání sousedních sídel. Kromě rozdílné doby vzniku obcí tak musíme odlišit jednotlivé mikroregiony, oblasti nížinné a horské, Čechy a Moravu a také Hercynicum, Panonicum a Carpathicum či např. národopisné regiony a bioregiony (*Culek, 2013*). To vše je projevem jedinečnosti, osobitosti i vzájemné harmonie jednotlivých složek, jak popisuje například Ivan Vorel (*2014*).

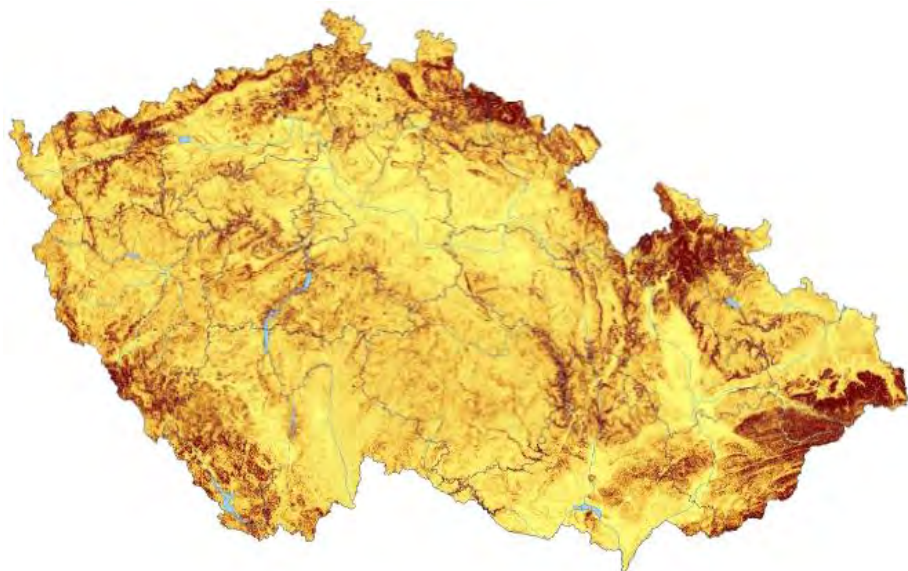
Na našem území se objevuje několik základních typů uspořádání vsí a organizace plužin, které jsou často kombinované a dodnes různou měrou čitelné. Jako celek tvoří vrstvu lidského osídlení na dané krajinné matici. Tyto typy jsou zároveň ideálním podkladem k vysledování doby vzniku, způsobu založení a vývoje vsí, jelikož jsou mimo pozorovatelnost in situ předmětem řady mapování od počátku 19. století. Tímto způsobem lze rozklíčovat zákonitosti lidského osídlení v krajině a předvídat jeho vývoj.

V níže uvedeném stručném popisu se pokusím tyto typy shrnout s důrazem na oblastní odlišnosti. Těmi může být například zahrnutí pastvin do výčtu plužin, historické způsoby využití lesa či specifické typy vsí. Jako příklady poslouží ukázky obcí ze zvolené oblasti, popř. z celého Moravskoslezského kraje, některé z příkladů jsou rovněž v jednom z následujících oddílů textu blíže představeny.

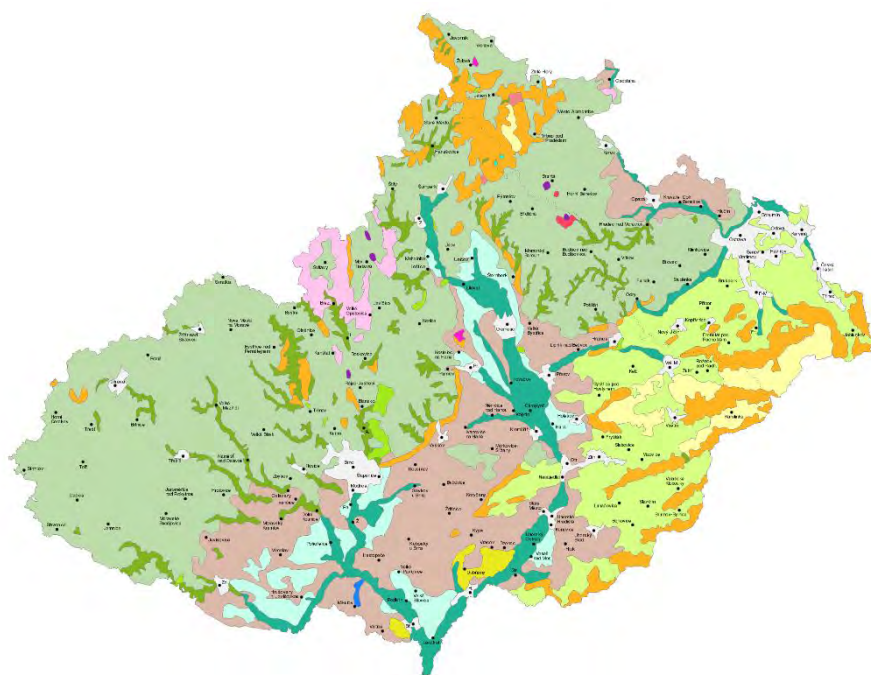
Proces a historie osídlování regionu, přírodní a krajinná charakteristika oblasti

Území České republiky je tvořeno dvěma základními geologickými jednotkami – vznikem starší Český masív patří do systému vrásnění hercynského a Západní Karpaty kopírující hranici se Slovenskem jsou součástí mladšího Carpathica, tedy alpínsko-himálajského vrásnění, jehož činností vznikaly nejvyšší horské systémy na planetě. Odlišný geologický původ a stáří pohoří odlišuje oblast od zbytku republiky. Popisovaný region leží cele v Carpathicu, v prostoru hor a na jejich úpatích, kde nacházíme relativně výrazně převýšené zalesněné horské masívy (max. převýšení 1000 m) s úzkými údolími a minimem úrodných rovin s černozeměmi,

jelikož i podhůří jsou částečně zvrásněna (obrázek Reliéf krajiny, obrázek Postup osídlování regionu). Díky značné hornatosti se území, které by bylo bez lidské činnosti zcela zalesněno s přirozenými lesními říčními toky, nachází ve 3. a vyšších vegetačních stupních. Tím, spolu s reliéfem, vykazuje horší obdělávatelnost a úrodnost oproti tradičním sídelním oblastem, které se nacházejí v 1. a 2. (3.) vegetačním stupni. Toto rovněž ovlivnilo dobu osídlování území.

Obrázek 4 Sklonitost reliéfu ČR, zdroj: LÖW, J. et al. (2005): *Typologie české krajiny*

Obrázek 5 Reliéf krajiny (oranžová: krajiny výrazných svahů a skalnatých a horských hřebenů, Světle oranžová: hornatiny, žlutozelená: vrchoviny, zelenomodrá: říční nivy), zdroj: dalsimoravak.wordpress.com

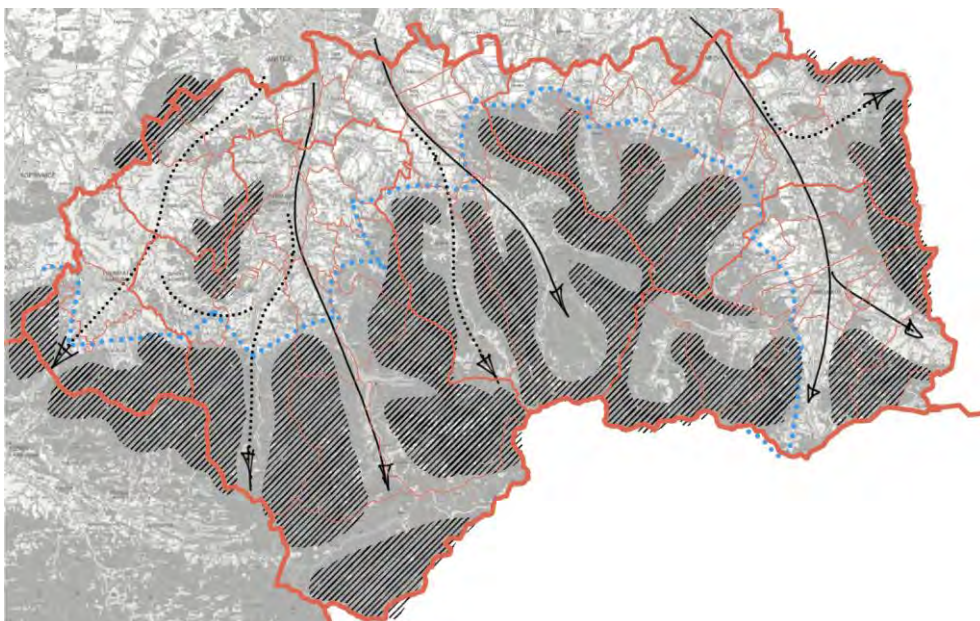
Nejstarší archeologické důkazy o lidském osídlení regionu pochází z doby kamenné (př. jeskyně Šipka ve Štramberku, člověk neanderthalský), avšak nejednalo se o souvislé osídlení a v žádném případě ne o vznik kulturní obdělávané krajiny, jelikož

neolitická revoluce tehdy ještě neproběhla. O počátku souvislého osídlování, prozatím pouze v podhůří, můžeme hovořit až v souvislosti s populační expanzí a vrcholně středověkou kolonizací zejména za posledních Přemyslovců. Čímž se dostáváme k dalšímu specifiku a to tomu, že oblast byla kolonizována jako jedna z posledních v České republice. Do této etapy kolonizace spadá severozápadní okraj vymezené oblasti (Frýdek-Místek, Frenštát p. R., Frýdlant nad Ostravicí a okolní vesnice). K celkovému osídlení regionu docházelo až v průběhu novověku (obrázek Sklonitost reliéfu ČR).

Obrázek 6 Postup osídlování regionu, vrcholně středověká kolonizace (hnědá), raně novověká kolonizace (zelená), zdroj: dalsimoravak.wordpress.com

Novověké osídlování pokračovalo dvěma způsoby. Jednak postupným rozšiřováním stávajících obcí na úpatích, dále údolím, podél potoků, mýcením pasek na úpatích hor (pasekářská kolonizace) či procesem tzv. valašské kolonizace, podrobněji Jaroslav Štika (2009). Urbanizační osy dané údolím a bariéry v podobě horských partií jsou pro kolonizaci z údolí zobrazeny na obrázku Urbanizační osy. V rámci každé urbanizační osy (zpravidla vodního toku) lze nalézt řetězec několika typů vsí od těch podhorských středověkých soustředěných až po novověké rozptýlené a značnou měrou to platí také pro vedlejší koncová údolí.

Obrázek 7 Urbanizační osy a přírodní bariéry – hlavní a vedlejší směry postupující kolonizace, horské partie vymezující osídlení (šrafa), hranice CHKO (modrá), zdroj: autor

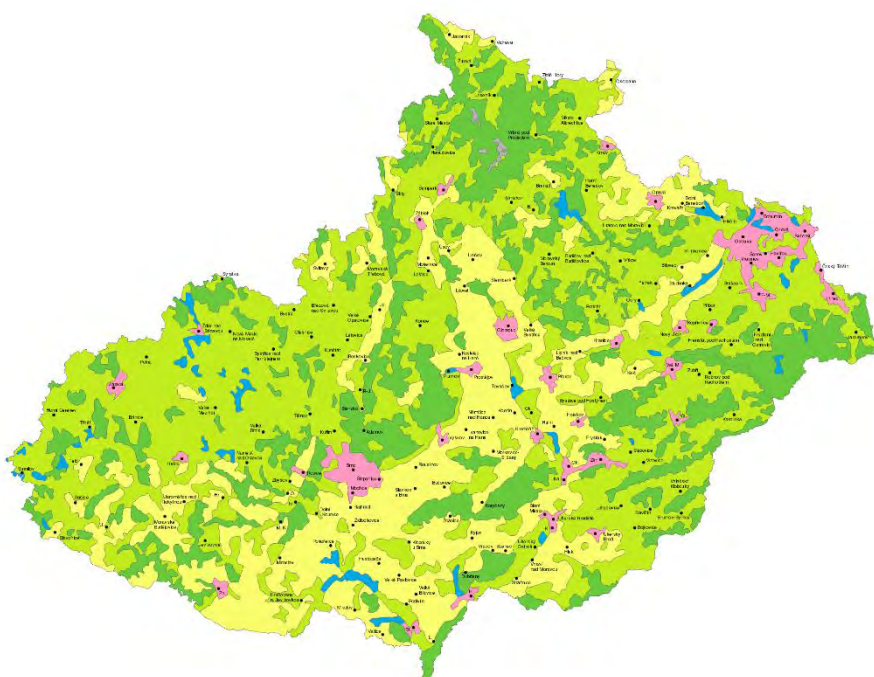

Obrázek 8 Řetězec vsí na urbanizační ose – ilustrační skica návaznosti různých typů vsí s ohledem na postup, dobu a prostorové možnosti kolonizace, zdroj: autor

Zmíněná Valašská kolonizace je dalším ojedinělým fenoménem, který zde zasahuje na naše území pouze v této oblasti. Týká se totiž osídlení a zejména způsobu hospodaření a života v Karpatech, které se táhnou od hranice ČR a SR až do Rumunska, odkud se tento způsob hospodaření rozšířil až k nám. Jedná se o pastevecký (mnohdy pouze sezónní) způsob života (salašnictví), který se po hřebenech hor (jejich pasekách a holích) postupně šířil až na naše území. K šíření docházelo buď přesunem obyvatelstva či přejímáním zvyklostí, hospodaření, stavebního projevu a do značné míry i slovesnosti, zvyků a jazyka. Novověká kolonizace tímto způsobem pokračovala až do konce 19. století (populační maximum v r. 1945), avšak jako jeden z vrcholů můžeme považovat přelom 17. a 18. století, kdy bylo založeno velké množství obcí a pasekářských osad a osídlení proniklo i do „Zadních hor“ ke slovenským hranicím (např. Velké Karlovice byly založeny r. 1714).

Takto do prostoru proniká z nížin osídlení „domácí“ se svými pravidly, která se však přizpůsobují lokální topografii, a z východu přichází horské pastevectví, které obsazuje výše položené lokality a horské hřebeny. Mnoho obcí rovněž vzniklo jako uhlířské osady pro zásobování hutí pod horami. Často se tak v horách stává, že obec v údolí je oddělena od svých pastvin na kopci lesem (Trojanovice a hora Radhošť, Kozlovice a hora Ondřejník), obec leží na horském úbočí (Pstruží, Guty, Nýdek) nebo dokonce obec vzniká přímo na hřebeni (Gruň, Soláň).

Přírodní podmínky, topografie a způsob hospodaření se promítly do využití krajiny. Na obrázku níže (obrázek Typy venkovského osídlení) je patrné současné využití krajiny. Původní lesy byly mýceny a proces odlesňování se zastavil až ve 20. století, aby po roce 1945 došlo k opětovnému zalesňování horských partií a vzniku městského osídlení, které je dle mého názoru v současné době již většího rozsahu než mapa ukazuje.

Obrázek 9 Využití krajiny (tmavozelená: lesní krajina, světlezelená: lesozemědělská krajina, modrá: rybníční krajina – v. n. Morávka, Šance, růžová: městská krajina), zdroj: dalsimoravak.wordpress.com

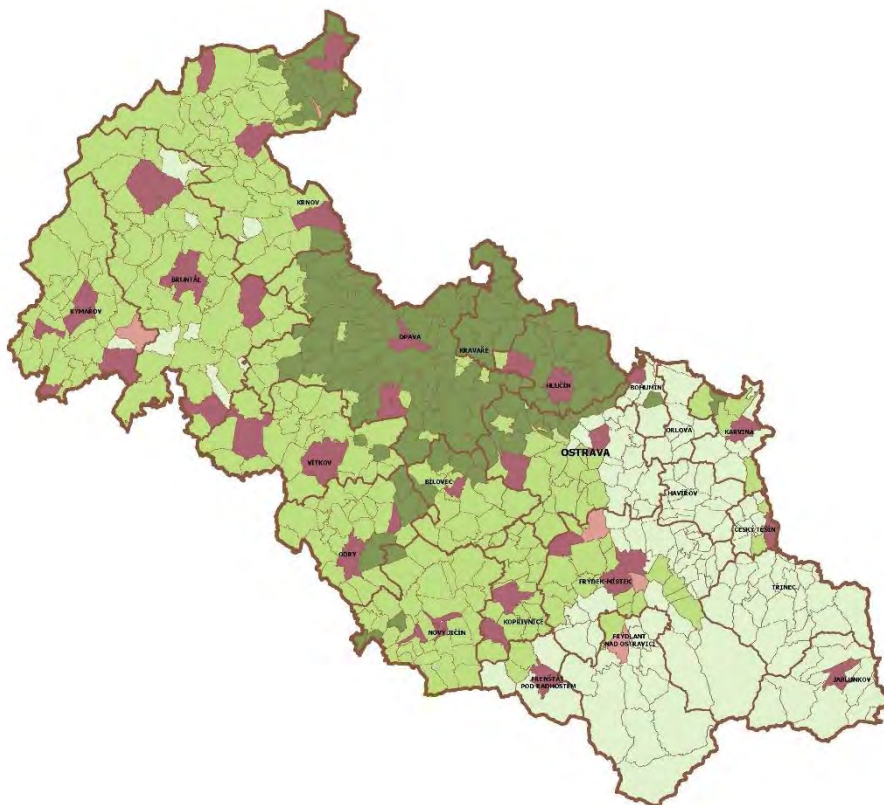
V době, kdy regionu dominovalo venkovské osídlení a krajina byla více využívána, byla světlazelená barva na mapě rozšířena útržkovitě až na hranici se Slovenskem. Krajina byla otevřenější a obecně využívanější, ačkoli v údolích a srázích stále existovaly nepřístupné divočiny. V prostoru hor jsou dnes pastviny zalesněny a to, co vnímáme jako pastviny nyní, jsou ve většině případů pouze zahrady a ohrady přímo náležící obydlí (dvorce). Ke změnám došlo i v podhůří, kde je možné sledovat ústup od obdělávání půdy a podél starých urbanizačních os rozšiřování ryze městské krajiny s jejími lady a zbytkovými plochami „krajiny“.

Sídelní struktura zkoumaného území a vazby v ní

Jak je patrné z *Územní studie Cílové charakteristiky krajiny Moravskoslezského kraje* (ATELIER T-PLAN, 2013), ZÚR, ale i z běžného leteckého snímku zkoumané

oblasti, území je rozděleno do dvou částí – podhorské s převládající otevřenou krajinou polí a luk a horské s výraznou dominancí lesa. Tyto dvě základní matrice jsou doplněny sídly, dnes často propojenými. Využívání krajiny se v uplynulých 100 letech výrazně změnilo, ale i tak jsou zde stále patrné znaky původního způsobu života.

S ohledem na volbu zkoumaného území můžeme sledovat plochy zcela urbanizované, na které navazují fragmenty krajiny, plochy s roztroušenou zástavbou, kde je dominantní otevřená krajina, dále krajinu horskou s prostorově omezenými sídly a mnohdy novodobými zalesněnými plochami a nakonec zpravidla periferní stanoviště, která mají dlouhodobě přírodní charakter s minimálními vstupy osídlení. Všechna tato stanoviště tvoří strukturu s jasnou hierarchií, kde základními osami jsou zpravidla říční toky, podél nichž se v minulosti osídlení rozšiřovalo a dnes zde postupuje výrazná urbanizace. Sekundárními dnes zpravidla již nečitelnými urbanizačními osami jsou hřebeny hor, kde dominovalo horské pastevectví.

Obrázek 10 Typy venkovského osídlení na území Moravskoslezského kraje (šedivá: území ovlivněné industrializací a nejmladší osídlené území – vsi rozptýlené a přírodní, světlezelená: území se znaky pozdně středověké kolonizace, tmavě zelená: území se znaky nejstaršího osídlení – vsi se soustředěným půdorysem, vínová: města se statutem před 1836, růžová: trhové vsi), zdroj: Dagmar Saktorová, MSK, 2008

Takto vzniklá struktura je výrazně podmíněna topografií a přírodními podmínkami. Soudobé požadavky na obsluhu a propojení území, které se projevují ponejvíce dopravními stavbami, mnohdy nectí tuto historickou strukturu, a to ve dvou základních měřítkách. Na úrovni celého regionu dochází k přímému spojování větších sídel. Dominance těchto sídel má často novodobé kořeny, tedy tyto nové trasy neodpovídají přirozeným trasám. V menším měřítku sídel často dochází k jevu,

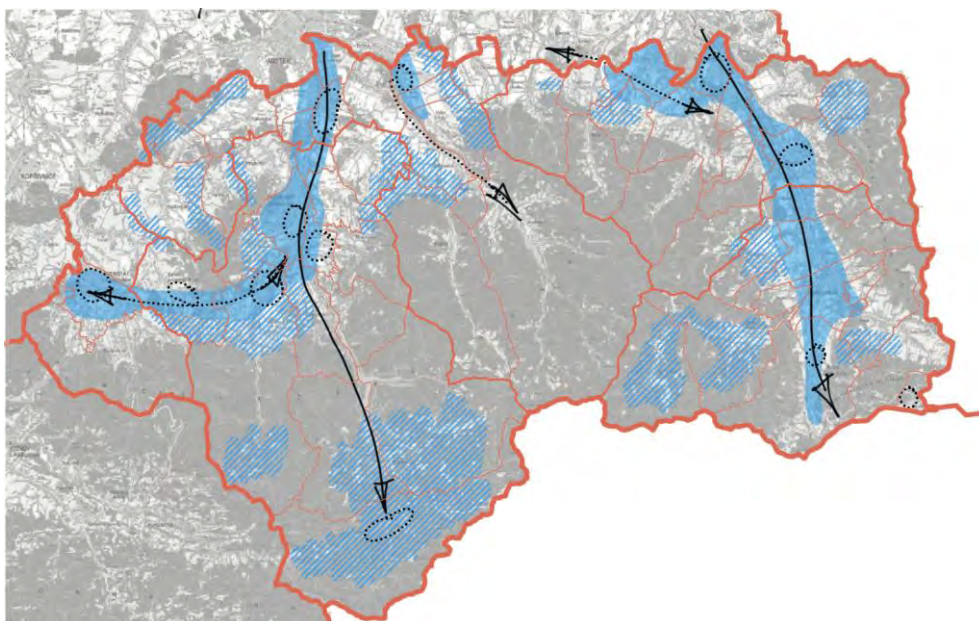
kdy původní cesta a osa sídla (např. údolí potoka) nezvládá absorbovat dopravu, tak je nahrazena trasou novou, v mnoha případech zcela odlišnou od trasy původní. V obou situacích nové trasy vytvářejí urbanizační osy, které nejsou pro osídlení a krajinu z historického a kulturního pohledu přirozené a často výrazně narušují jejich charakter. Následný vznik disproporcí v rozvoji sídel je nevyhnutelný.

Hlavní novodobé transformační vlivy a jejich dopady na sídelní a krajinou strukturu oblasti, současný vývoj

Celé někdejší venkovské osídlení (jen s několika městy provinčního charakteru) se v průběhu staletí plynule vyvíjelo postupným osídlováním pohraničních hvozdů (až do 2. sv. v.). Jedná se o region chudší, ve kterém krom zemědělství dominovalo pastevectví a lesní hospodářství. Obyvatelstvo bylo české, lépe však říci slovanské, jelikož není možné mluvit o moderním českém národu, jak jej chápeme dnes. V kraji se míchaly vlivy moravské, polské/slezské a valašské (karpatské, slovenské).

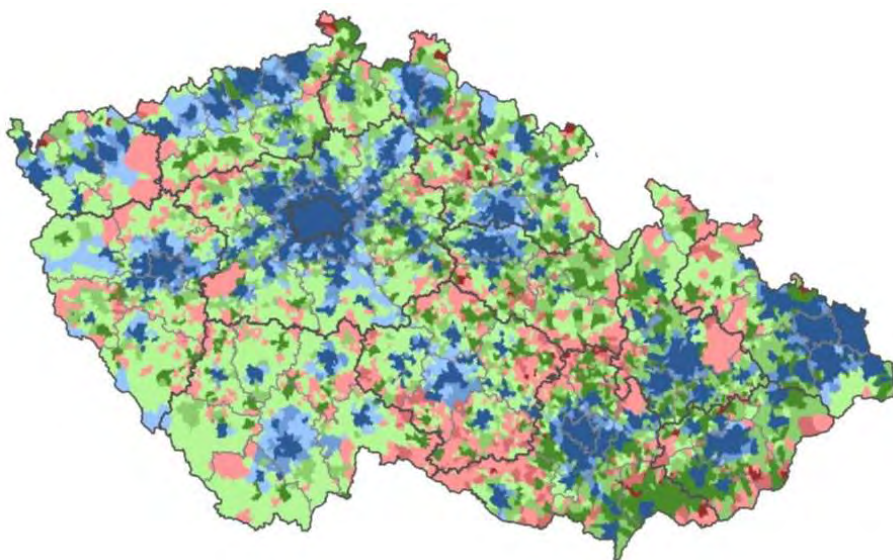
Toto byl počáteční obraz území, v duchu novověké zemědělské společnosti. Avšak již od třicetileté války začal hrát v území roli i průmysl, zejména hutě, popř. papírný, lokované v některých sídlech podél vody. Příchod průmyslu zpočátku znamenal pouze nepatrné zatížení obyvatelstva v podobě dřevní roboty (a například povinnosti pasekářů dodávat robotníky do hutí), avšak již od počátku 19. století začal průmysl hrát natolik dominantní roli, že začal ovlivňovat i širší okolí a celé osídlení. Pro historické srovnání ve Frýdlantě jsou hutě od roku 1618, v Ostravě bylo objeveno uhlí v roce 1763 a první velké železářny zde byly založeny 1828, v Třinci následně 1839 a vlak tamtéž přiveden 1869. Pro chudé obyvatelstvo z hor znamenala práce v průmyslovém závodě, sice velmi namáhavou a nebezpečnou práci, avšak stále větší výdělek než jejich původní zaměstnání. Z tohoto důvodu a z nařízení vrchnosti dochází k populační expanzi sídel se závody. Což vyvrcholilo po roce 1945 masivním opouštěním lesních osad a přílivem

nových obyvatel z okolních regionů. Některé vesnice zanikaly, některá dřívější centra se ocitla mimo dění, a naopak některým vesnicím se několikanásobně zvedl počet obyvatel a vznikaly i vesnice nové. Takto došlo (někdy již v 19. století) ke značným disproporcím ve struktuře osídlení i v podobě samotných sídel a jejich hospodářských zázemí – plužin či pastvin. Charakter změn v území pozorovatelný při porovnání stabilních katastrů a leteckého snímkování z 50. let 20. století je rámcově zachycen na obrázku Proměny mezi lety 1833/36 a 1955.

Obrázek 11 Proměny mezi lety 1833/36 a 1955 – urbanizační osy, celoplošný překotný rozvoj s proměnou charakteru (modrá), lokální rozvoj bez změny charakteru (šrafa), lokality, kde scelením zástavby dochází k formování jader (tečkované), zdroj: autor

Jistý vliv na osídlení měl i vznik ČSR v roce 1918, nově vytyčené hranice a také česko-polské spory o příhraničí a Jablunkovský průsmyk, které málem vyústily v otevřenou válku. A tyto incidenty se opakovaly i v průběhu 2. sv. války, kdy k nim přibyla partyzánská válka. Během německého tažení proti partyzánům byla vybita a vypálena nejedna samota či osada v horách.

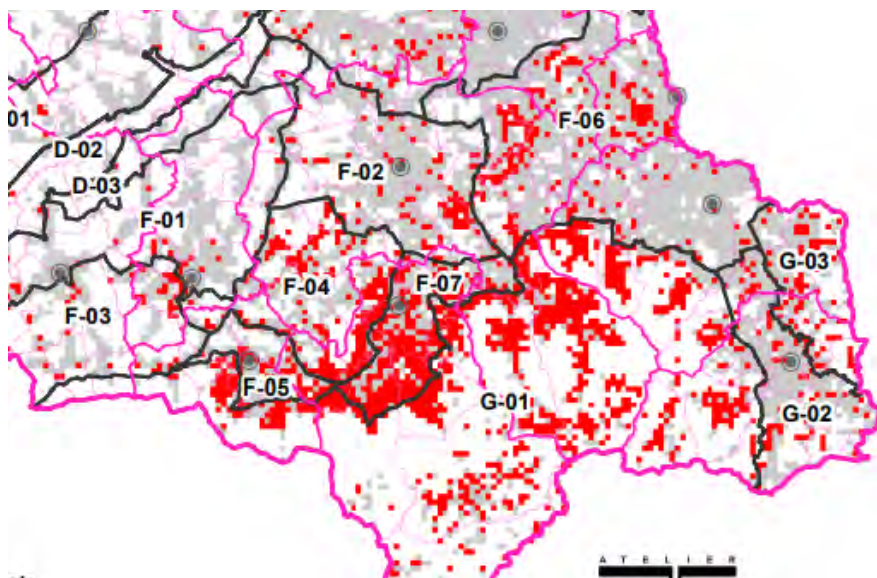

Obrázek 12 Typologie území ČR, 2014 (vínová: periferie, zelená: stabilizovaná oblast, modrá: rozvojová urbanizovaná oblast, sytost barev je dána hustotou zalidnění dané oblasti), zdroj: Strategie regionálního rozvoje ČR 2014–2020

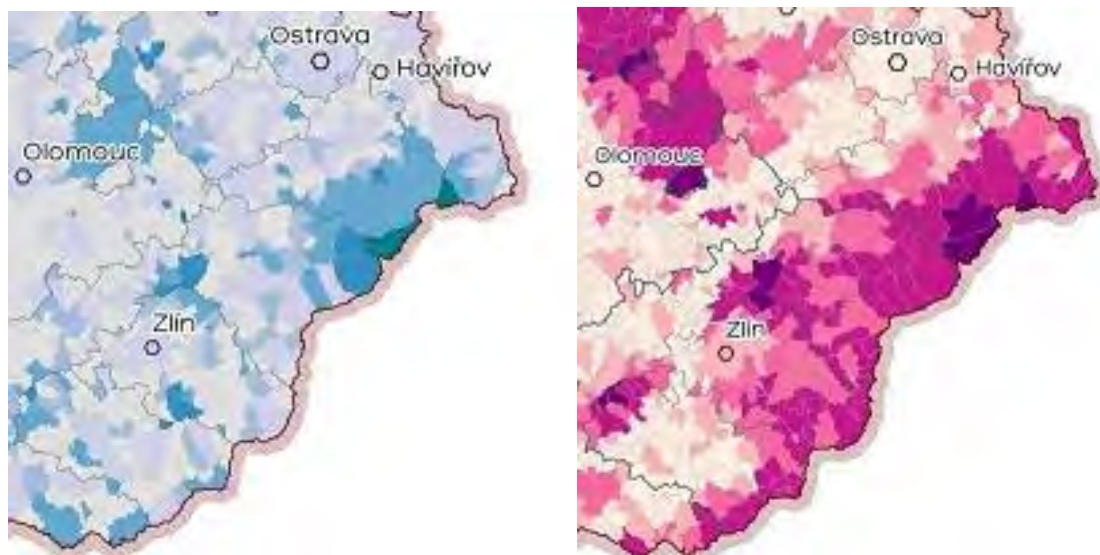
Poválečná politicko-hospodářská situace směřovala region ryze na těžký průmysl a těžbu uhlí, podporovala opouštění horských osad a potírala původní salašnictví. Díky prudkému přílivu obyvatel se severní Morava stala v rámci ČR výraznou urbanizační oblastí (obrázky Typologie území ČR, Zóny rezidenční suburbanizace). V popisované

oblasti se jedná zejména o urbanizační osy – řeky Ostravice a Olše, kde se z prostředí venkovského proměnilo prostředí na městské, a to mnohdy až na samou hranici CHKO Beskydy. Zároveň stovky horských stanovišť přišly o trvalé obyvatelstvo a pustly či se staly rekreačními oblastmi.

Celá oblast, a především její horská část se potýká s nárůstem turismu a individuální rekreace. Situaci možno názorně ilustrovat na následujících třech podkladech – přítomnost rekreačních objektů, turistická aktivita a rekreační využitelnost. Tyto ukazují v tomto směru enormní zátěž a jak ukazují například sčítání prováděná na CHKO a místními spolky na vybraných místech, tlak se během covidové pandemie ještě téměř znásobil.

Obrázek 13 Přítomnost rekreačních objektů (výřez). Zdroj: ATELIER T-PLAN 2013.

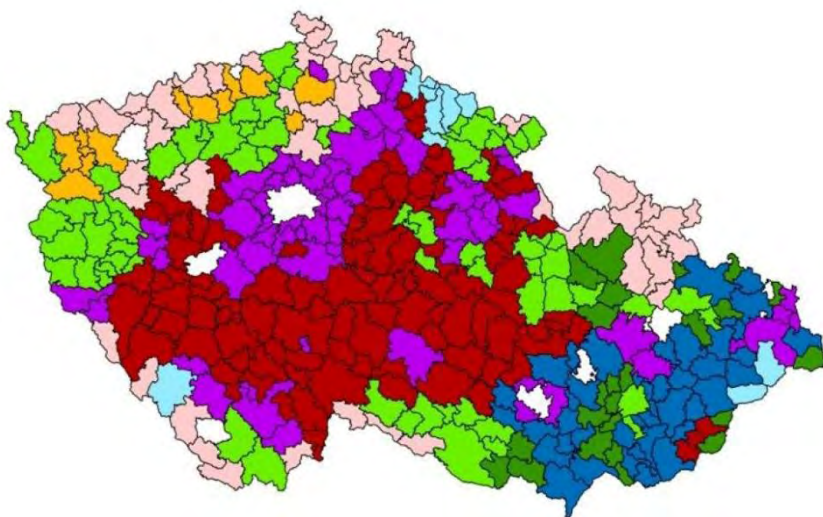

Obrázek 14 Intenzita turistické aktivity na území Česka, zdroj: Eliška Vlčková, 2018

Obrázek 15 Rekreační významnost a udržitelnost ploch, zdroj: Eliška Vlčková, 2018

Značnými změnami prošla i samotná krajina (zemědělská i lesní), jednak nastíněnou industrializací a urbanizací ale zejména kolektivizací, tedy socialistickým způsobem

zemědělské výroby. Dopady vyvlastňování půdy, zřizování družstev, reorganizace plužin, vznik nadměrně velkých ploch jednotlivých polí či nevhodná plodinová skladba jsou všeobecně známé negativním dopadem na krajinu, viz též *Jiří, Löw, Igor Michal (2023)*. A to jak v projevech hospodářských, tak ekologických, historických či estetických. Každý typ krajiny a plužiny však na tyto jevy reaguje s rozdíly. Například při neznalém scelování úsekových plužin a rušení odvěkových mezí, teras a cest v oblasti se složitějším reliéfem a velkým úhrnem srážek se mohou negativním dopady projevit se značnou intenzitou.

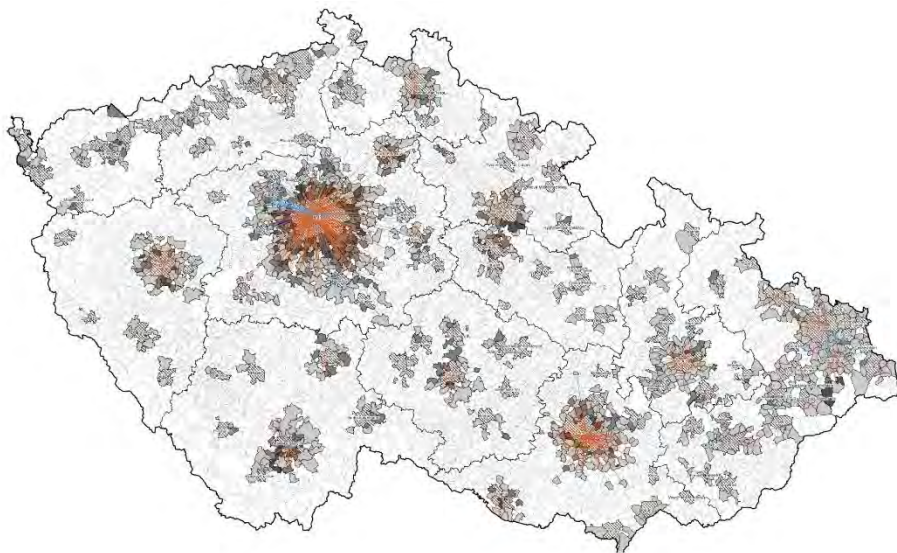

Obrázek 16 Typologie venkovského prostoru Česka podle potenciálu rozvoje, 2010 (světlemodrá: intenzivní rekreační oblast, tmavomodrá: vybavený moravský venkov, tmavozelená: moravská periferie, fialová: rozvojový venkov), zdroj: Radim Perlín, 2010

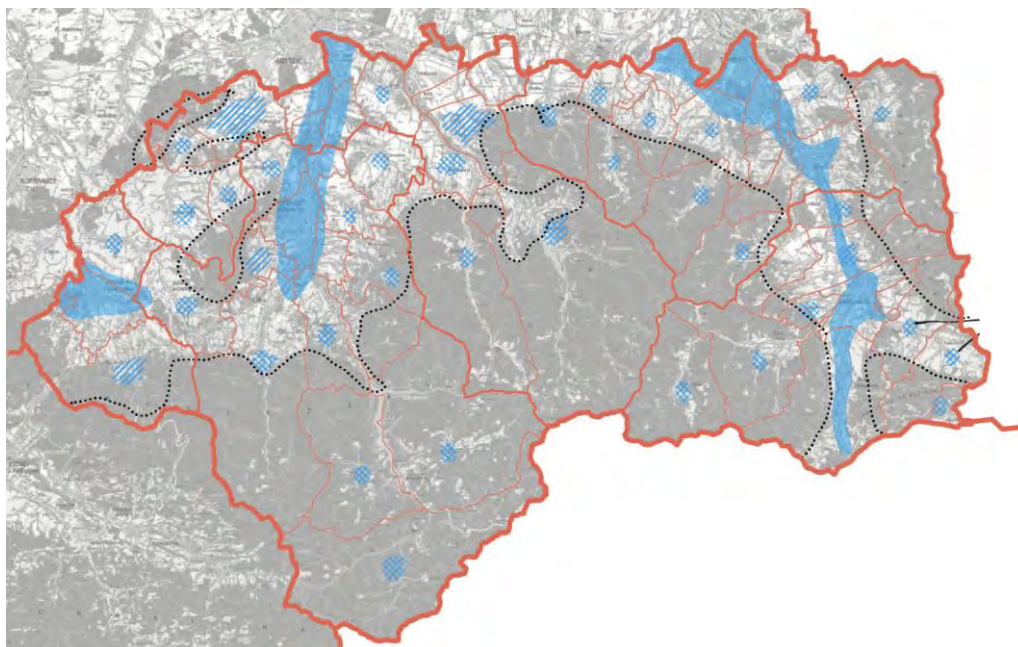
Vývoj po roce 1989 a současná situace přinesla řadu pozitivních změn, zejména na poli ochrany životního prostředí a hospodářství, kde bylo upuštěno od monopolu těžkého průmyslu. Velké množství obyvatel opustilo průmysl a region se snaží najít další ekonomické směřování. Hovoříme nyní o oblastech, kde se nacházejí dvě základní matrice: lesní horské oblasti s rekreačním využitím a silně urbanizované postindustriální území na jejich úpatí, menšinovou třetí kategorií jsou postagrární vesnice mimo urbanizační osy. Díky značné urbanizační vlně uplynulého století, došlo k narušení tradiční sídelní struktury a pro region charakteristická rozvolněná sídla a dvorcové usedlosti daly vzniknout „sídelní kaši“ (*Pavel Hnilička, 2012*) ještě dříve než se současnou vlnou suburbanizace. S ohledem na míru stále trvající suburbanizace a přetvoření krajiny je možné, dle mého názoru, označit situaci v některých katastrech za kritickou. Tato situace částečně vyplývá i z dokumentů a příloh ZÚR MSK a z analýzy jednotlivých obcí a dokládá to dlouhodobě nepříliš stabilní ekonomický vývoj. Za povšimnutí stojí i srovnání velikosti pozemků novostaveb RD v satelitech. Jsou oproti pozemkům např. u Prahy mnohdy dvojnásobné. Je to dáno ekonomickými poměry, ale poukazuje to rovněž na míru zabírání volné krajiny pro novou výstavbu a zpochybňuje její smysluplnost.

Na obrázku Dochované členění krajiny/plužiny a jeho uplatnění v celkovém vjemu je patrné, jak se dlouhodobá urbanizace a suburbanizace podepisuje na čitelnosti krajiny. Je patrné, že s výraznější topografií stoupá i míra zachování původních charakterů a prvků v prostoru a je snazší je v prostoru nalézt a ctít. Často se to kryje

i se zónou zarůstání lesem, která je do značné míry shodná s rozsahem CHKO. Čím dál tím příkřejší hranice mezi těmito „světy“ dává tušit přítomnost nevyváženého rozvoje území. Hranice CHKO na severu kopíruje patu svahu a začátek lesního porostu. Při tlaku na výstavbu pak naráží celoplošná zástavba na CHKO. Ani CHKO nezabrání změnám v území a nevhodným zásahům. Viz též obrázek Urbanizační osy a přírodní bariéry s vyznačenou hranicí CHKO.

Obrázek 17 Zóny rezidenční suburbanizace, 2010 Zdroj: ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK J., KŘIVKA M. (2012): Zóny rezidenční suburbanizace 2010. Specializovaná mapa

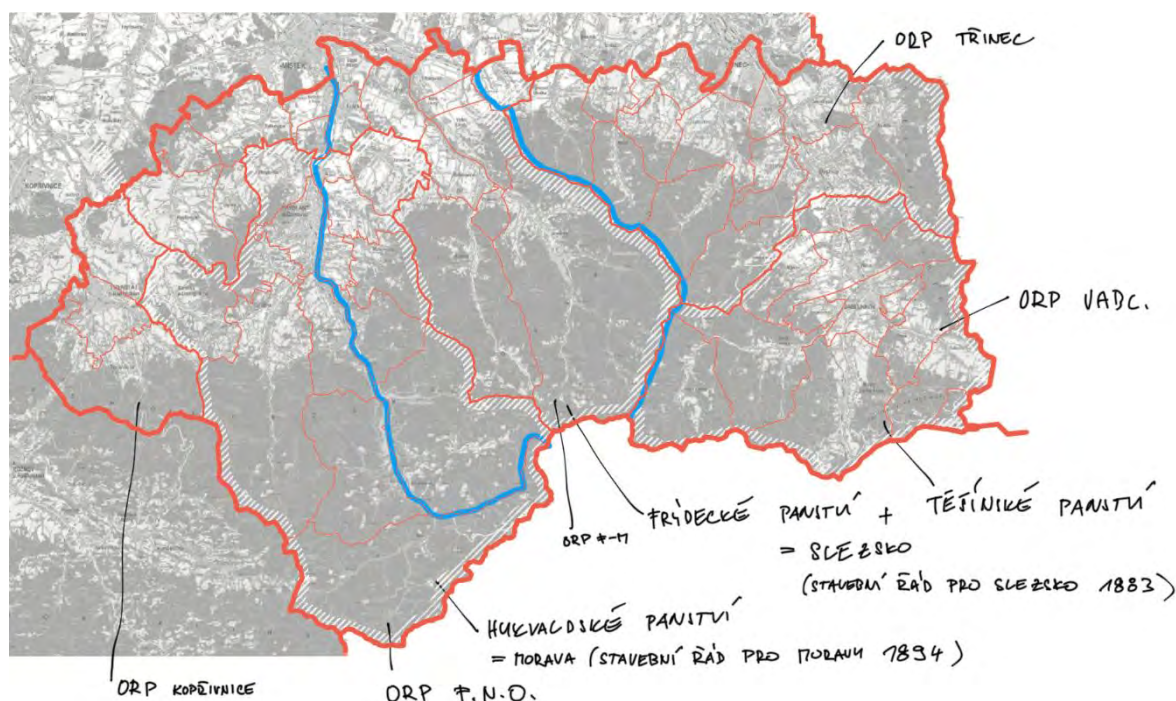
Obrázek 18 Dochované členění krajiny/plužiny a jeho uplatnění v celkovém vjemu – zóna značného setření charakteru a ztráta otevřeného prostoru (modrá), mimo tuto zónu existující základní matrice členění (čárkovaně, označeny jednotlivé obce), dochované details (šrafo, označeny jednotlivé obce), zóna zarůstání lesem (tečkovaně), zdroj: autor

Tradiční venkovský způsob života, který se v mnoho oblastech ČR ještě aspoň částečně udržel a utváří tamní prostředí a krajinu, z popisované oblasti již téměř vymizel. Vymizela tím i pomyslná možnost zachycení a navázání na způsobu utváření osídlení, který je přirozený pro tuto oblast. Situaci výrazně stěžuje velké množství přistěhovalců bez konkrétních vazeb na prostředí, převaha městského obyvatelstva i na vesnicích a problematika hledání soudobých spojnic s původní obživou obyvatelstva.

Záměrně zde byl téměř vynechán pohled sociologický, jelikož tato problematika sama o sobě obsahuje mnoho vrstev a nedovoluje zkratku. Z výčtu můžeme zmínit problematiku vztahu lidí k jejich prostředí. Jenom zde se objevuje řada ovlivňujících faktorů: přesídlování, znárodnění, změna způsobu obživy, potírání historie, vymizení tradiční krajiny, ztráta obživy (pastevectví a později i průmysl), nezaměstnanost, vymizení původního folklóru a slovesného umění, suburbanizační enklávy atd.

Historické a současné správní členění – panství, ORP, MAS

Do sledované oblasti částečně zasahovaly území 3 historických panství, a to panství Hukvaldské, Těšínské a Frýdecké. V průběhu historie všechna panství střídala majitele místní i vzdálené (církve, Habsburkové), byla zastavována a ocitla se i v jiných státech. I tato skutečnost se spolu s rozdílnými hospodářskými preferencemi majitelů či právními aspekty podepsala na podobě oblasti.

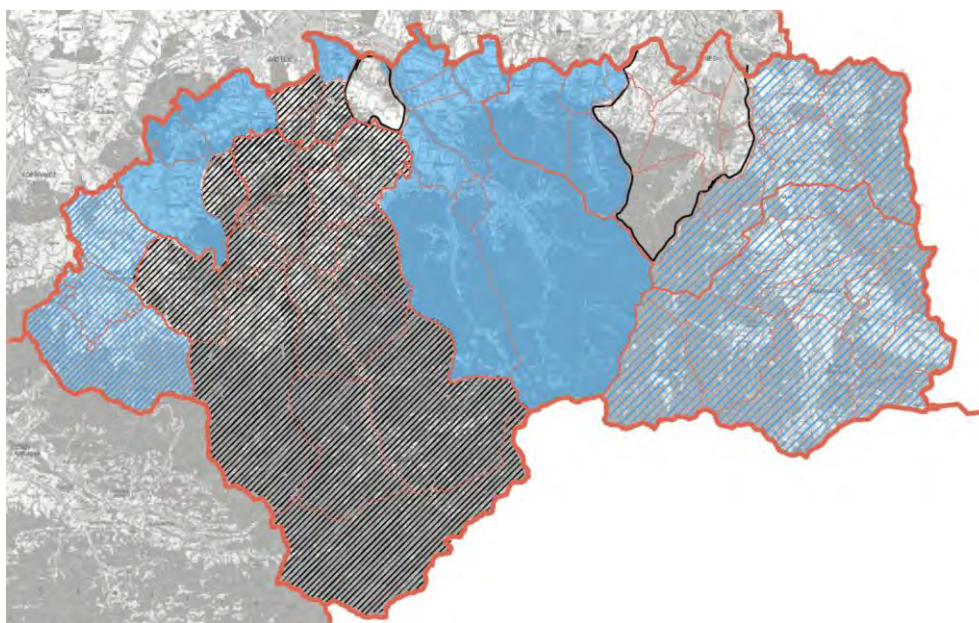
Obrázek 19 Správní členění – hranice historických panství (modře), hranice ORP (bílá čárkovaná), zdroj: autor

Na panstvích se lišily přístup k hospodaření (pastevectví / průmysl / dřevařství / zemědělství) i stavební předpisy (stavební řád pro Moravu 1894 a „mírnější“ stavební řád pro Slezsko 1883). Rozdílná doba mapování pro stabilní katastry Morava 1833,

Slezsko 1836. Rozdílná zobrazení ploch ve stabilním katastru (les/pastva) z ekonomických důvodů zkresluje porovnání rozsahu a intenzity osídlení. Zemská hranice v některých místech púlí údolí neb prochází řekou. Toto historicky vytvářelo disproporce v osídlování a tlak na využití prostoru. Tento střet byl například v údolí Ostravice (Ostravice, Staré Hamry) vyrovnán až úpravo správní příslušnosti katastrů po 2. sv. válce.

Dnešní ORP nectí panství, ale více odpovídá přirozené spádovosti v území. ORP obsahují „řetězce“ vsí od města až po hřebeny, což je příležitost pro možnost větší kontrolu a koordinaci rozvoje i sdílení informací.

Rozdělení vsí do MAS (Místních akčních skupin) relativně přirozeně reflektuje spádovost v území, ovšem někdy se nekryje s ORP, což může činit problém pro některé záměry, ale může být příležitostí pro sdílení informací. Součástí MAS nejsou místní části měst Frýdek a Třinec. Tyto vesnice byly historicky samostatnými a mnohé jsou stále v území samostatné a charakterem odpovídají okolním vsím (například Tyra u Třince končí lesem na hřebenu ve výšce 1000 m n. m.). Jejich příslušnost k MAS a nikoli k městu by pro koordinaci akcí i udržení charakteru mohla být přínosná. Zajímavé se rovněž jeví rozdělení MAS Pobeskydí na dva oddělené celky. I zde je možné vidět příležitost ke sdílení, ovšem podoby vsí a krajiny se zde mírně odlišují. Logičtější by zde mohlo být přičlenění některých obcí Pobeskydí k Lašsku, kde je charakter podobnější.

Obrázek 20 MAS – Lašsko (modrá hustá šrafa), Pobeskydí (modrá), Frýdlantsko-Beskydy (černá šrafa), Jablunkovsko (modrá šrafa), města Frýdek-Místek a Třinec (bílá), zdroj: autor

3.2 Typologie vsí

Typologií vsí a venkovského prostoru se zabývá velké množství autorů jako například Jan Pešta (2000), Karel Kuča (2009), či se zaměřením přímo na region Dagmar Saktorová (2008) a Václav Frolec (1971). Typologie vychází z doby a způsobu

založení vsí a vytyčení plužin a řada autorů v propracovanosti dospěla v systém zachycující řadu detailů, a tedy obsahující i mnoho názvů pro klasifikaci jevů.

Níže je představena základní „zažitá“ typologie postihující především osídlení ve sledované oblasti. Na tuto typologii naváže srovnávací rozdělení vsí v aplikační části práce.

3.2.1 Historické typy prostorového založení vsí

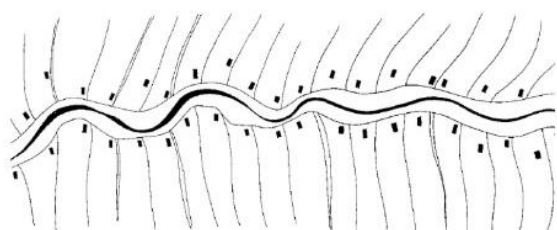
Vsi soustředěné

Uliční a návesní ves, okrouhlice, ulicovka: Tyto vsi se zřetelně a těsně vymezenou strukturou jsou typické pro starší osídlení, vykazují jasně založenou náves okrouhlého či oválného tvaru či organizaci kolem cesty. V Moravskoslezském kraji není mnoho příkladů těchto vesnic, jelikož většinou svého území spadá do mladší kolonizace. Např. Otice, Jarkovice (mimo popisovanou oblast).

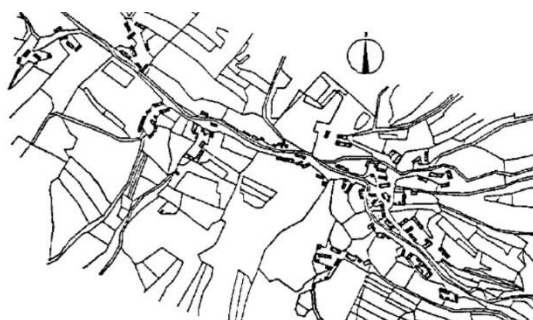
Vsi s rozvolněným půdorysem

Řadová a lánová ves, řetězová (valašská, gorolská) ves: Vsi svým vznikem spadající do pozdně středověké kolonizace a kolonizace raného novověku s rozvolněným půdorysem a avšak se stále čitelným prostorovým předpisem jejich uspořádání.

U řadových a lánových vsí (obrázek Ves lánová), které jsou v oblasti hojně rozšířeny v podhůří, je čitelná základní osa vsi (často potok) kolem níž se ve větších rozestupech (podle šířky záhumenic či lánů) nacházejí jednotlivé usedlosti. Nalézáme zde rovněž pomyslný ústřední prostor kolem osy, který může nabývat podobu návsi, býval však rovněž často záplavovou oblastí nebo byl v průběhu historie zastavován. Např. Metylovice, Kozlovice, Tichá, Baška, Lubno (pouze jediná řada usedlostí).

Obrázek 21 Ves lánová, zdroj: Jan Pešta (2000)

Obrázek 22 Valašská řetězová ves, zdroj: Václav Frolec, Josef Vařeka (1983)

Řetězové vsi (obrázek Valašská řetězová ves) mají strukturu méně čitelnou, díky pozdější silné urbanizaci prostoru mnohdy dnes již neidentifikovatelnou. Struktura těchto vsí se dále rozvolňuje, jelikož jsou mladší a nacházejí se více na horách, mění se i podoba usedlostí. Ze statků se stávají chalupy, dominantní úlohu přebírá pastevectví a plužiny jsou vlivem průběhu terénu méně pravidelné. Tento typ obcí se často nachází ve svazích, volně kolem cesty či potoka, a typicky kolem potoka při ústí vedlejšího údolí do údolí hlavního. Např. Guty, Bystřice n. Olší.

Pro všechny tyto vsi je charakteristické, že jejich struktura není uzavřená (oproti např. okrouhlicím), často není možné nalézt těžiště vsi, usedlosti na sebe volně navazují a mohou být dále přistavovány. Což se během postupného pronikání osídlení dále do horských údolí (pod pastevní louky na hřebenech) běžně stávalo.

Vsi přírodní a rozptýlené

Shluková, hromadná a dvorcová ves: Některé vsi starší a zejména velké množství vsí novověkých zakládaných na lesních pozemcích má nepravidelný půdorys, domy nevytvářejí uliční frontu, pozemky nemají pravidelnou parcelaci ani orientaci. Je to výsledkem postupného vzniku vsi i přírodními podmínkami a průběhem terénu.

Shlukové a hromadné vsi si stále udržují jistou hustotu zastavění a aspoň částečně uzavřený tvar. Dvorcové vsi jsou přechodem mezi vsí a samotou. Tvoří je zpravidla menší počet usedlostí, které kolem sebe mají dvorce (polnost, zahrada, ohrada). Tyto hospodářsky soběstačné dvorce vzájemně sousedí, čímž se vytváří na jedné straně sídelní vazby a druhé straně velikost dvorce činí sousední usedlosti již dosti samostatnými a vzdálenými (sousední louka). Pouze v centrech osídlení dochází k větší kumulaci objektů a vzniku pomyslné návsi. Např. Staré Hamry, Gruň, Kunčice p. O., Třinec.

Obrázek 23 Dvorcová ves, zdroj: Václav Frolec, Josef Vařeka (1983)

Obrázek 24 Samota (stabilní salaš) na Lysé hoře, Ostravice, ukázka způsobu využití horských hřebenů, 1. pol. 20. století (zdroj: obec Malenovice)

Samoty, osady: Typ osídlení, který není možno plnohodnotně nazývat vsí, jelikož se jedná o jedinou usedlost (maximálně několik usedlostí) s dvorcem uprostřed lesů a pastevních lesů (viz též Radim Hédli, Péter Szabó, Vladan Riedl, Martin Kopecký, 2011). Tato usedlost je hospodářsky zcela samostatná a s okolním osídlením je spojena pouze cestou (v minulosti pěšinou) přes lesy. Zpravidla se jedná o konce údolí a horská sedla na konci katastrů horských obcí. Např. Nýdek, Staré Hamry, Bílá, Velké Karlovice, Morávka, Zadní hory.

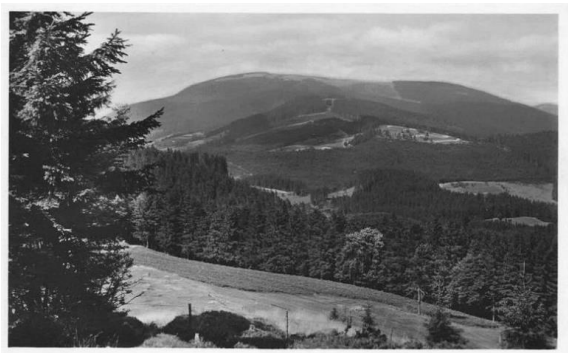
Zvláštní typy vsí

Trhová ves: Vsi různého půdorysného založení, kterým bylo přiznáno právo trhu, čímž zde docházelo ke kumulaci obchodníků, řemeslníků a obyvatelstva vůbec. Tyto vsi se často staly základem pro budoucí města. Jedná se často o vsi na obchodních cestách, na křižovatkách údolí či v místech tvrzí. Např. Frýdlant nad Ostravicí (obchodní cesta, 3 tvrze), Staré město (vedle Frýdku, původní osada před založením Frýdku a Místku)

Raabizační ves: Osady velmi pravidelného půdorysu vznikající v 2. pol. 18. stol. Na popud rakouského ekonoma Raaba. Zpravidla rovnoběžná návesní ulicovka na kolmém křížení dvou cest a jasně členěnou plužinou. Např. Lipina (mimo popisovanou oblast)

Uhlířská ves: Uhlířské vsi nejsou prostorově charakteristickým typem vsí, avšak jejich přítomnost při osídlování hor je určující pro podobu a umístění budoucích vsí. V průběhu 17. století se v Podbeskydčí začínal uplatňovat průmysl (hutě a hamry: Frýdlant n. O., Baška, později Staré hamry, štol: Kunčice p. O., Nýdek) a ten vyžadoval zdroj paliva. Proto do lesů podél toků pronikali lidé, těžili dřevo a později budovali uhlířská stanoviště, která se mnohdy stala základem osad a budoucích vsí. Tento proces vzniku nejspíš prodělala řada horských vsí, kde jsou chalupy rozmístěny ve svazích podél potoka a nad lesem se nachází otevřené pastviny.

Tento způsob založení obcí je možné často vyčíst i z jejich názvu či z organizace katastru. Příkladem mohou být pro Moravskoslezský kraj obce Pohoř a pro Olomoucký kraj Pohořany. Zde lze vysledovat větší díl lesa, v jehož středu je podél plytkého potoka vymýcená plužina ve středu s obcí rozvolněného půdorysu. Tyto obce navíc často bývají koncovými v rámci struktury osídlení.

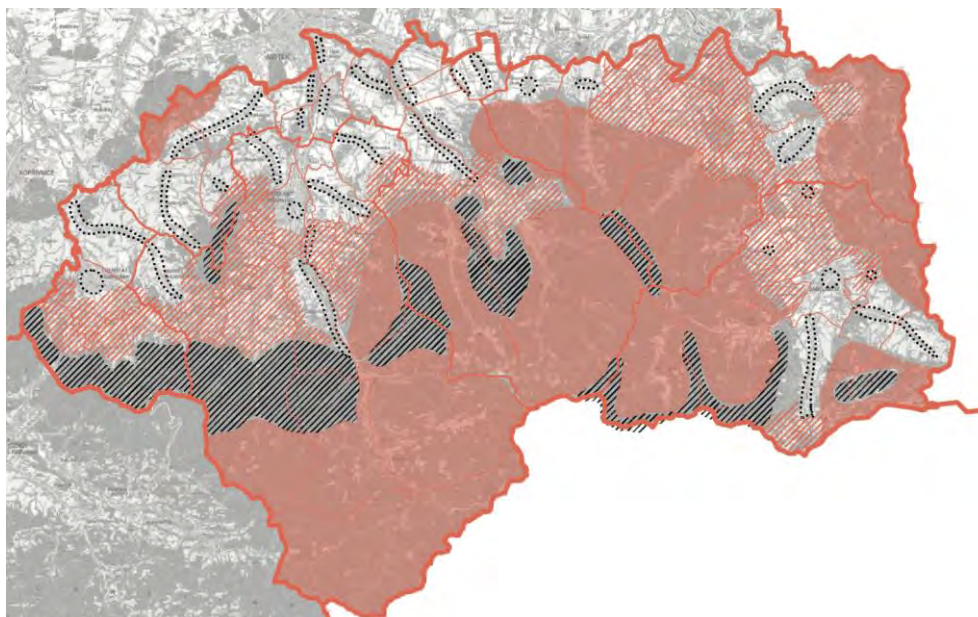
Obrázek 25 Hora Travný z Bílého Kříže (pohled z pastvin osady Bílý Kříž na jednotlivé samoty v lesích s velkou pastvinou na hřebenu hory Travný v pozadí), historická pohlednice. Zdroj: obec Staré Hamry

Salaš: Salaš není typem vsi, jelikož se jedná zpravidla o jediné drobné provizorní stavení (přístřešek pro přespávání), ohradu (košár) a přístřešek (pajtu) pro ovce a kozy. Avšak i tato, ve vyšších polohách pouze sezónní obydlí, tvořila pomyslné centrum širších ploch pastvin a nacházela se na strategických místech. Např. hřebeny hor – Radhošť, Kněhyně, Lysá hora, Ondřejník, Slavíč, pohraniční hřeben.

3.2.2 Rozptýlená zástavba v území

Specifickým fenoménem je rozptýlená zástavba v rámci hospodářských ploch (plužiny) téměř všech obcí ve sledované oblasti či jako samostatné obce. U této zástavby je možné vysledovat několik tendencí a fází vzniku. Tato rozptýlená zástavba často nebývá původním typem zástavby (myšlen je stav 1833/36), ale dnes je již nedílnou součástí krajinného rázu a typické podoby osídlení oblasti a problematika přístupu k ní se prolíná celým prostorem. V tomto směru se do povědomí dostal ponejvíc termín „Slezská roztroušená zástavba“, jelikož v tomto prostoru je patrný nejzřetelněji.

Podněty pro vznik této výstavby vzešly především z postupného pasekářského osídlování směrem do hor, vyplňování dříve prázdných či hůře dostupných částí katastrů, pozdějším vyčleněním nových vsí či umísťováním nové zástavby kolem příjezdových cest. Vzniku této zástavby krom okolností vzniku napomohla i industrializace a například míra regulace ve stavebních řádech. Ve stabilním katastru často nalézáme tuto zástavbu na okrajích katastrů. V 50. letech 20. století již tento fenomén nacházíme téměř u všech obcí i v ploše plužiny. Rozšíření a základní projev rozptýlené zástavby je patrný z obrázku Formy rozptýlené zástavby (vlastní členění).

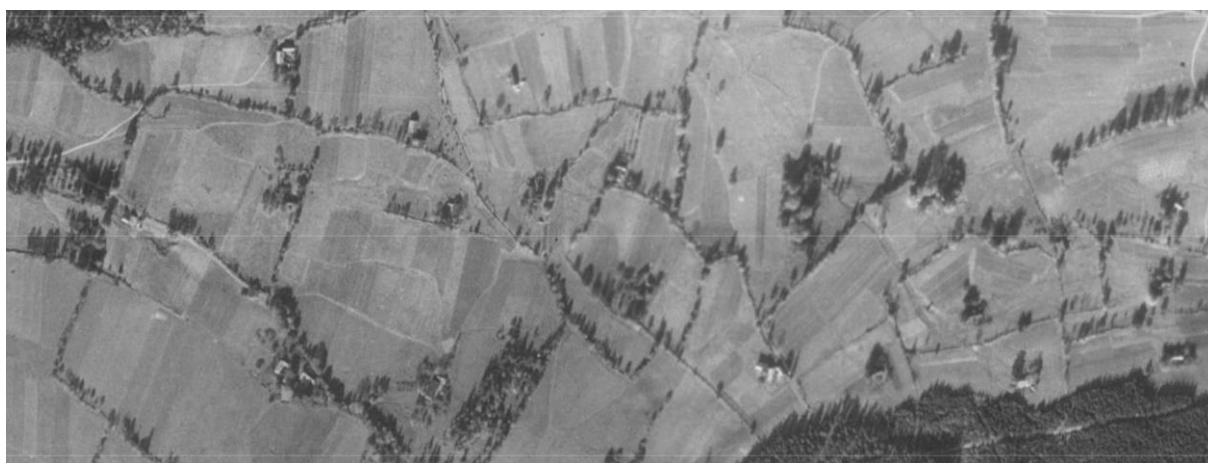

Obrázek 26 Formy rozptýlené zástavby (vlastní členění) – horské osídlení s oddělenými stanovišti (červená), podhorské osídlení celoplošné (šrafa), zformovaná jádra vsí v současnosti (tečkovaně), osamocené stavby mimo zástavbu obce (bez šrafy), území bez trvalých staveb (černá šrafa), zdroj: autor

U samotné plošné rozptýlené zástavby můžeme nalézt řadu prostorových variant v závislosti na poloze, vazbách na okolní obce a okolnosti vzniku. V založení často se snahou o geometrická pravidla, nejedná se tedy vždy o nahodilou zástavbu, ve kterou se později proměňuje. Následujících pět příkladů demonstruje základní identifikované prostorové projevy rozptýlené zástavby v oblasti tak, jak vypadaly před současnou expanzí. Další typ pak představují izolované horské polany. Obrázky nejsou reprodukovány ve stejném měřítku.

Obrázek 27 Samostatná usedlost v odlehlější části katastru (obec Kunčičky), zdroj: mapová aplikace MSK

Obrázek 28 „Nahodilá“ podhorská úseková plužina s jednotlivými usedlostmi (dvorci) (obec Čeladná 1955), zdroj: mapová aplikace MSK

Obrázek 29 Zjevně přesně vytyčená zástavba později osídleného území (obec Pražmo, založena 1777), vnímána původem jako rozptýlená, dnes s ulicemi a panelovými domy, zdroj: mapová aplikace MSK

Obrázek 30 Zástavba horského typu na patě kopce (paseky) v návaznosti na lánovou (záhumenicovou) plužinu s velmi volnou organizací středu vsi (obec Guty), zdroj: mapová aplikace MSK

Obrázek 31 Později formovaná rozptýlená zástavba bez zjevných pravidel, typicky v údolí řeky Ostravice a Morávky (pomezí katastru obcí Raškovice, Krásná a Janovice 1955), zdroj: mapová aplikace MSK

Obrázek 32 Rozptýlená zástavba tvořená nepravidelným řetězcem velkých dvorců na pomezí lánů/úseků bez přímého propojení kompoziční osou / cestou, typicky v údolí Olše (obec Návsí), zdroj: mapová aplikace MSK

4 Metodika určování typů osídlení v oblasti a jejich znaků

V následující kapitole je představena nová metodika k mapování a rozboru osídlení oblasti pro potřeby usměrnění urbanistického rozvoje, zachování rázu a kontinuity prostoru. (propsat do úvodu) Území je rozděleno do „oblastí“, ve kterých dominuje určitá podoba vsí, identifikováno je několik „typů vsí“, pro které jsou charakteristické určité „znaky“. Tyto ukazatele jsou formulovány za účelem ukotvení jednotlivých vsí a lokalit v hierarchii krajiny a osídlení a nalezení elementárních pravidel – znaků. Znaky pak mají účel nikoli pouhých diagnostických ukazatelů, ale praktických nástrojů pro práci s konkrétní lokalitou. A to jak formou srovnávání mezi jednotlivými obcemi v rámci typů či oblastí (v realitě mezi jednotlivými údolími), tak v rámci predikce dopadu jejich změn nebo jako kompoziční prvky při plánování rozvoje obcí.

Od zvoleného měřítka odvisí i nalezená míra odlišností a specifik. Jakkoliv se sledovaná oblast, ostatně jako každá jiná, zvenčí může jevit homogenně, lze zde identifikovat zdánlivě až protikladné situace. Hledat je můžeme na největším měřítku základního obrazu krajiny, viz například *ATELIER T-PLAN*, (2013), v rozdílných příčných profilech údolí, a strukturách vsí, jak je nalézáme ve stabilních katastrech. A pokračovat můžeme v nejmenším měřítku u staveb lidového stavitelství nebo prvků hrazení polí, kde lze také nalézt značné rozdíly jen ve srovnání vedlejších údolí, což je postihuje například *Jiří Langer*, (2011) či *Václav Mencl* (1980). Všechny tyto reálie se spolu s historickými událostmi navíc propisují do společnosti, její struktury a slovesnosti, která z ní vzchází.

Hledání specifik pak z pravidla vyústí v to, co krásně popisuje Bohuslav Blažek ve své knize *Venkovy* (2004), konkrétně v ono množné číslo výrazu „venkov“. Cílem předložené metodiky a následné aplikace ovšem není hledání rozdílů, ale naopak snaha najít jednotící prvky. Z tohoto důvodu například není akcentován běžně zdůrazňovaný rozdíl mezi Valašskem, Lašskem a Těšínskem. Motivací není snaha unifikovat pestrou paletu jedinečných stanovišť, ale zachránit jejich klíčové charakteristiky v proměňujícím se území. Dnes se totiž na mnoha místech nacházíme v situaci, kdy osídlení přichází o jakýkoli charakter a čitelnost, dřívější znaky jsou stírány a dochovaná „původní“ stanoviště se přestávají uplatňovat v celkovém vnímání prostoru. Nebýt výrazné krajinné veduty na pozadí každého sídla, leckde by bylo velmi nesnadné se v prostoru elementárně orientovat.

4.1 Oblasti

Obrázek 33 Oblast vsí s jádry – Kozlovice, Lhotka. Osídlení v rovině či mírně zvlněné krajině, foto: autor, prosinec 2024

Obrázek 34 Oblast převládající plošné zástavby – okraj katastru Komorní Lhoty a Smilovic, foto: autor, únor 2025

Obrázek 35 Horské fragmenty osídlení – Osada Gruň (Staré Hamry), příklad izolovaného osídlení na horském hřebeni, foto: autor, listopad 2024

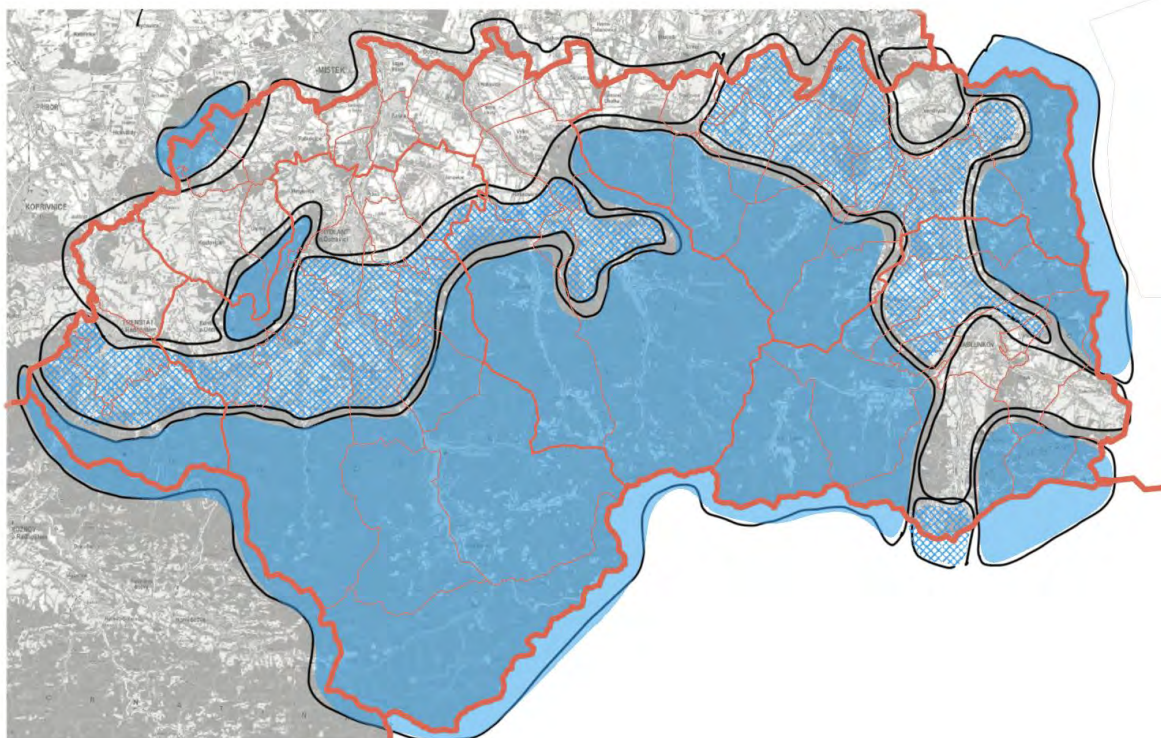
Oblasti		
Oblast vsí s jádry	Oblast převládající plošné rozptýlené zástavby	Horské fragmenty osídlení

Tabulka 1 Oblasti. zdroj: autor

Území je rozděleno do tří oblastí, pomyslných matic. V oblastech se nachází 1 či dva typy vsí, ty mají navíc řadu společných či podobných znaků. Rozdělení do oblastí je jakousi syntézou základních krajinných charakteristik, postupu osídlování oblasti, urbanizačních os, nadmořské výšky a částečně se tam promítá i dřívější členění na panství či hranice CHKO. Příslušnost k oblasti je dána obdobnou polohou a rolí v sídelní struktuře, riziky, spádovostí a převahou společných charakteristik.

Naopak záměrně oblasti nekorespondují se správním členěním na katastry jednotlivých obcí. Rovněž záměrně je v grafice obrázku Oblasti použito neurčité hranice mezi oblastmi. Ta je měkká a plynulá, proto v reálném prostředí často nesnadno definovatelná. Základním východiskem pro zařazení je nadmořská výška stanoviště a jeho odlehlost, tedy přírodní charakteristiky. Je tak zcela běžné, že se na katastru jedné obce, ač je jí zde přiřazen jediný typ vsí, nachází více forem osídlení. Na jediném katastrálním území tak můžeme nalézt více oblastí, typů vsí a jejich fragmentů, a tedy i zcela rozdílné znaky. Toto by nás mělo vést k posuzování a následné práci s lokalitou dle její skutečné podoby.

Oblasti nejsou dále podrobně rozebírány, jelikož jsou dostatečně popsány v rámci rozboru typů vsí a znaků většího měřítka. Základním účelem členění na oblasti je uvědomění si, že i na opačných koncích oblasti existují lokality podobného charakteru, které byly či jsou vystaveny podobným tlakům, a jejich vzájemné porovnávání může vést k řešení mnoha situací.

Obrázek 36 Oblasti – Oblast vsí s jádry (bílá), oblast převládající plošné rozptýlené zástavby (šrafa), horské fragmenty osídlení (modrá), zdroj: autor

4.2 Vsi – Srovnávací rozdělení vsí

Účel a způsob rozdělení

Sídla v území jsou rozdělena na 4 skupiny podle společných znaků. Počet skupin – typů je dán identifikovanými 2 základními projevy osídlení rozptýleného a 2 u obcí s jádry, které již není možné dále redukovat. Toto rozdělení sleduje podobné znaky vesnic v území v obdobném umístění v rámci sídelní struktury a topografie.

Rozdělení vychází z existujících typologií venkovských sídel a v některých bodech se s typologiemi rozchází, neb není postaveno čistě na sledování způsobu založení vsí. Nejedná se však o typologii novou či nahrazující typologie předešlé, nýbrž pouze o praktické rozdělení pro účely této práce. Hlavním cílem je postavit vedle sebe do jedné skupiny podobná sídla, která v nedávné a současné době čelí či čelila obdobným výzvám v oblasti rozvoje a urbanizace.

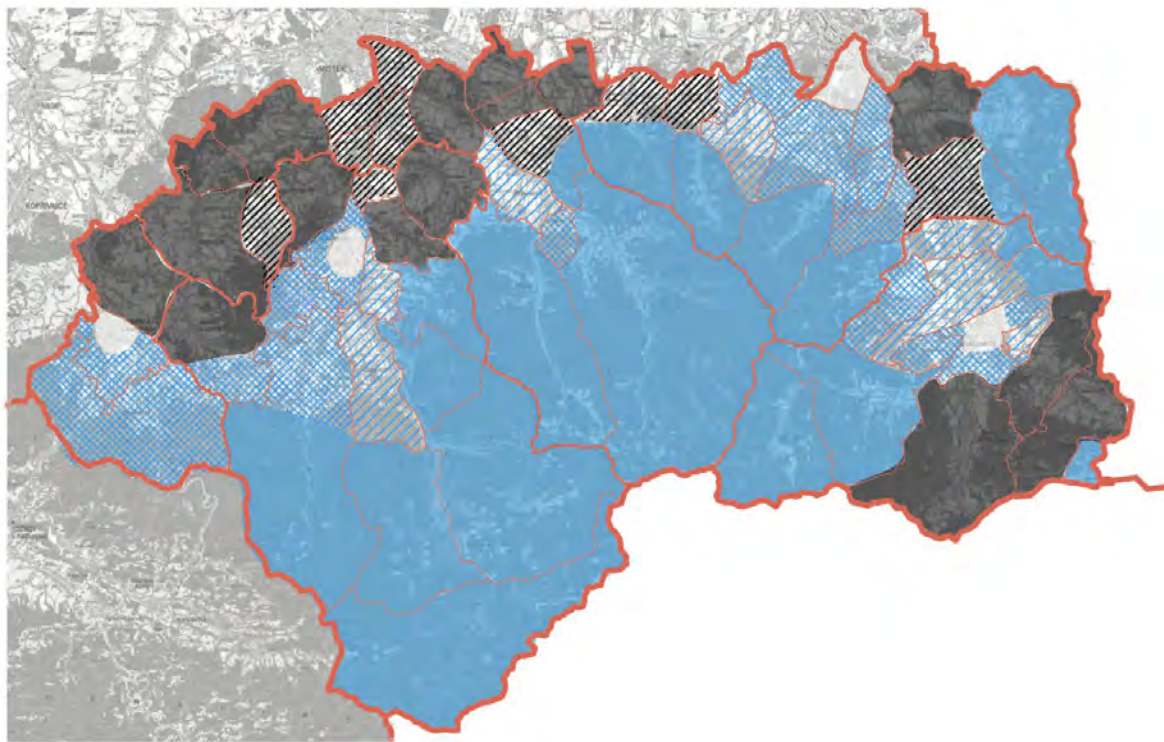
Srovnávací rozdělení se zaměřuje na hledání společných urbanistických, prostorových a funkčních charakteristik vsí, na kterých lze sledovat tendence vývoje, schopnosti snést další rozvoj a čelit ztrátě charakteru. V oboru standardně používané typologie jsou založeny na, někdy až obsesivním, hledání rozdílů v jejich způsobu, době a kulturním pozadí založení. V této práci se vedle sebe v jedné skupině mohou ocitnout obce jiného založení, ale podobných možností pro rozvoj, který u jednotlivých obcí již větší či menší měrou započal.

Pro rozdělení vsí do skupin pro jejich další detailnější rozbor bylo směřodlatné nalezení relevantního počátečního bodu. Ten se zejména u zachovalých vsí blíží podobě dle založení či řekněme podobě ze stabilního katastru (zde 1833 a 1836).

U vsí, kde byla jejich historická podoba již výrazně přepsána a neuplatňuje se tolik v jejich fungování, je zvolen bod pozdější, pro dnešek relevantnější. Příkladem může být postupný přerod fragmentární rozptýlené zástavby v jádro vsi. Roli hraje i kostra cest, organizace katastru a jeho dnešní čitelnost (například lánová plužina). Vsi pro případové studie jsou voleny s ohledem na to, aby postihly co nejvíce jevů a obsahovaly lokality, kde byly některé charakteristiky již přepsány.

Typy vsí

Ve sledované oblasti byly rozpoznány vsi s jádry, tedy obce se zřetelným oddělením sídla od krajiny, a vsi rozptýlené, plošně vyplňující nezalesněné plochy katastrů. S jádry jsou dlouhá ves (typ 1) a krátká ves (typ 2), mezi rozptýlené náleží nepravidelná rozptýlená zástavba (typ 3) s identifikovanými dvěma za variantami a horská izolovaná zástavba (typ 4). Přičemž fenomén rozptýlené zástavby je typický pro celé sledované území, tedy i u vsí s jádry se objevují fragmenty tohoto osídlení, a to zejména v závislosti na geometrii katastru a topografii. Není tedy výjimkou, že k dlouhé vsi v údolí náleží i malá plocha s charakterem horské izolované zástavby (např. obec Palkovice a lokalita Hůrky). Je tedy zřejmé, že rozdělení obcí není možné striktně napasovat na správní členění, nutno sledovat topografii či pro zjednodušení oblasti z předchozí kapitoly.

Obrázek 37 Srovnávací rozdělení vsí, vsi s jádry: dlouhá ves (černá), krátká ves (černá šrafa), vsi rozptýlené: nepravidelná rozptýlená zástavba (modrá šrafa křížem a modrá šrafa), horská izolovaná zástavba (modře), jádro města (bílé), zdroj: autor

Na mapce „Srovnávací rozdělení vsí“ je názorně vidět, že vsi s jádry (černá) a vsi rozptýlené (modrá) leží vedle sebe sdružené ve skupinách. Je to dáno ponejvíce snad krajinou a jejími možnostmi a vděčíme tomu za jednotící krajinný ráz. Při hledání podobných vsí pak mimo jiné posloužilo hledání podobného stanoviště

v krajině (například uzavřené údolí, úpatí hor atd.). V druhém směru můžeme sledovat urbanizační osy v území (viz analytická část), kde nalézáme ucelené řetězce vsí počínající dlouhou či krátkou vsí pod horami a přes rozptýlenou zástavbu přecházející až k horské izolované zástavbě. V této linii nejčastěji nacházíme změny v charakteru vsí a na jejich propojeních potírání jejich rozdílů.

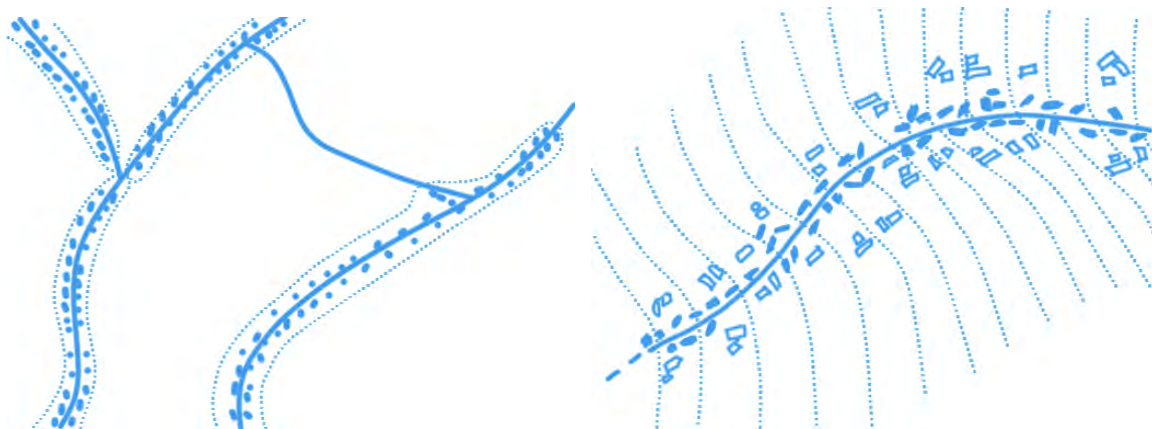
Níže je uvedená stručná tabulka Srovnávací rozdělení vsí s přiřazením obcí k danému typu. Podrobná verze tabulky je samostatnou Přílohou č. 1 této práce.

Vsi			
Vsi s jádrem		Vsi rozptýlené	
Dlouhá Ves (typ 1)	Krátká Ves (typ 2)	Nepravidelná rozptýlená zástavba (typ 3)	Horská izolovaná zástavba (typ 4)
Dobratice, Janovice, Kozlovice, Lubno (FnO), Metylovice, Mosty u J., Myslík, Nošovice, Palkovice, Písek, Tichá, Kunčice pod Ondřejníkem, Bukovec, Nižní Lhoty, Vendryně, Skalice	Baška, Bystřice, Hodoňovice, Kunčičky, Bystřice, Hodoňovice, Smilovice, Komorní Lhota Vyšní Lhoty	Hrádek, Milíkov, Návsí, Nová Ves (FnO), Písečná, Raškovice, Ostravice, Bocanovice, Guty (Tř), Karpetná (Tř), Košařiska, Lyžbice (Tř), Nebory (Tř), Oldřichovice (Tř), Pražmo, Pstruží, Trojanovice, Tyra (Tř), Čeladná	Bílá, Dolní Lomná, Horní Lomná, Hřčava, Krásná, Malenovice, Morávka, Nýdek, Řeka, Staré Hamry

Tabulka 2 Srovnávací rozdělení vsí, zdroj: autor

Vsi s jádrem:

4.2.1 Dlouhá ves (typ 1)

Obrázek 38 Dlouhá ves – schéma zapojení vsi do sídelní struktury a schéma vnitřní struktury obce, zdroj: autor

Obrázek 39 Dlouhá ves – Pohled na prostřední část obce Metylovice, s krajními objekty zástavby vystupujícími z údolí potoka, většina zástavby je skryta v údolí, foto: autor, prosinec 2024

Obrázek 40 Dlouhá ves – Bukovec a Písek, poloha zástavby v rámci osy údolí, návaznost mezi katastry a rozptýlená zástavba téměř v celé ploše, zdroj: Národní geoportál INSPIRE

Základní popis vsi

Dlouhá ves je jedním ze dvou typů vsí ve sledované oblasti, které mají definované jádro, a nalézt ji můžeme v podhorských údolích v otevřené krajině, zpravidla v menším údolí podél potoka. Základním znakem vsi, kterému v této práci vděčí za označení, je její délka. Ves táhnoucí se kolem komunikace v ose je dlouhá 2 km a leckde i přes 5 km, což je při šířce do několika set metrů velmi výrazný nepoměr. Navíc tyto obce jsou často v řadě za sebou se zástavbou zcela či téměř navazující a vytváří řetězce i přes 20 km. Tento jev se výrazně propisuje do podoby sídelní struktury a krajinného rázu. I dlouhá ves je doprovázena rozptýlenou zástavbou, která se historicky nacházela pouze v odlehlých částech katastru a velmi fragmentárně.

Z pohledu vnitřního uspořádání je zajímavé nepříliš zřetelně definované ústřední veřejné prostranství, které se táhne v ose celou vsí a pouze na některých místech nabývá intenzivnějšího charakteru.

Z pohledu zažitých typologií se jedná především o vsi řadové a lánové, případně řetězové. Pro zařazení do této skupiny je také charakteristická pravidelně organizovaná plužina, kdy lánům vděčíme za pravidelnou strukturu cest. Některé do této skupiny zařazené obce již svým historickým charakterem hraničí s rozptýlenou zástavbou, ovšem pro větší pravidelnost a současnou zastavěnost jsou uváděny zde. Centra některých vsí v této práci zařazených do horské izolované zástavby (Typ 4), vykazují rovněž znaky dlouhé vsi.

V současné době tento typ vsí čelí zejména urbanizačnímu tlaku blízkých měst, umísťováním zastavitelných ploch bez zřetele k původní struktuře a prostorovým limitům komunikace v ose obce.

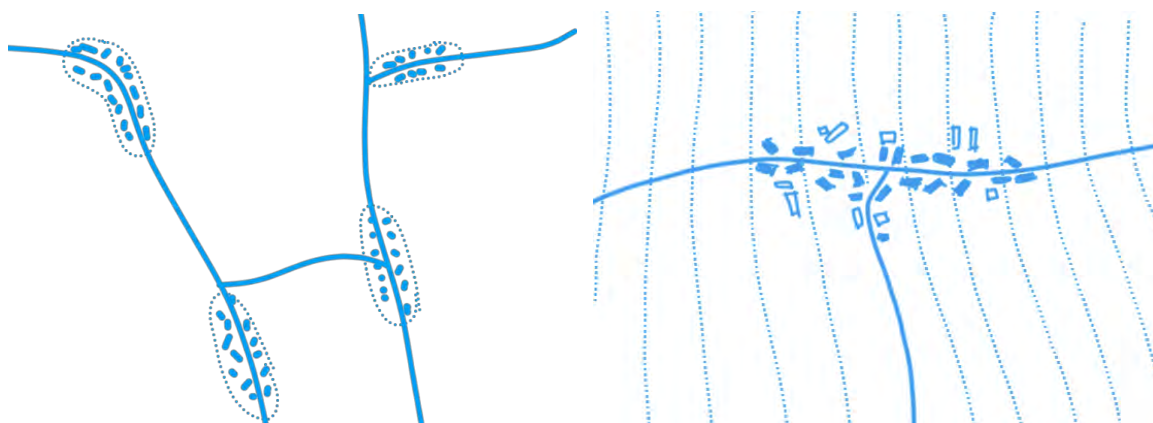
Obce obdobného charakteru v území

Dobratice, Janovice, Kozlovice, Lubno (součást Frýdlantu nad Ostravicí), Metylovice, Mosty u J., Myslík, Nošovice, Palkovice, Písek, Tichá, Kunčice pod Ondřejníkem, Bukovec, Nižní Lhoty, Vendryně, Skalice

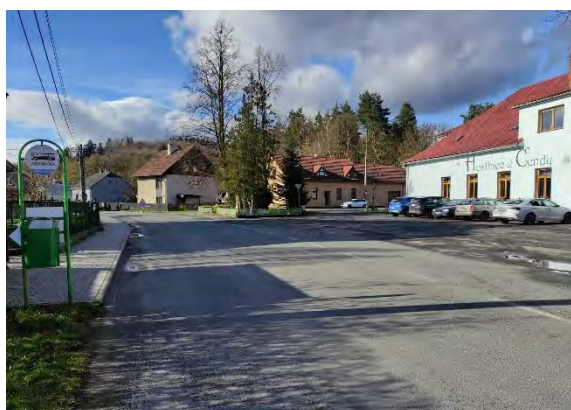
Případová studie

Pro zpracování případové studie a objasnění zákonitostí tohoto typu vsi byla vybrána obec Tichá v ORP Frenštát p. R.

4.2.2 Krátká ves (typ 2)

Obrázek 41 Krátká ves – schéma zapojení vsi do sídelní struktury a schéma vnitřní struktury obce, zdroj: autor

Obrázek 42 Krátká ves – Hodoňovice, střed obce. Foto: autor, duben 2023

Obrázek 43 Krátká ves – Smilovice, rozsah zástavby na leteckém snímku z 50. let 20. století, zdroj: Národní geoportál INSPIRE

Základní popis vsi

Krátká ves náleží rovněž mezi vsi s jádrem ve sledované oblasti, nalézt ji můžeme pod horami v otevřené krajině na rovině či u paty hor pod lesem. Základním znakem vsi a jejího katastru je v porovnání s ostatními vsemi v oblasti menší velikost, a to někdy i výrazně. Ves táhnoucí se kolem komunikace v ose je dlouhá od šesti set metrů do jednoho kilometru, to vše při šířce kolem 200 m, tedy šířce odpovídající leckde 5km dlouhé vsi. Krátké vsi svou velikostí umožňují variabilnější umístování v rámci sídelní struktury a často vyplňují volná místa. Vytvářejí tak méně zřetelně definovaný krajinný ráz oproti vsím dlouhým. I krátká ves je doprovázena rozptýlenou zástavbou, která se historicky nacházela pouze v odlehlých částech katastru a velmi fragmentárně.

Ve věci vnitřního uspořádání je typická nepravidelnost v umístování staveb a malé měřítko vymezeného prostoru ve středu vsi, který se táhne v celé její délce.

V literatuře věnující se typologii vsí se jedná především o vsi krátké řadové a řetězové. Pro zařazení do této skupiny je také charakteristická pravidelně organizovaná plužina, kdy lánům vděčíme za pravidelnou strukturu cest.

V současné době tento typ vsí čelí zejména urbanizačnímu tlaku blízkých měst, srůstání, ztrátě jasných hranic a změnám ve vnitřním fungování, kdy se dění z původních jader často přesouvá na nová místa.

Obce obdobného charakteru v území

Baška, Bystřice, Hodoňovice, Kunčičky, Lhotka, Pržno, Smilovice, Komorní Lhota
Vyšní Lhoty

Případová studie

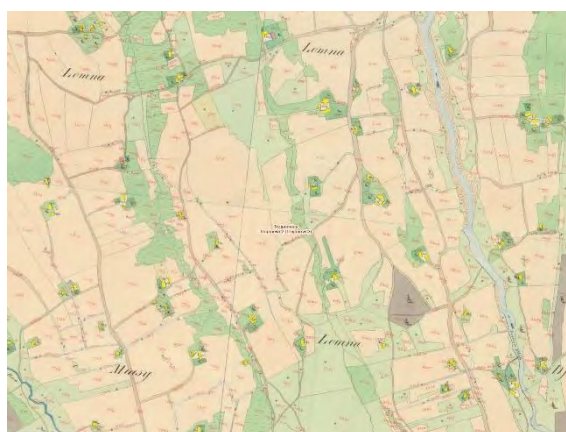
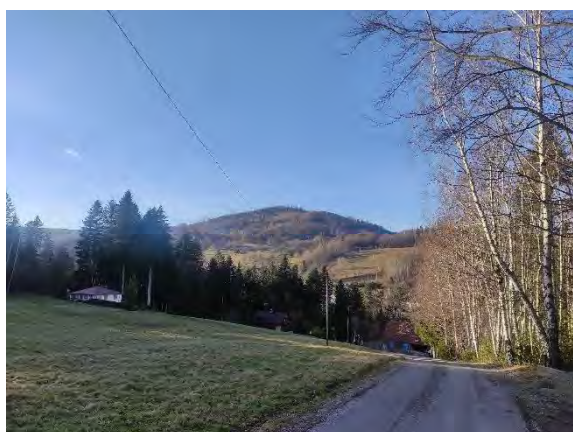
Pro zpracování případové studie a objasnění zákonitostí tohoto typu vsi byla vybrána obec Baška v ORP Frýdek-Místek.

Vsi rozptýlené:

4.2.3 Nepravidelná rozptýlená zástavba (typ 3)

Obrázek 44 Nepravidelná rozptýlená zástavba – schéma zapojení vsi do sídelní struktury a schéma vnitřní struktury obce, zdroj: autor

Obrázek 45 Nepravidelná rozptýlená zástavba – Pomezí obcí Košařiska a Milíkov, foto: autor, listopad 2025

Obrázek 46 Nepravidelná rozptýlená zástavba – Trojanovice, stabilní katastr, zdroj: Geoportál MSK

Základní popis vsi

Nepravidelná rozptýlená zástavba je zástupcem rozptýlených vsí tolik typických pro sledovanou oblast. Tyto vsi leží na úpatích a svazích hor a často jejich katastry dosahují až k nejvyšším hřebenům. Vsi jsou charakteristické plošnou, dříve řídkou zástavbou na většině plochy katastru, v některých případech s náznaky rozvržení. Ve vyšších polohách pak tato zástavba přechází v horskou izolovanou zástavbu (viz vsi Typu 4). Velmi podstatnými znaky nepravidelné rozptýlené zástavby jsou průběžná zástavba napříč hranicemi katastrů a to, že samotná ves je jakousi formou krajiny. Krajinový ráz je dán především řídkou zástavbou, přírodním charakterem a expozicí vůči výhledům do krajiny.

Při prvotním umísťování jednotlivých usedlostí či v některých případech jejich skupin zpočátku hrálo roli především vhodné umístění v rámci obhospodařované plochy, nikoli těsná vazba na cesty. A to i v případě, že cesta přímo protínala pozemek.

Umístování podél cest je charakteristické až pro pozdější vlny výstavby. V těchto vsích absentuje tradičně chápané jasně vymezené a dominantní veřejné prostranství.

Z pohledu zažitých typologií se jedná především o vsi dvorcové, popř. shlukové či hromadné, ovšem s podmínkou velmi nízké hustoty zastavění s absencí geometrického předpisu, občasně, na přechodu mezi oblastmi, vsi s prvky řadového/lánového rozvržení. Typická je plužina úseková, obhospodařované území vsi obsahuje pouze občasné fragmenty geometrického členění na lány či pásy. Všechny tyto vsi jsou novověké.

Rozptýlené vsi se ponejvíce potýkají s křehkou hranicí mezi fungující krajinou s rozptýlenou zástavbou a řídkou celoplošnou zástavbou s uzavřenými pustnouchými prolukami. Nepřítomnost tradičních veřejných prostranství a méně přehledná síť cest vedou k nejednoznačnému vnímání a fungování obce. Tyto jevy přispívají k postupné ztrátě identity prostředí.

S ohledem na rozmanitost těchto vsí a skutečnost, že u některých lze nalézt ve fragmentech určité pravidelnosti, které mohou být východiskem pro další práci s jejím rozvojem, je zpracována jedna případová studie pro obec zcela nepravidelnou a jedna pro obec, ve které tyto fragmenty můžeme nalézt. Také obce jsou rozděleny do dvou skupin dle podobnosti s případovými studiemi.

Obce obdobného charakteru v území:

Nepravidelné obce: Bocanovice, Guty (Třinec), Karpetná (Třinec), Košařiska, Lyžbice (Třinec), Nebory (Třinec), Oldřichovice (Třinec), Pražmo, Pstruží, Trojanovice, Tyra (Třinec), Čeladná

Obce s fragmenty geometrického předpisu: Hrádek, Milíkov, Návsí, Nová Ves (FnO), Písečná, Raškovice, Ostravice,

Případová studie

Pro zpracování případové studie a objasnění zákonitostí daného typu vsi byla pro nepravidelné obce vybrána obec Pstruží v ORP Frýdlant nad Ostravicí a pro obce s fragmenty geometrického předpisu obec Hrádek v ORP Jablunkov

4.2.4 Horská izolovaná zástavba (typ 4)

Obrázek 47 Obr. Horská izolovaná zástavba – schéma celé vsi, schéma samotných horských fragmentů osídlení zdroj: autor

Obrázek 48 Obr. Horská izolovaná zástavba – Byčinec (Morávka), polana obklopená lesem, foto: autor, srpen 2021

Obrázek 49 Obr. Horská izolovaná zástavba – Řeka, zástavba v centru obce, foto: autor, leden 2025

Základní popis vsi

Osídlení v nejdlejších lokalitách uzavírá horská izolovaná zástavba a stejně tak uzavírá i zde formulovanou typologii vsí. V koncových částech hlavních údolí a v sevřených menších údolích mezi prvními vrcholy Beskyd se rozprostírá plocha s fragmenty osídlení uvězněnými v zalesněné ploše. Toto prostředí je primárně determinováno přírodními podmínkami a topografií, kdy profil údolí, svažitost svahů a plochy v sedlech a na hřebenech vytvářejí limity pro vznik souvislé zástavby i aplikace jakýchkoli geometrických pravidel.

U řady těchto vsí v níže položených částech vzniklo pomyslné jádro v leččem blízké konci řetězce dlouhých vsí (viz Typ 1). Na tyto části je možné aplikovat principy a znaky dlouhé vsi, ovšem s rozdílem, že pravidelnost zde není možná a na zástavbu přímo navazují prudké dnes zalesněné svahy. Proto střed obce nabývá řekněme extenzivního charakter a výraz „jádro vsi“ lze aplikovat jen volně. Dominantní část vsi zaujímá velmi řídká rozptýlená izolovaná zástavba s nepravidelnými rozestupy a s minimálními prostorovými a pocitovými vazbami, zato zasazená do úchvatné horské krajiny. Tomuto dříve drsnému a dnes především pro rekreaci atraktivnímu prostředí

se blíže věnuje případová studie. Stanoviště tohoto charakteru lze v menší míře nalézt i na katastrech ostatních typů vsí v jejich vyšších polohách. A je to právě horská izolovaná zástavba, která se nejvíce propsala do všeobecně vnímaného obrazu osídlení a krajiny celé oblasti.

Používané typologie vsí se tomuto prostředí mnohdy nevěnují, neb v mnoha ohledech ani není možné hovořit o vsích. V případě existence souvislejší zástavby je často zmiňována ves řetězová, někdy dvorcová. Vzhledem k fragmentárnosti přichází v úvahu i používání pojmů samoty a salaše (nikoli ve striktně etnografickém pojetí). S ohledem na vznik vsí by se jednalo o vsi založené jako uhlířské. O plužině v pravém slova smyslu zde není možné mluvit. Zmínit možno pouze skutečnost, že současné plochy lesa neodpovídají dřívějšímu stavu (před 1945, kdy toto osídlení dosáhlo maxima) a to jak rozsahem tak využíváním. Dříve byly lesy využívány rovněž na pastvu a pěstování.

Ač je horská izolovaná zástavba zařazena mezi vsi, jedná se často o samostatná stanoviště s minimálními vzájemnými vazbami, čemuž také vděčíme za uchování řady specifik. V současné době pozorujeme někdy až zápas mezi běžným fungováním a hospodařením, konzervací stavu a ochranou přírody a tlakem na intenzivní rekreační využití. A proměňuje se také místní komunita.

Obce obdobného charakteru v území:

Bílá, Dolní Lomná, Horní Lomná, Hrčava, Krásná, Malenovice, Morávka, Nýdek, Řeka, Staré Hamry

Případová studie

Pro zpracování případové studie a objasnění zákonitostí tohoto typu vsi byla vybrána obec Staré Hamry v ORP Frýdlant nad Ostravicí.

4.3 Znaky – charakteristické parametry

Představené nové rozdělení vsí do 4 typů bylo vytvořeno na základě podobností jednotlivých obcí v oblasti. Tyto se odehrávají především v rovině jejich uspořádání a fungování a pokrývají měřítko sídelní struktury, přechodu mezi sídly a krajinou i vnitřní struktury sídel i jejich ústředních prostranství. Z podobností jsou naformulovány skupiny „znaků“ coby charakteristických parametrů pro každý z typů vsí. Některé znaky jsou totožné či téměř totožné i pro více typů vsí, což je vnímáno jako jev vytvářející sdílený ráz sledovaného území či jeho části.

Znaky jsou jednoduchá pravidla, která jsou pro dané vsi charakteristické a je možné je v rámci sídel porovnávat a uplatňovat v rozvoji obce. Při formulaci znaků coby pravidel dochází k určité míře zobecnění, při hledání v terénu i v rámci jednoho znaku lze nalézt mírné odchylky mezi jednotlivými obcemi i jejich částmi (často coby reakce na místní topografii). Děje se tak ovšem v mezích shodných tendencí i úskalí rozvoje a vlivu na podobu sídla.

Každý z formulovaných typů sídel je popsán na maximálně deseti znacích. Ty jsou strukturovány do 4 měřítek. Prvním je obraz vsi, jakýsi celkový dojem ze vsi a její polohy v krajině, druhé popisuje zapojení sídla do struktury a jeho vztah vůči otevřené krajině. Zbývající dvě měřítka postihují vnitřní strukturu sídla a jeho kompozici a v největším detailu také zákonitosti a potenciál jeho veřejných prostranství a umísťování objektů v prostoru. Jelikož je osídlení komplexní jev a ve sledované oblasti je více než jinde patrné prolínání vsí a krajiny, dochází v některých případech i k značnému provázání jednotlivých znaků.

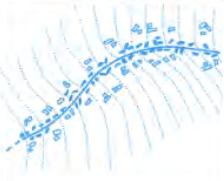
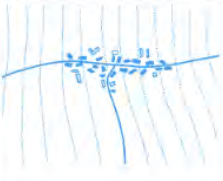
Účelem stanovení těchto znaků je praktické rozpoznání charakterů a kvalit prostředí a jeho jednotlivých zákonitostí. Znaky poslouží pro vyhodnocení stavu sídla a jeho porovnání s realitou dalších obcí, které musely či musí reagovat na obdobné výzvy. Na těchto elementárních pravidlech je také možné podepřít a prověřit rozvojové aktivity. Rozpoznávání znaků v terénu a jejich rozboru bude využito v aplikační fázi této práce.

Pro obec a plánování jejího rozvoje a práce s prostorem pak není podmínkou všechny znaky celoplošně uplatňovat, což již pravděpodobně u žádné obce není možné, nýbrž zohledňovat je na příslušných úrovních při plánování rozvoje. Aktivně pracovat se znaky a navracet je do již výrazně pozměněného prostoru pak lze především na úrovni veřejných prostranství obce.

Poznámka 1: v rámci jazyka, jímž jsou znaky formulovány a následně popisovány, je používáno výrazu „chalupa“. Tento výraz není používán coby pojem známý z historie a etnografie, tedy obydlí chalupníka, ani coby rekreační objekt, ale volně „laicky“ ve smyslu objekt, obydlí, obytný dům a jeho příslušenství. Děje se tak i pod vlivem krajového nářečí ve Valašsku, Lašsku i Gorolsku, které jako chalupu označuje obytný dům.

Poznámka 2: Pro název i formulaci znaků je hojně používáno slovních spojení mimo obor urbanismu, pro lepší imaginaci přirovnání, otázky či hovorový jazyk. Tato spojení, a zejména názvy jednotlivých znaků nejsou pak dále v textu zvýrazněny uvozovkami.

V následující tabulce naleznete nově definované znaky pro jednotlivé typy vsí rozdělené podle měřítka. Některé znaky se opakují u více typů vsí, což je dáno jejich shodným či velmi podobným projevem v daném parametru.

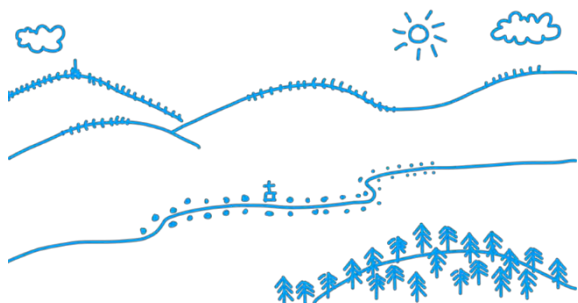
		Znaky			
		Vsi s jádrem		Vsi rozptýlené	
vsi		Typ 1 - Dlouhá ves	Typ 2 - Krátká ves	Typ 3 - Nepravidelná rozptýlená zástavba	Typ 4 - Horská izolovaná zástavba
					
oblasti		oblast I	oblast I	oblast II, oblast III	oblast III
Znaky podle měřítka	obraz vsi	šňůra korálků	hromádka	chalupy vysypané z rukávu	Na samotě u lesa
	osídlení struktura, sídlo a krajina	nekonečná obec	podél vody i pod lesem	až na horizont	dál už cesta nevede
		prázdný horizont	chalupy rozsypané v polích za vsí	krajina uprostřed obce	každý sám za sebe
		chalupy rozsypané v polích za vsí			
	vnitřní struktura, kompozice	osa	osa	plocha	v hlavní roli topografie
		žebřík	žebřík	cik cak	
		z centra rovnou do krajiny	z centra rovnou do krajiny	jak velká má být mezera?	cesty, které nespojují
	uspořádání prostranství a zástavby	děravý konec	začátek i konec		
		pětikilometrová návěs	kilometrová návěs	Je tu vůbec nějaká návěs?	není komunita, není návěs
		domy skoro vedle sebe	domy skoro vedle sebe	sousedá mám na dohled	sousedá mám za lesem

Tabulka 3 Znaky, zdroj: autor

4.3.1 Typ 1 – Dlouhá ves

Obraz vsi

Šňůra korálků

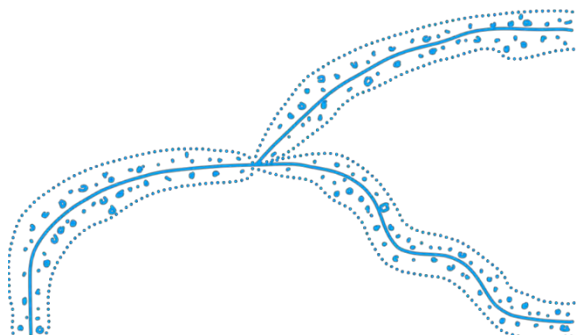

Obrázek 50 Šňůra korálků, zdroj: autor

Dlouhý úzký pás zástavby klikatící se kolem potoka nebo ležící uprostřed údolí, kolem otevřená krajina, občas usedlost, na pozadí hory. V místech, kde není dominantní novodobá zástavba, je možné rozeznat jednotlivé usedlosti a pravidelné rozestupy mezi nimi. V takových místech obec opravdu připomíná korálky navlečené na šňůře.

Osídlení, sídlo a krajina

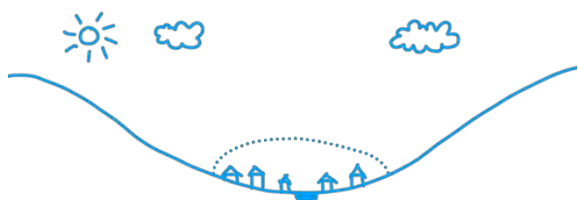
Nekonečná obec

Obrázek 51 Nekonečná obec, zdroj: autor

Dlouhé vsi navazují jedna na druhou, poslední chalupa jedné obce stojí často přímo vedle první chalupy obce druhé. Souvislá zástavba mívá i přes 10 km. Někde je to jediná dlouhá linie, jinde se struktura větví stejně jako jednotlivá menší údolí. Tam, kde potřebná propojení ve struktuře chybí, vedou cesty mezi obcemi napříč přes kopec. Tyto propojky ovšem nikdy nebyly souvisle zastavěny.

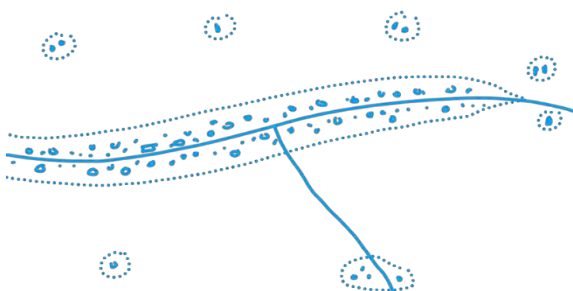
Prázdný horizont

Obrázek 52 Prázdný horizont, zdroj: autor

Dlouhá ves leží vždy v údolí pod horami, pouze její konec se občas vyšplhá podél potoka až do sedla či pod kopec. Ať stojíte v zástavbě nebo mimo ni, vidíte nad objekty volný nezastavěný horizont – otevřenou krajinu – pole, les, hory. Vděčíme za to topografii i tvaru a uspořádání obce a významně to ovlivňuje náš dojem z místa.

Chalupy rozsypané v polích za vsí

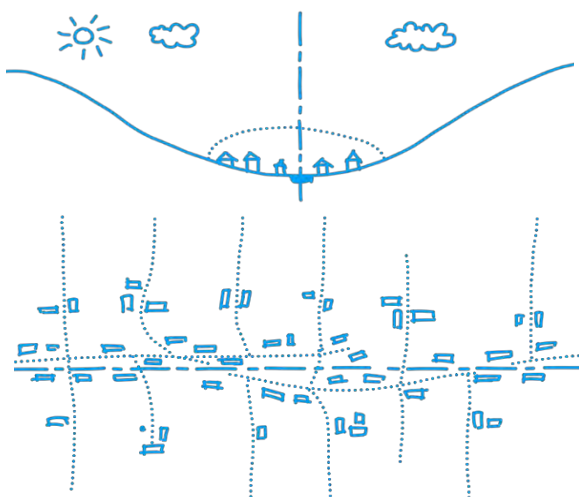

Ač ves má výrazné jádro, ani jí se postupem času nevyhnula rozptýlená zástavba, která je pro ni také charakteristická. Už na mapách z 19. století vidíme samostatné usedlosti nebo jejich skupiny rozsypané v odlehlých částech katastrů, kam již pole statků ze vsi nezasahovala.

Obrázek 53 Chalupy rozsypané v polích za vsí, zdroj: autor

Vnitřní struktura, kompozice

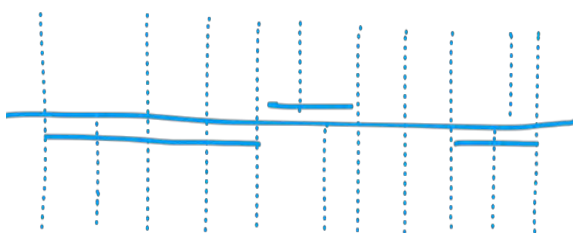
Osa

Kompozice dlouhé vsi i její fungování je dáno jedinou hlavní osou, na které se nacházejí všechny důležité objekty a místa a která je také hlavním dopravním koridorem. Osa směřuje přirozeně vždy rovnoběžně s osou údolí či potokem. Při každém novodobém odbočení a vzdálení se od osy hrozí, že místo nebude správně fungovat a naruší podobu obce.

Obrázek 54 Osa 1 Osa 2, zdroj: autor

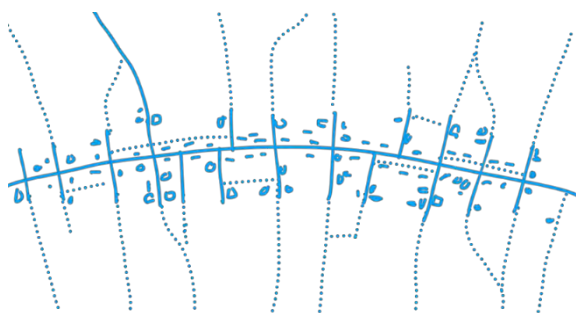
Žebřík

Obrázek 55 Žebřík, zdroj: autor

Dlouhá ves má jednoduché kompoziční schéma vnitřní struktury, které je pro názornost možné přirovnat k žebříku. Tento „žebřík“ má základ v ose vsi a jeho příčle tvoří navazující nejčastěji kolmé cesty. Osa bývá ve fragmentech zejména v centrální části vsi zdvojená. Pomyslné příčle mívají pravidelné rozestupy a na hranici zástavby přecházejí v polní cesty nebo se ztrácí. V jednoduchosti je krása – ze středu obce často vidíte do krajiny, od každé usedlosti jen seběhnete a jste na ose v centru, kde se nachází vše důležité, a kde nikdo nemůže zabloudit.

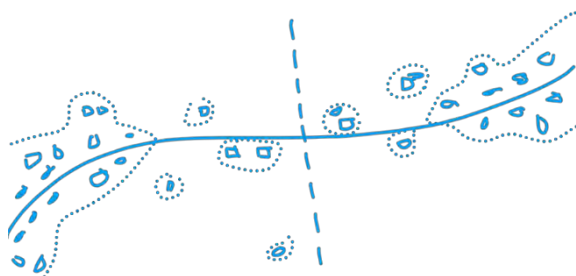
Z centra rovnou do krajiny

Obrázek 56 Z centra rovnou do krajiny, zdroj: autor

Volné průchody mezi krajinou a zástavbou jsou tu samozřejmostí. Všechny odbočky z osy (příčně žebříku) vedou do krajiny a často jako polní cesty pokračují až za kopec. Kolem osy a mezi příčlemi v zástavbě jsou často další menší propojky. Nestává se, že by vás cesta nedovedla z obce ven, pokud ovšem nenarazíte na cestu, která vedla přímo středem starého statku, tedy středem dnešní soukromé zahrady.

Děravý konec

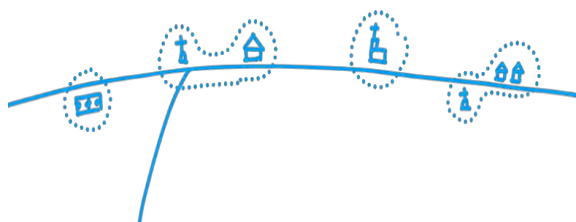

Obrázek 57 Děravý konec, zdroj: autor

I když na sebe dlouhé vsi mnohdy přímo navazují, lze vysledovat, že v okrajových částech se stavby od sebe vzdalují, dosahují až podoby rozptýlené zástavby. Můžeme tak hovořit o „děravých“ koncích či pomyslném „vydechnutí“ při přejezdu z obce do obce. Díky tomu poznáme, kde jedna obec končí a druhá začíná, a potřebuje to i krajina a příroda.

Uspořádání prostranství a zástavby

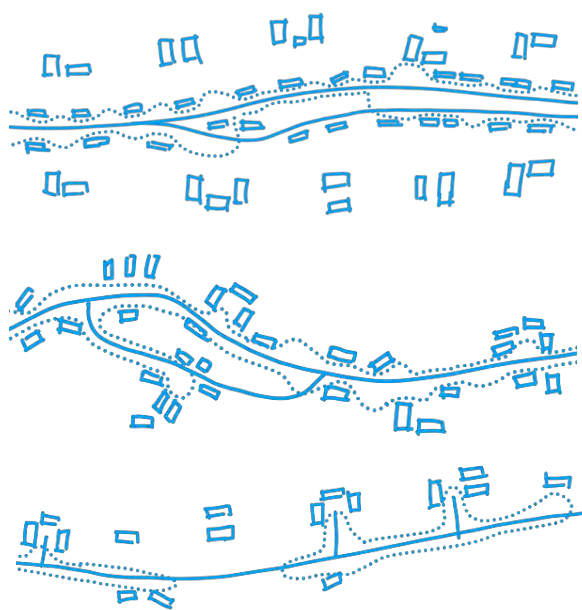
Pětikilometrová náves

Obrázek 58 Pětikilometrová náves, zdroj: autor

Hlavním prostorem obce je celá osa. Nepředstavujme si ale „náměstíčko“ dlouhé 5 km a široké 20 m. Veřejné prostory vsi tvoří řada menších, spíše nenápadných prostranství, které osa propojuje, a málokdy je jedno z nich zcela dominantní. Taková prostranství vznikala a vznikají například v blízkosti školy, kostela, hospody, hřiště nebo i křižovatek či božích muk. Vybrat si jen jedno z nich a na ostatní zapomenout není možné.

Domy skoro vedle sebe

Objekty poněkud ledabyle kopírují osu a navazují jeden na druhý, málokdy v těsné blízkosti. U některých obcí stávaly pouze velké statky v pravidelných rozestupech opodál od cesty, jinde střed obce mezi nimi dříve vyplňovaly malé chaloupky v řadách za sebou. A někde jsou objekty umístěny zdánlivě nepravidelně. Důležité nebylo přesné dodržení kompozice, ale nalezení vhodného místa pro stavbu. Nepravidelnosti a větší rozestupy mohou za to, že i veřejná prostranství vnímáme poněkud neurčitě a občas není lehké určit, kde přesně začínají a končí.

Obrázek 59 Domy skoro vedle sebe – tři příklady prostorového uspořádání objektů, zdroj: autor

4.3.2 Typ 2 – Krátká ves

Obráz vsi

Hromádka

Obrázek 60 Hromádka, zdroj: autor

V nikterak dramatickém terénu u úpatí hor leží podlouhlá hromádka chalup. Krátké vsi opravdu připomínají nepřilíš pravidelné, asi necelý kilometr dlouhé hromádky uprostřed otevřené krajiny propojené liniemi cest. Často jich nalezneme několik v řadě za sebou, jasně oddělených poli. Pokud tyto hromádky postupně nesrostly do jedné velké hromady, mají jako jediné vsi v oblasti jasný začátek i konec.

Osídlení, sídlo a krajina

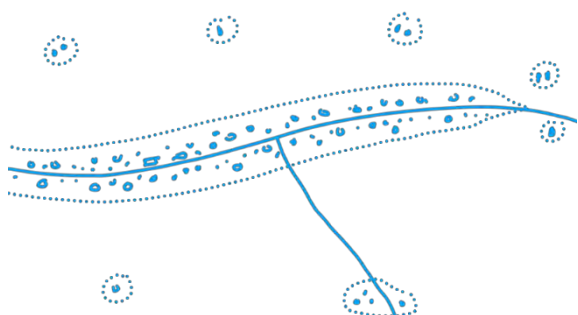
Podél vody i pod lesem

Obrázek 61 Podél vody i pod lesem, zdroj: autor

Krátké vsi nalézáme typicky ve dvou polohách v osídlení. První je podél hlavní cesty širokým údolím v bezpečném odstupu od řeky. Druhá je pod lesem na úpatí jako vstupní bod do hor. Vsi tak většinou leží na rovině či v mírném terénu v malebné poloze, často v návaznosti na křižovatku cest.

Chalupy rozsypané v polích za vsí

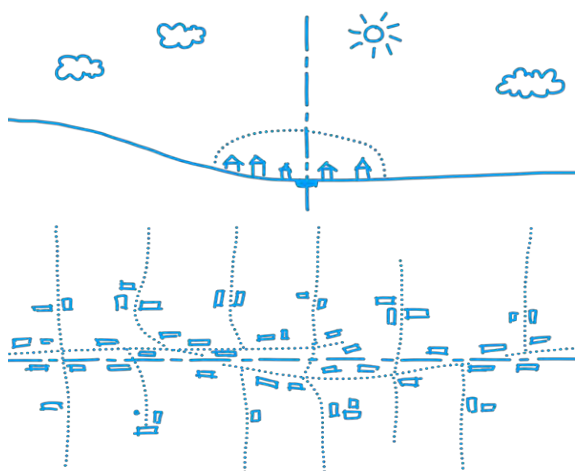

Obrázek 62 Chalupy rozsypané v polích za vsí, zdroj: autor

Ač ves má výrazné jádro, ani jí se postupem času nevyhnula rozptýlená zástavba, která je pro ni charakteristická. Už na mapách z 19. století vidíme samostatné usedlosti nebo jejich skupiny rozsypané v odlehlých částech katastrů, kam již pole statků ze vsi nezasahovala.

Vnitřní struktura, kompozice

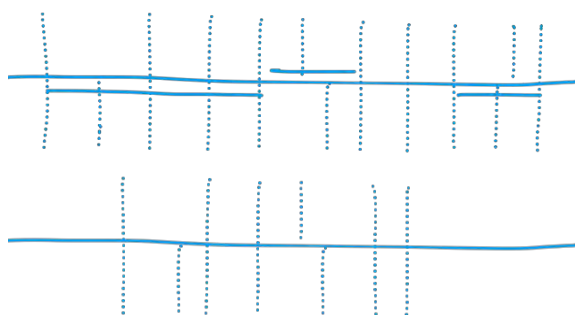
Osa

Obrázek 63 Osa 2, osa 3, zdroj: autor

Původní kompozice krátké vsi je dána jedinou hlavní osou. Ta může ležet v ose údolí, podél vodního toku, ale může také kopírovat vrstevnice na úpatí hor. Osa nebývá příliš výrazná, a proto je snazší na ni zapomenout. Při menší velikosti vsi se může lehce stát, že vedlejší ulice začnou být delší a výraznější než hlavní osa, nebo si nárůst dopravy vyžádá odkloněný kapacitnější průjezd. Někdy to zachrání původní ráz středu obce, jindy to zcela změní její fungování.

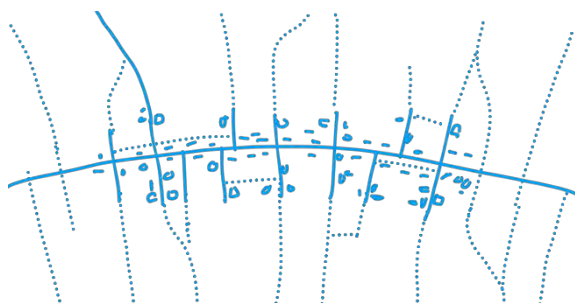
Žebřík

Obrázek 64 Žebřík1, 2, zdroj: autor

Krátká ves má jednoduché kompoziční schéma vnitřní struktury, které je pro názornost možno přirovnat k žebříku. Tento „žebřík“ má základ v ose vsi a jeho příčle tvoří navazující nejčastěji kolmé cesty. Osa bývá ve fragmentech někdy zdvojená. Pomyslné příčle mívají pravidelné rozestupy a na hranici zástavby přecházejí v polní cesty nebo se ztrácí. V jednoduchosti je krása – ze středu obce často vidíte do krajiny, od každé usedlosti jen seběhnete a jste na ose v centru, kde se nachází vše důležité, a kde nikdo nemůže zabloudit.

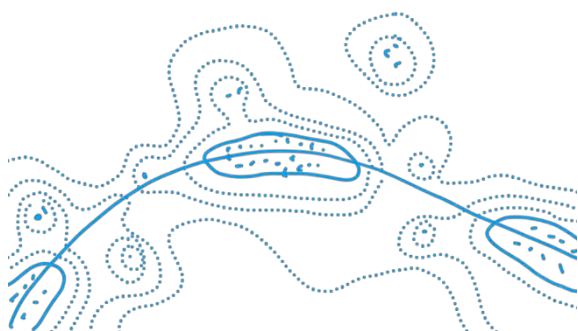
Z centra rovnou do krajiny

Obrázek 65 Z centra rovnou do krajiny 2, zdroj: autor

Volné průchody mezi krajinou a zástavbou jsou tu samozřejmostí. Všechny odbočky z osy (příčle žebříku) vedou do krajiny a často jako polní cesty pokračují až do lesa. Kolem osy a mezi příčlemi v zástavbě jsou často další menší propojky. Nestává se, že by vás cesta nedovedla z obce ven, pokud ovšem nenarazíte na cestu, která vedla přímo středem starého statku, tedy středem dnešní soukromé zahrady.

Začátek i konec

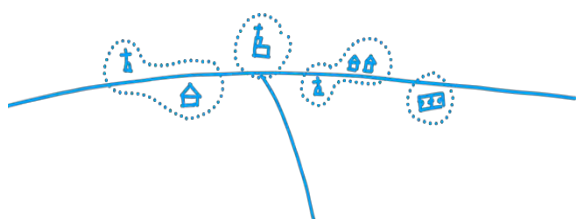

Obrázek 66 Začátek i konec, zdroj: autor

To, že má obec začátek i konec, zní samozřejmě a leckde to i samozřejmé je, ne tak zde. Krátká ves jako jediná v oblasti má jasnou hranici a obklopuje ji ze všech stran volná krajina, nebo tomu tak aspoň vždy bylo. Poslední dobou se nám daří tuto hranici rozmazávat a někdy necháme i obce srůst a krajinu zmizet. Obec potom ztrácí hranice, tvar i podobu.

Uspořádání prostranství a zástavby

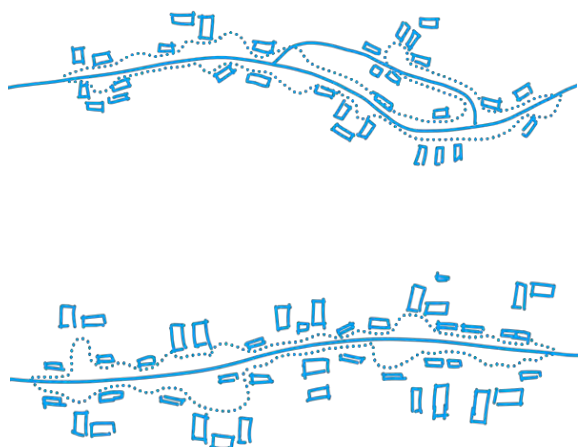
Kilometrová náves

Obrázek 67 Kilometrová náves, zdroj: autor

Hlavním prostorem obce je celá její osa. Nepředstavujme si ale kilometrové „náměstíčko“. Ves byla vždy malá a její veřejné prostory také. Tvoří je řada menších míst na ose, která musíme spíš aktivně hledat. Dnešním potřebám tato místa u kapliček, hospod či škol často nestačí, tak hledáme, jak je zvětšit nebo kde vybudovat prostranství nová.

Domy skoro vedle sebe

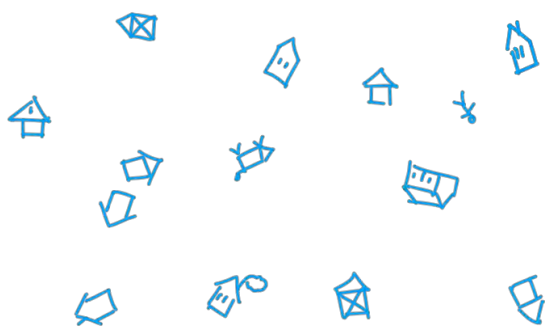
Obrázek 68 Domy skoro vedle sebe 2 – dva příklady prostorového uspořádání objektů podél osy, vnímání a potenciál ústředního prostoru (tečkované), zdroj: autor

Objekty poněkud ledabyly kopírují osu a navazují jeden na druhý, málokdy v těsné blízkosti. Poloha objektů nebyla striktně vyměřena, na pozemcích jsou umístěny individuálně. U některých obcí stávaly pouze velké statky v pravidelných rozestupech opodál od cesty, jinde střed obce mezi nimi dříve vyplňovaly malé chaloupky v řadách za sebou a jinde geometrie zdánlivě chybí. Nepravidelnosti a větší rozestupy mohou za to, že i veřejná prostranství vnímáme poněkud neurčitě a občas není lehké určit, kde přesně začínají a končí.

4.3.3 Typ 3 – Nepravidelná rozptýlená zástavba

Obraz vsi

Chalupy vysypané z rukávu

Obrázek 69 Chalupy vysypané z rukávu, zdroj: autor

Všechny vsi na našem území byly založeny úmyslně a podle tehdejších pravidel většinou i na místě vytyčeny. Takto stanovený obraz sídla v krajině vnímáme dodnes. V rozptýlené zástavbě to leckde nejen na první pohled vypadá, že chalupy někdo náhodně vytrousil z rukávu a moc se nestaral, kam dopadnou. Tak úplně náhodné to nebylo. A i ony pomyslné „chalupy vysypané z rukávu“ jsou hodnotným obrazem naší krajiny.

Osídlení, sídlo a krajina

Až na horizont

Obrázek 70 Až na horizont, zdroj: autor

Chalupy jsou rozestě po svahu, kam až oko dohlédne, a pokud je neutnou zalesněné svahy, pokračují až za horizont. I když hustota takové zástavby může být velmi nízká, ves jako by nikde nezačínala ani nekončila. Jeden katastr bez povšimnutí přechází v druhý tak, že mnohdy ani netušíte, že jste v sousední vesnici. Tento pocit nekončící zástavby významně ovlivňuje náš dojem z místa, nejen jediné vsi, ale z celého prostoru.

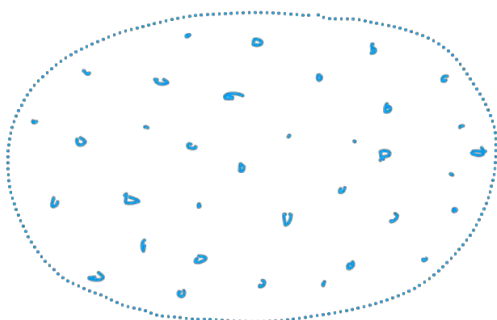
Krajina uprostřed obce

Obrázek 71 Krajina uprostřed obce, zdroj: autor

Zažitou představou o vsi je kompaktní zástavba uprostřed otevřené krajiny polí někdy obehnaná lesy. Zde je tomu zcela jinak. O plochu polí a luk se spolu musí zástavba a volná krajina podělit. I v nejzapadlejším koutě tak narazíte na usedlosti, a naopak uprostřed vsi nikoho nepřekvapí les. Tato mozaika se táhne až k prudkým a nepřístupným zalesněným svahům.

Plocha

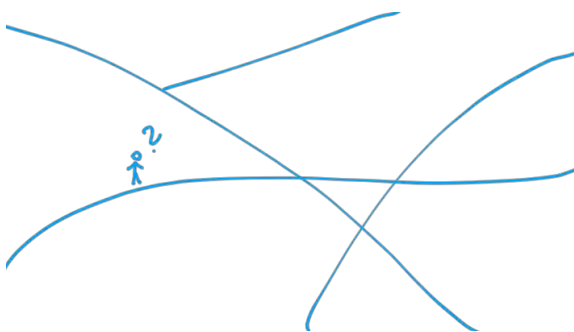

Obrázek 72 Plocha, zdroj: autor

Rozptýlená zástavba vytváří téměř homogenní plochu, kde žádné místo není významnější než druhé. Nepředstavujme si ovšem celoplošnou hustou zástavbu, ale usedlosti s velkými rozestupy obklopené volným prostorem. Není zde centrum ani okraj obce. Kdo to vidí poprvé, bývá zmaten a lehce by zabloudil.

Vnitřní struktura, kompozice

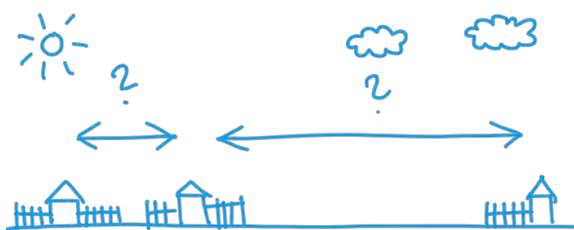
Cik cak

Obrázek 73 Cik Cak, zdroj: autor

Kompoziční osy a vytyčenou geometrii zde nehledejme. Pokud je dnes nějaká z cest výrazně dominantní, stala se jí pravděpodobně až nedávno. Trasy vedou zdánlivě náhodně cik cak prostorem, sledují však logické průchody, topografii, pohodlná stoupání i obsluhu území. Místa, kde se protínají, mají potenciál orientačních bodů v prostoru.

Jak velká má být mezera?

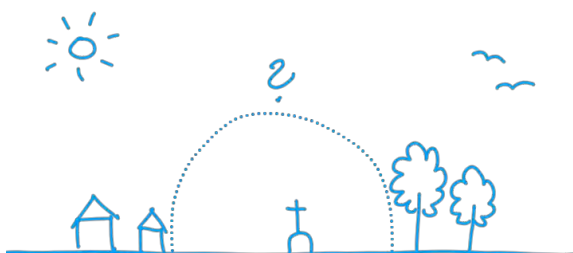

Obrázek 74 Jak velká má být mezera?, zdroj: autor

Na výsledný dojem a fungování vsi má zásadní vliv, jak velké jsou mezery mezi usedlostmi, tedy otevřená krajina. Když budeme mezery postupně nenápadně zmenšovat, jednou se nám ploty pozemků dotknou, a to už bude pozdě. Cenná venkovská lokalita se změní v nehodnotný satelit, jaké známe z každého většího města.

Uspořádání prostranství a zástavby

Je tu vůbec nějaká návěs?

Obrázek 75 je tu vůbec nějaká návěs? zdroj: autor

Před sto lety bychom stáli uprostřed obce – na louce, kousek napravo na mezi kříž a lípa, nalevo usedlost – tady návěs rozhodně nebyla, kámen pod lípou na sednutí stačil. Dnes na tomtéž místě vidíme kolem sebe na 30 domů. Teď už by se nám nějaká návěs hodila, nemáme se kde potkávat. Ale copak tady na kopci můžeme vydláždít nějaké náměstíčko?

Sousedá mám na dohled

Obrázek 76 Sousedá mám na dohled, zdroj: autor

V rozptýlené zástavbě si se sousedem vzájemně do talíře rozhodně nehledíte. Ale možná uslyší, když na něj přes louku zavoláte. Na tuto vzdálenost objekty mezi sebou téměř nevytvářejí prostorové vazby, ale víte o sobě, vidíte se. A až se začne stavět i u Vás, dostanete 5 nových sousedů a přijdete o výhled z okna.

4.3.4 Typ 4 – Horská izolovaná zástavba

Obraz vsi

Na samotě u lesa

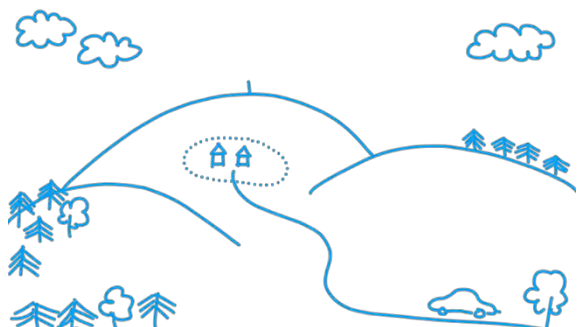

Obrázek 77 Na samotě u lesa, zdroj: autor

Při pohledu z každého okna vidíte les, nad ním úbočí kopce s další obydlenou loukou, a ti ve vyšších polohách i horizont zaplněný horami. Svět sám pro sebe obklopený přírodou, kde se zdánlivě nemusíte starat ani o souseda natož o osídlení dole pod horami. V jednom pohledu idyla v druhém komplikace, každopádně však jedinečné prostředí.

Osídlení, sídlo a krajina

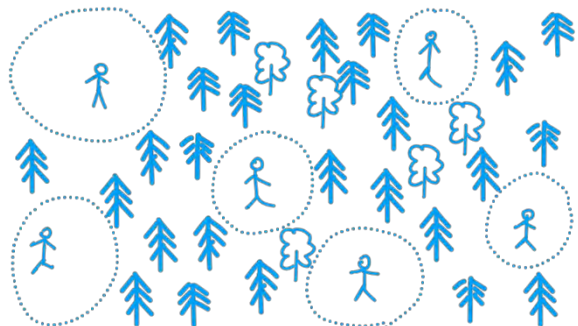
Dál už cesta nevede

Obrázek 78 Dál už cesta nevede, zdroj: autor

Horskou izolovanou zástavbou končí řetězec vsí vedoucích od měst údolími až do hor. Zástavba se postupně rozvolňuje, příroda se přibližuje, až za poslední chalupou pokračuje jen les. Je to přirozená hierarchie postupného „předávání vlády“ přírodě. Občas je ovšem narušena průjezdnou trasou přes hory.

Každý sám za sebe

Obrázek 79 Každý sám za sebe, zdroj: autor

Izolovanost a vzdálenost jednotlivých lokalit mezi sebou i celé vsi vůči zbytku osídlení byla vždy důležitou skutečností, se kterou souvisí i soběstačnost. Jsou to základní důvody, proč se toto prostředí relativně dochovalo. S našimi současnými možnostmi se tyto pojmy mění a s nimi se mění i prostředí.

Vnitřní struktura, kompozice

V hlavní roli topografie

Obrázek 80 V hlavní roli topografie, zdroj: autor

Při tak výrazném a proměnlivém průběhu terénu jdou jakákoli kompoziční pravidla stranou. Důležité je najít kousek roviny a nebo aspoň mírnější svah s dobrou orientací. Na mapě tak ves vypadá nepochopitelně, ale v terénu je vidět, že to jinak nešlo. Osídlené plošky jsou často obklopeny až stržemi, což jen podtrhuje celkový dojem spojení s přírodou.

Cesty, které nespojují

Obrázek 81 Cesty, které nespojují, zdroj: autor

Síť cest zde nebývá rovnoměrná. Cesty zde nejčastěji kopírují potoky, a tak od usedlostí vedou dolů, jak jinak na tomto konci světa, kde to výše už téměř nejde. A směřují primárně dále pryč z hor. Díky kopcům a údolím, můžete mít i k sousedovi, kterého máte na dohled, po cestě pěkně daleko. Pokud ovšem neznáte staré cesty a pěšiny přes les.

Uspořádání prostranství a zástavby

Nejsou lidi, není náves

Obrázek 82 Nejsou lidi, není náves, zdroj: autor

Předpokladem pro veřejná prostranství jsou obyvatelé, kteří je budou používat, ale kde je tady v lese vzít? V prostředí, které se zdráháme označit za vesnici, nečekejme běžná veřejná prostranství. Přesto tady jsou místa, která tak fungují, ale mnohdy více slouží turistickému ruchu a rekreaci.

Souseda mám za lesem

Obrázek 83 Souseda mám za lesem, zdroj: autor

Chalupa, kolem louka, v pozadí les.
Nejbližší soused je za lesem nebo aspoň
na opačné straně louky. Dojem z krajiny
a volného prostoru je maximální
a konfrontace se sousedy minimální.

5 Případové studie

Pro stanovené 4 typy vsí je pro každý typ vybrán jeden či dva zástupci pro zpracování případových studií. Výběr obcí z různých lokalit v území sleduje pokrytí většího spektra problémů, charakteristických oblastí, různé polohy v osídlení a historické i současné správní členění (země, panství, okresy, ORP, MAS).

Jelikož ne na každém sídle je možné všechny tendence vysledovat, v rámci sledovaného území sídla čelila a čelí různým výzvám a v detailech se i v rámci jednoho typu mohou sídla lišit, bude v některých částech studií pro větší komplexnost doplněno rovněž srovnání s jiným sídlem daného typu v území.

Jak již bylo zmíněno, nacházíme se v oblasti, kde nejsou sídla striktně prostorově vymezena, neznamena tedy, že na jednom katastru nalezneme pouze jeden typ zástavby/vsí a pro některé formy je charakteristické pokračování přes hranici katastru. Týká se to i obcí z případových studií, vždy je nutné sledovat znaky, které zástavba v dané lokalitě obsahuje.

Níže je uvedena tabulka s jednotlivými typy vsí a výběrem obcí pro případové studie.

Vsi s jádrem	
Typ 1 Dlouhá ves	Tichá
Typ 2 Krátká ves	Baška (místní část Baška)
Vsi rozptýlené	
Typ 3 Nepravidelná rozptýlená zástavba	Pstruží, Hrádek
Typ 4 Horská izolovaná zástavba	Staré Hamry

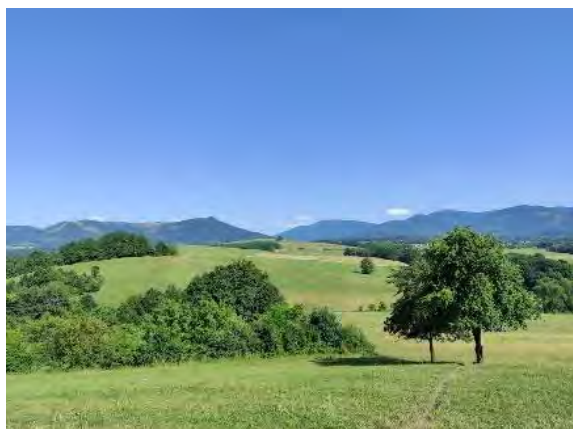
Tabulka 4 Výběr obcí pro případové studie

5.1 Případová studie obec Tichá (Typ 1)

5.1.1 základní údaje, zařazení

Zvoleným reprezentantem pro dlouhou ves je obec Tichá v okrese Nový Jičín na Moravě. Obec má vlastní samosprávu a spadá pod ORP Frenštát pod Radhoštěm a MAS Lašsko, náleží do spádových oblastí měst Frenštát pod Radhoštěm a Kopřivnice. Obec s přibližně osmnácti sty obyvateli a katastrem 1 645 ha je dlouhá 5,6 km a plynule navazuje na obec Vlčovice (mimo sledované území) a Kunčice pod Ondřejníkem.

První zmínka obci je v latinské listině z roku 1359, což pravděpodobně řádově odpovídá i době založení obce. Ta coby řadová či lánová ves (dle zařité typologie) svým vznikem spadá do pozdně středověké kolonizace stejně jako širší okolí. Ve zmíněné listině je obec nazývána „Teychow et Nouumteychow“ tedy „Tichá a Nová Tichá“, což může poukazovat na tehdejší relativně nedávné založení. Okolní obce jsou prvními zmínkami a dalšími indiciemi vznikem ukotveny od poloviny 13. do poloviny 15. století.

Obrázek 84 Zasazení do krajiny – prázdný horizont, hřeben nad údolím Tichávky pod Janíčkovým vrchem, zástavba obce končí v zeleni vpravo, v pozadí Beskydy, foto: autor, červenec 2023

Obrázek 85 Rozptýlená zástavba na pomezí obcí Mniší (pozice fotografa), Kozlovice (usedlost vlevo) a Tichá (usedlosti vpravo a v pozadí), foto: autor, prosinec 2024

Obec leží ve zvlněné krajině v úzkém nerozvětveném údolí říčky Tichávka, údolí má hloubku cca 50 m a zástavba se nachází pouze kolem toku. Nadmořská výška středu obce je cca 350 m n. m., okolní kopce dosahují výšky 400–542 m n. m. (Tichavská hůrka). Katastr uspořádaný do lánů se táhne v několika místech až 1,5 km za horizont, v těchto místech se nachází samostatné rozptýlené usedlosti. Většinu katastru tvoří louky (dříve pole a louky), větší souvislá plocha lesa se nachází pouze na Tichavské hůrce.

Obec je charakteristickým zástupcem dlouhé vsi (Typ 1) a lze na ni rozpoznat jednotlivé znaky, jejichž čitelnost se dochovala do dnešních dnů. V obci je na mnoha místech dochován prostorový charakter veřejných prostranství, půdorysné stopy staveb i velké množství staveb historických, které napomáhají čitelnosti prostředí a jeho vnímání. Díky výraznější topografii údolí si obec zachovala kompaktní charakter a rozptýlená zástavba je v menším rozsahu přítomna pouze v okrajových částech

obce. V obci v průběhu posledního sta let zastavěno několik větších ploch a vytyčeny jsou další nové zastavitelné plochy, které případové studii poslouží jako reference současných rozvojových tendencí. Dochovaný ráz zástavby i okolní krajiny činí z obce cennou lokalitu.

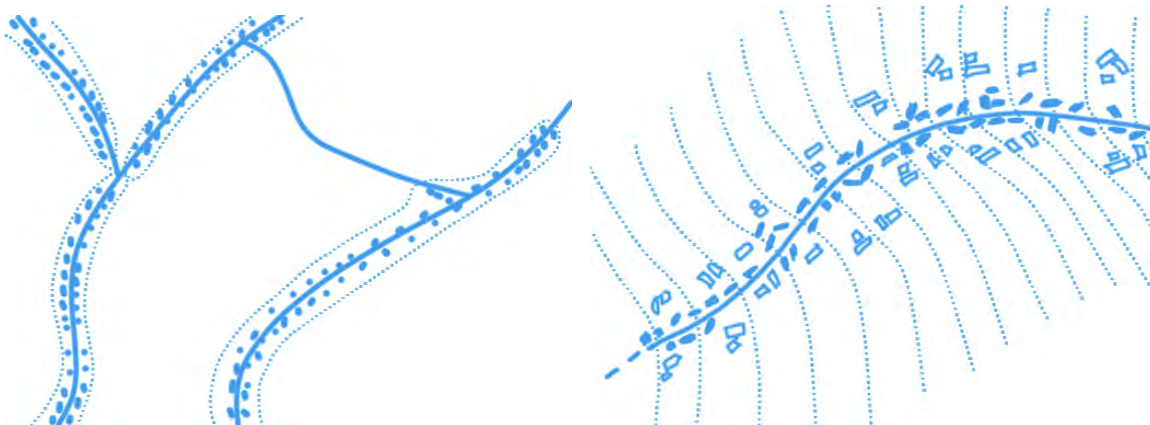

Obrázek 86 Střed obce – souběh komunikace a říčky v ose obce, extenzivní charakter zástavby, foto: autor, prosinec 2024

Obrázek 87 Střed obce – křižovatka u kulturního domu a obecního úřadu, příjezd do obce přes kopec, foto autor, prosinec 2024

5.1.2 Analýza struktury, rozpoznání znaků

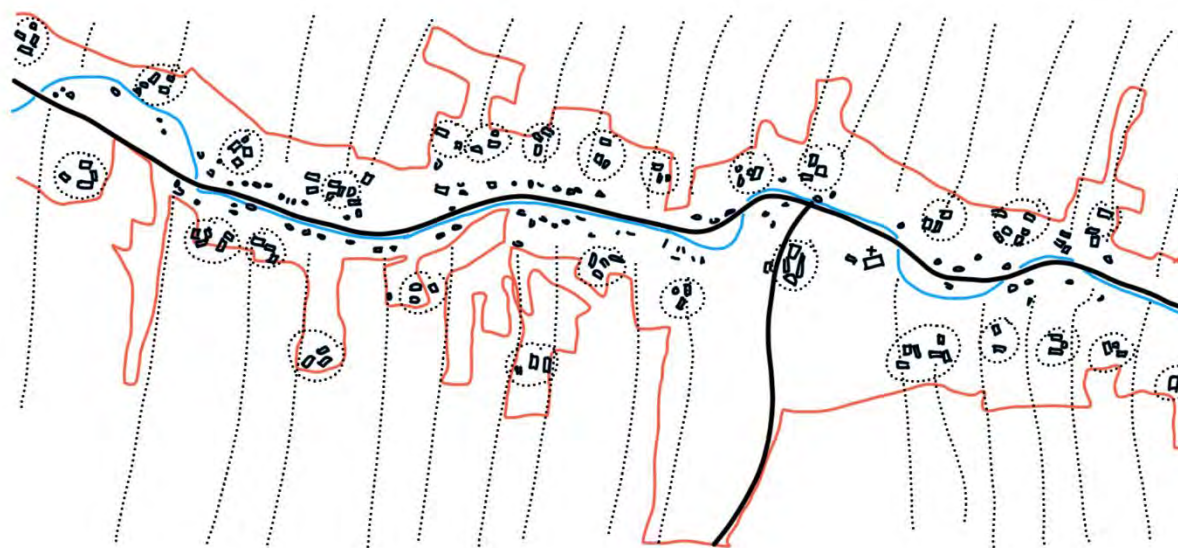
Analýza struktury

Obrázek 88 Dlouhá ves – schéma zapojení vsi do sídelní struktury a schéma vnitřní struktury obce, zdroj: autor

Obec Tichá patří dle typologie formulované pro účely této práce mezi takzvané „dlouhé vsi“, tedy do jednoho ze dvou typů vsí ve sledované oblasti, které mají definované jádro. Jak bylo již nastíněno, zařazení obcí do skupin je v některých ohledech pružné, z toho důvodu není možné jednoduše napsat, že Tichá je modelovým zástupcem této skupiny či etalonem dlouhé vsi. Na této obci je však možné všechny v předchozí kapitole formulované znaky nalézt v čitelné podobě a sledovat lze i jejich reakce na současné rozvojové tendence. Ty se zde uplatňují zatím v takové míře, že nepřekryly historický ráz obce, nebo se tak děje jen lokálně.

Na obrázku Tichá – původní struktura – schéma vsi vidíme výřez cca 2,5 km z centrální části vsi. Schéma je vytvořeno z podkladu stabilního katastru, zde k roku 1836, kde je struktura i uspořádání nejčitelnější. Kromě základní osy potoka a komunikace v údolí vidíme jednu dříve neobestavěnou vedlejší komunikaci přes horizont a členění plužiny na lány. Lány také daly krajině i zástavbě charakteristický rytmus. Tento rytmus se projevil na umístění velkých statků (v kroužcích) v našem případě ve svazích údolí. Statky byly postupem času doplněny menšími chalupami a usedlostmi kolem komunikace, i ty v případě obce Tichá mají jistou pravidelnost, což se děje spíše výjimečně. Tato pravidelnost napomáhá čitelnosti prostředí přímo při pohybu po obci. Do schématu je také červeně zanesena hranice zastavěného území včetně zastavitelných ploch dle aktuálního územního plánu obce, jako srovnání se současným rozsahem zástavby.

Obrázek 89 Tichá – Původní struktura – schéma vsi (výřez) dle stabilního katastru s vyznačenou říčkou Tichávka, lány, původními statky a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

Rozpoznání znaků

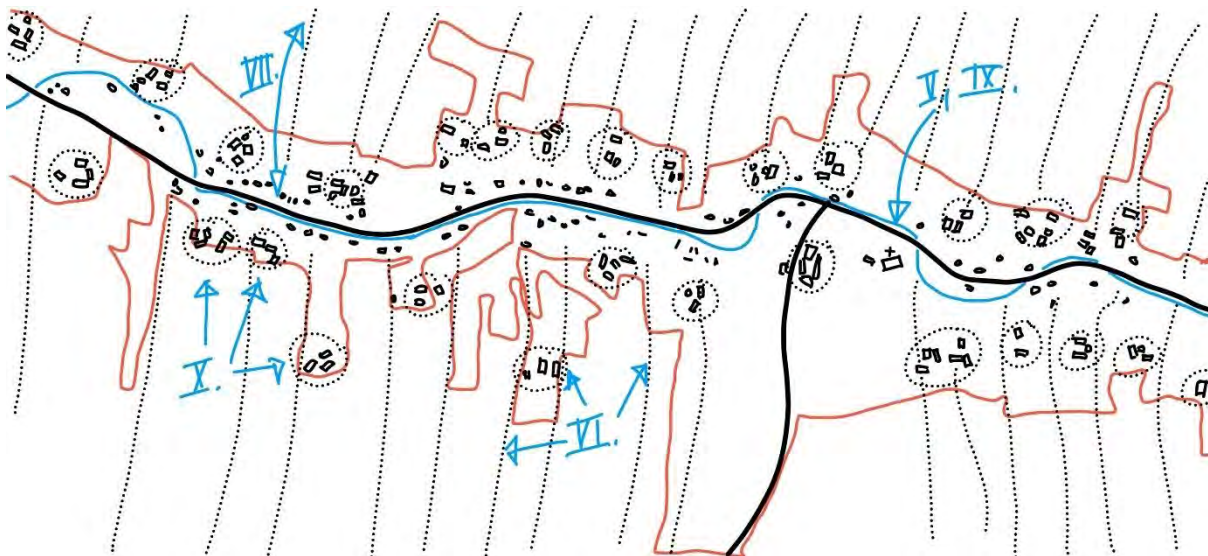
Pro názorné identifikování znaků stanovených ve čtvrté kapitole jsou použity tři podklady. Prvním je výše prezentované schéma vycházející ze stabilního katastru (1836), dále nalezené schéma promítnuté do aktuálního leteckého snímku doplněné o novodobou zástavbu a v neposlední řadě letecký snímek celého katastru obce pro vyznačení znaků týkajících se většího měřítka.

Tato tři zobrazení umožňují sledovat dosavadní rozvoj obce i kontinuitu její struktury a pomohou také pro snazší rozpoznání znaků přímo v terénu.

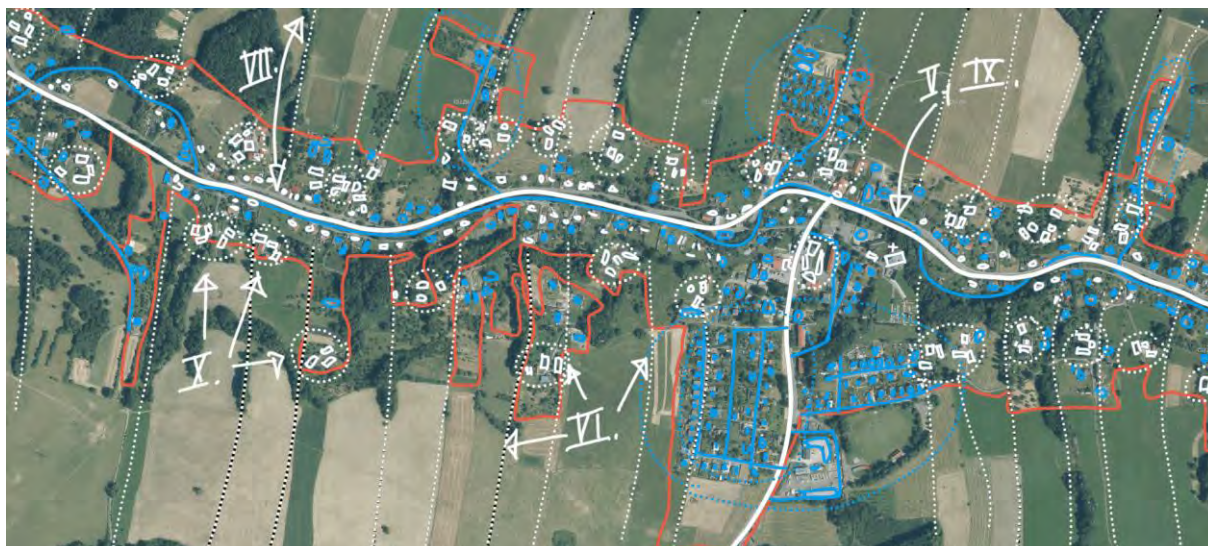
Znaky: I. Šňůra korálků, II. Nekonečná obec, III. Prázdný horizont, IV. Chalupy rozsypané v polích za vsí, V. Osa, VI. Žebřík, VII. Z centra rovnou do krajiny, VIII. Děravý konec, IX. Pětikilometrová náves, X. Domy skoro vedle sebe

Obrázek 90 Tichá – Rozpoznání znaků 1 – schéma sídelní struktury a organizace katastru na podkladu leteckého snímku 2024, zdroj: autor

Obrázek 91 Tichá – Rozpoznání znaků 2 – schéma vsi (výřez) dle stabilního katastru s vyznačenou říčkou Tichávka, lány, původními statky a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

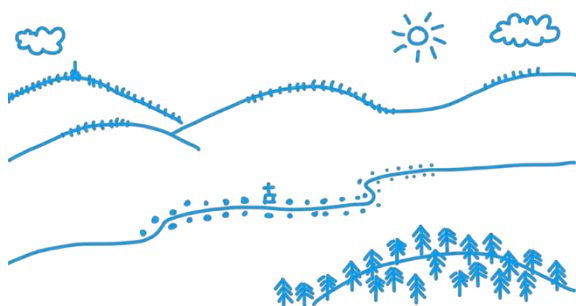
Obrázek 92 Tichá – Rozpoznání znaků 3 – schéma vsi (výřez) na podkladu leteckého snímku 2022 s vyznačeným historickým rozsahem, novodobou zástavbou a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

5.1.3 Rozbor jednotlivých znaků a jejich projevy

Na následujících stránkách jsou aplikovány v kapitole 4.3 obecně formulované znaky na konkrétní obec. Krom samotné identifikace znaků jsou zde nastíněny rovněž zákonitosti a souvislosti, které se s jednotlivými znaky pojí a dále se propisují do podoby, fungování i vnímání obce.

Obraz vsi

1 Šňůra korálků

Obrázek 93 Šňůra korálků, zdroj: autor

V kapitole 4.3 formulovaný znak „šňůra korálků“ lze na obci Tichá rozpoznat na dvou úrovních. Při celkovém pohledu na obec a její zasazení do krajiny vidíme říčkou Tichávkou jasně definované kroutící se údolí bez výrazných odboček. Nepočítáme-li novodobou poválečnou zástavbu, souvislá zástavba vyplňuje pouze nejbližší okolí říčky řádově v šířce 150–300 m. Tato malá šířka ostře kontrastuje s délkou zástavby 5,5 km i šířkou katastru 3–4 km. Stejně či obdobné uspořádání nalézáme u všech řadových a lánových vsí v obecně přijímaných typologiích (viz typologie v analytické části).

Tomuto uspořádání vděčíme za snadnou čitelnost kulturní krajiny, definovanou hranicí vsi a volné krajiny (viz též dále znak 3 prázdný horizont). Nejen Tichá, ale všechny obce řazené do typu dlouhá ves leží v tzv. otevřené krajině dle Cílových charakteristik krajiny Moravskoslezského kraje (2013). Takto jednoznačná a čitelná poloha sídla v krajině, je v rámci sledované oblasti pouze u tohoto typu vsí v podhorské oblasti, pod tlakem urbanizace ovšem hrozí její setření.

Pomyslnou výjimkou z tohoto pravidla je přítomnost rozptýlené zástavby, která vytváří zárodky pro další výstavbu, podrobněji viz dále znak 4 Chalupy rozsypané v polích za vsí.

Obrázek 94 Metylovice – dlouhá linie zástavby v údolí potoka obklopená zvlněnou krajinou, foto: autor, březen 2023

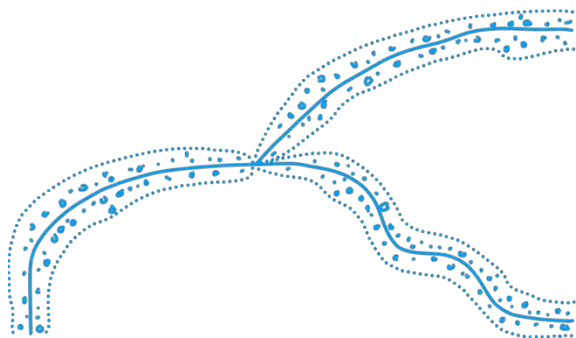
Výše popsané spoluutváří jasný krajinný ráz a obraz krajiny, který je možné sledovat. Ten je v případě obce Tichá, až na několik míst stále dochován, za což obec vděčí i své poloze mimo hlavní urbanizační osy. Pro srovnání možnou uvést obce v okolí Jablunkova jako Písek, Návsí či Vendryně, kde je toto základní rozvržení již téměř nedohledatelné.

Druhou úrovní, kde můžeme tento znak hledat, je pravidelný rytmus staveb (původních statků) na ose u některých obcí, podrobněji viz dále znak 10 Domy skoro vedle sebe. Zde může být podobenství se šňůrou korálek více doslovné. U některých obcí je toto uspořádání patrné pouze při podrobnějším studiu map, jinde jej lze vnímat při prostém pohledu na obce z nadhledu či při průjezdu. Tak to mu je i o obce Tichá, dále například též Kunčice pod Ondřejníkem, Lubno či Vyšní Lhoty.

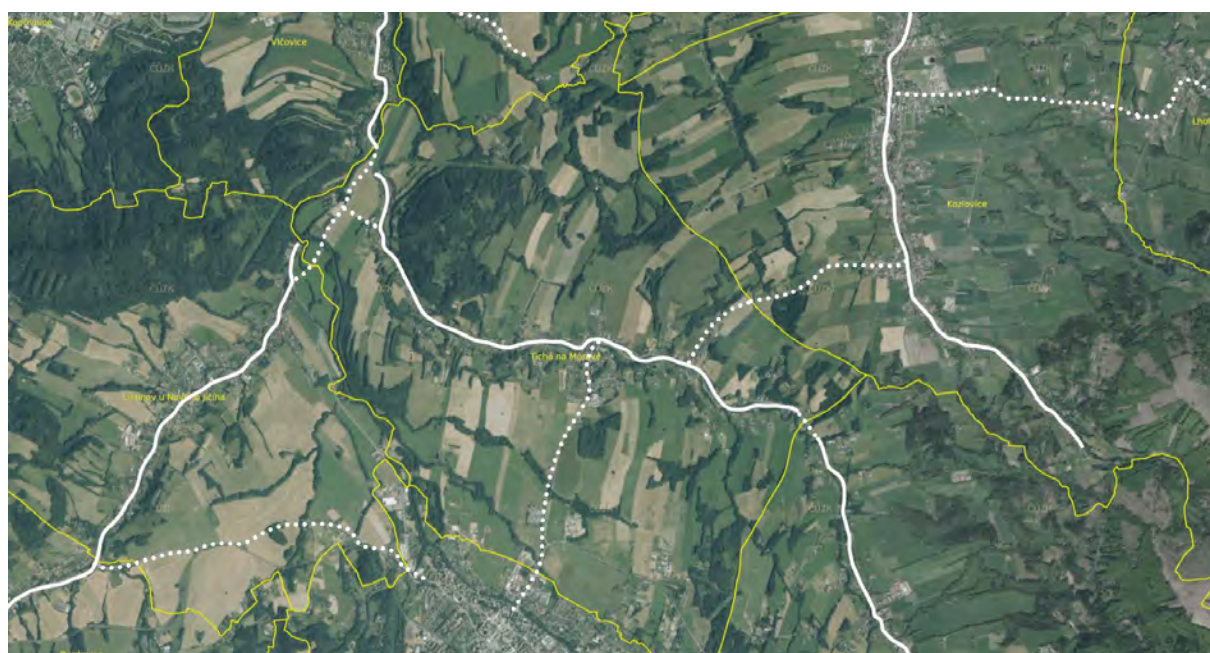
Dílčí závěr: Tento znak určující základní polohu sídla v krajině a jejich vzájemný vztah bývá narušen až v poslední době s novou výstavbou obytných ploch, areálů či dopravní infrastruktury, které mění polaritu v území.

Osídlení, sídlo a krajina

2 Nekonečná obec

Obrázek 95 Nekonečná obec, zdroj: autor

Obrázek 96 Obr. Nekonečná obec – návaznost zástavby v údolí (plná bílá čára), částečné rozdělení zástavby a spojnice v sídelní struktuře přes horizont (tečkovaná čára), hranice katastru (žlutě), zdroj: autor

Pod znakem „nekonečná obec“ můžeme nalézt zajímavý fenomén, kdy můžeme urazit cca 10 km, aniž bychom vyjeli z obce, nebo i 25 km aniž bychom opustil zástavbu na víc než několik set metrů. Toto by nebylo ani tak zajímavé v silně urbanizovaném perimetru velkého města, zde se ovšem jedná o charakteristický znak vsí, který máme doložený již z map z poloviny 19. století. Velmi podstatné ovšem je, že zástavba nedosahuje šířky řádově větší než 300 m.

Sídelní struktura s dlouhými vsemi pak připomíná ostrovy volné krajiny ze všech stran obehnané tenkou a trochu děravou linií zástavby. Krajina je tak rozdělena na fragmenty, což historicky nebyl, ale dnes začíná být problém. Dříve tenká a děravá linie zástavby bobtná a zaplňuje se a začíná tvořit neprostupnou bariéru zvenčí i zevnitř. Krajina ztrácí svou stabilitu a fungování obce může trpět.

Rovněž je zřejmé, že při dané délce, ať už se díváme na jedinou obec či jejich spojení, nemá ves průběžně stejný charakter a ani to není žádoucí. Délku je však nutno zohledňovat a pracovat na propojení všech míst.

Dílčí závěr: Pojem nekonečná obec je nutné vykládat jako dlouhý a velice tenký řetězec, nikoli do šíře rostoucí nekonečnou plochu zástavby, což by bylo pro prostředí při dané délce obce zcela devastující. Sídlní strukturu je nutné udržovat prostupnou.

3 Prázdný horizont

Obrázek 97 Prázdný horizont, zdroj: autor

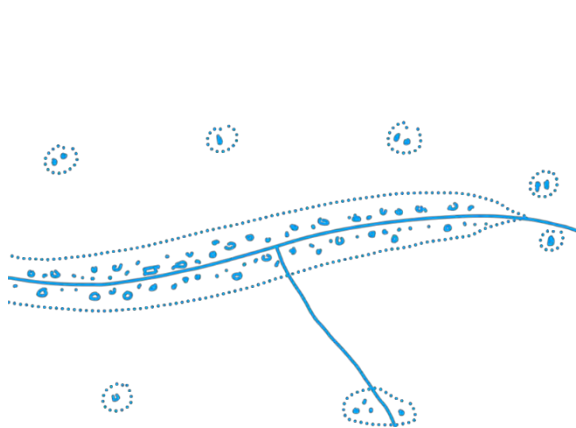
Obrázek 98 Prázdný horizont, hřeben nad údolím Tichávky pod Janíčkovým vrchem, zástavba obce končí v zeleni vpravo, foto: autor, červenec 2023

Prázdný horizont je znak, který můžeme vnímat ze dvou úhlů pohledu. První pohled je ze stanoviště mimo zástavbu, kdy je tato často i částečně skryta v údolí, nešplhá na horizont a méně ruší krajinný rámeček. Druhý pohled je ze středu obce, kdy nad zástavbou vidíme prázdný horizont. V Tiché v užším údolí je to horizont polí a luk kousek za zástavbou, v případě dalších obcí (Nošovice, Písek, Bukovec) je to poněkud vzdálenější horizont zvedajících se hor na konci katastru. Viz též obr. Metylovice – dlouhá linie zástavby v údolí potoka obklopená zvlněnou krajinou u znaku 1 Šňůra korálků.

Tedy prázdný horizont je v našem případě podpořen místní topografií a horami na pozadí. Znak jako takový ovšem neznačí o nic víc než jasně definovanou hranici zástavby (v tomto případě pouze v jednom směru), tedy charakteristiku společnou pro značnou část vsí na našem území, především těch soustředěných s dřívějším založením. Ve sledované oblasti jsou to právě pouze vsi s jádrem (dlouhá a krátká ves), které hranici původně mají. Pouze dlouhá ves, tedy i obec Tichá, ji má zřetelně definovanou, a to i přes historickou přítomnost rozptýlené výstavby.

Dílčí závěr: Pro vnímání obrazu obce v krajině i zachování charakteru vsi s definovaným jádrem je vhodné pracovat se zachováním prázdného horizontu a otevřenou prázdnou krajinou za zástavbou. Tento znak odlišuje tento typ vsí od plošné rozptýlené zástavby, která naopak mnohdy za horizont pokračuje a vyplňuje celou plochu otevřené krajiny.

4 Chalupy rozsypané v polích za vsí

Obrázek 99 Chalupy rozsypané v polích za vsí, zdroj: autor

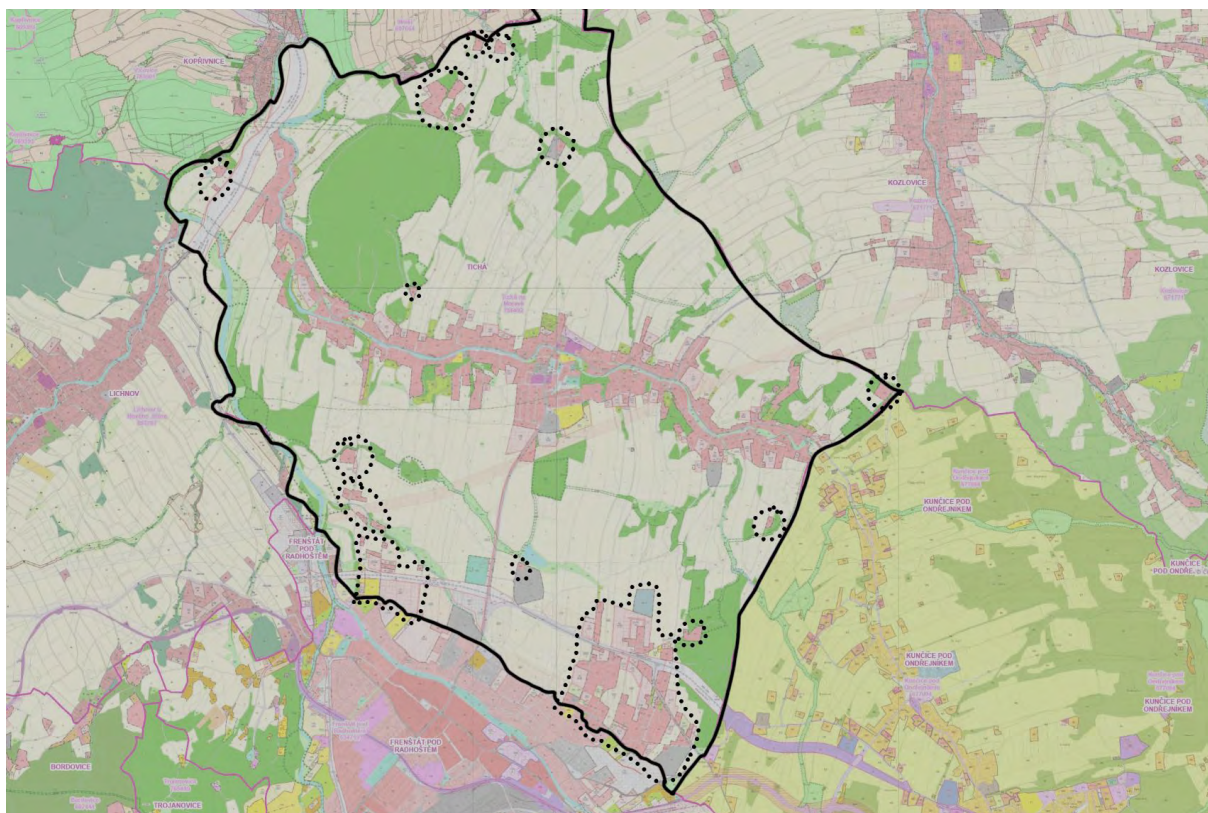
Obrázek 100 Chalupy rozsypané v polích za vsí – rozptýlená zástavba na pomezí obcí Mniší (pozice fotografa), Kozlovice (usedlost vlevo) a Tichá (usedlosti vpravo a v pozadí), foto: autor, prosinec 2024

Pro celou sledovanou oblast je typický výskyt rozptýlené zástavby, a to i na katastrech vsí s jádrem (dlouhá a krátká ves). Nejvíce je tento fenomén akcentován na Třinecku a Jablunkovsku tzv. slezskou roztroušenou zástavbou. Okolnosti zakládání bývají různé, odvisí například od doby vzniku, správního členění či tehdejších právních předpisů viz například Stavební řád pro Moravu 1894 a Stavební řád pro Slezsko 1883 a analytická část. Pro tuto zástavbu je příznačná jistá neuchopitelnost a nelehké hledání přístupu, neboť se velmi náchylná na změny a s každou novou stavbou ztrácí svůj charakter a měřítko.

U vsí s jádrem je charakteristické, že se rozptýlená zástavba, v tomto případě spíše jednotlivé usedlosti, začala tvořit v odstupu od jádra a obraz obce zásadně neměnila. Už na mapách z 19. století vidíme samostatné usedlosti nebo jejich skupiny rozsypané v odlehlých částech katastrů, kam již pole statků ze vsi nezasahovala. Vyplněny tak byly odlehlejší a hůře dostupné části katastru mnohdy za obzorem. To, co bylo u tohoto typu vsi spíše epizodickou odchylkou, stalo se při současném tlaku na výstavbu zárodkem pro rozvoj zástavby mimo jádro. Příkladem je i obec Tichá. Na spojených územních plánech níže jsou vyznačena místa s rozptýlenou zástavbou mimo jádro vsi. Tato zástavba se tam v podobě jednotlivých usedlostí objevila nejpozději na leteckých snímcích z 50. let 20. století. V jižní části katastru v návaznosti na město Frenštát pod Radhoštěm se v plošnou proměnila zejména v posledních 30 letech.

Současným územním plánem obce jsou vymezeny nové zastavitelné plochy smíšené obytné zejména v těchto lokalitách poblíž Frenštátu p. R. Celkové zastavitelné plochy obce pro SO, tedy i v jádru obce činí 51,07 ha. Toto při zjednodušeném výpočtu 2000 m² na 1 RD (minimální plocha pozemku pro RD dle ÚP je 1500 m²) vytváří prostor pro 255 nových RD z velké části mimo obec. A plochy rezerv v ÚP situované výhradně poblíž Frenštátu p. R. v návaznosti na plánovaný obchvat činí dalších 29,23 ha, což je při stejném výpočtu dalších 146 RD. Pro srovnání obec má nyní cca 1850 obyvatel a cca 600 objektů s popisným číslem. Tento příklad na původním jádru obce nezávislé zástavby s překotným rozvojem není ojedinělý. Tyto lokality mnohdy

nejsou moc vidět, a přitom do sídelní struktury přinášejí nepatřičný prvek, který se projeví nejen ve statistických údajích či krajinném rázu, ale také na stavu komunity.

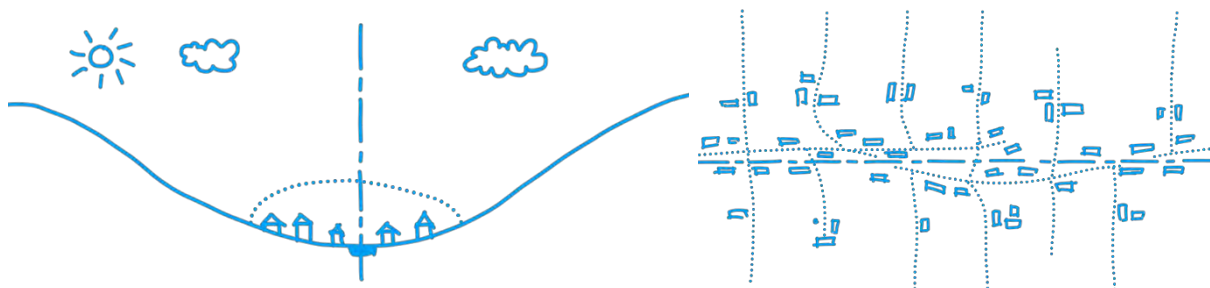

Obrázek 101 Chalupy rozsypané v polích za vsí – územní plán obce Tichá s vyznačenými lokalitami s rozptýlenou zástavbou a jejím rozrůstáním, zdroj: autor

Dílčí závěr: Rozptýlená zástavba je nedílnou součástí obcí v oblasti, sama je náchylná na změny, a přitom může vytvořit nebezpečný precedens pro neřízený rozvoj obce.

Vnitřní struktura, kompozice

5 Osa

Obrázek 102 Osa 1, osa 2, zdroj: autor

Kompozice dlouhé vsi i její fungování je dáno jedinou hlavní osou, na které se nacházejí všechny důležité objekty a místa a je také hlavním dopravním koridorem. Historicky byla tato osa často obchodní cestou.

Osa směřuje vždy rovnoběžně s osou údolí. V souběhu či úplném zákrytu s menšími vodními toky ve výraznějších údolích a v odstupu od větších toků řek v širokých údolích. Dále popisovaná obec Tichá je příkladem obce na toku v menším výrazném údolí. Příkladem obce, která leží mimo koryto vodního toku může být Písek u řeky Olše. Jedinou výraznou odbočkou z osy bývají na osu kolmé spojnice s přes hřeben do vedlejšího údolí. Tyto odbočky jsou však ojedinělé a často vytváří zárodek pro další urbanizaci.

Dílčí závěr: Relativní symetrie a dominantní postavení osy jsou pro tento typ vsi charakteristické a propisují se do všech pozorovaných měřítek. Kolem odboček vzniklá zástavba (dnes již často vnímaná jako historická) může nastavit vzor ale i nebezpečný precedens pro současné urbanizační tendence.

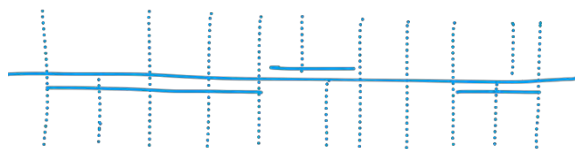

Obrázek 103 Osa – podoba středu obce s říčkou a pravidelně rozmístěnými objekty, foto: autor, prosinec 2024

Obrázek 104 Osa – letecký snímek s vyznačenými komunikacemi v ose (silná čára), příčlemi žebříku (tenká čára) a místy s charakterem veřejného prostranství či s jeho potenciálem, zdroj: autor

6 Žebřík

Obrázek 105 Žebřík, zdroj autor

Obrázek 106 Žebřík – plošná zástavba až k horizontu v rozporu s kompozičním schématem, foto autor, prosinec 2024

Dlouhá ves má jednoduché kompoziční schéma vnitřní struktury, které je pro názornost přirovnat k žebříku. Tento „žebřík“ má základ v ose vsi a jeho příčle tvoří navazující nejčastěji kolmé cesty. Osa bývá běžně ve fragmentech zejména v centrální části vsi zdvojená, vede tak po obou stranách vodního toku či u paty svahu. Pomyslné příčle mívají pravidelné rozestupy, jelikož odpovídají rozdělení plužiny na lány a odpovídají vjezdům do původních dvorů. Příčle na hranici zástavby přecházejí v polní cesty nebo se ztrácí.

Viz Obr. Osa, letecký snímek s vyznačenými komunikacemi v ose, příčlemi žebříku a místy s charakterem veřejného prostranství či s jeho potenciálem u výše popisovaného znaku Osa.

Toto jednoduché schéma ukazuje důležitost osy i její možné rozšíření a provozní odlehčení v místech souběhu s vedlejšími uličkami. Ty bývají úzké, nekapacitní a ne vždy zcela průjezdné, často však především chodci a cyklisty využívané. Nachází se navíc často v místech s větší koncentrací aktivit.

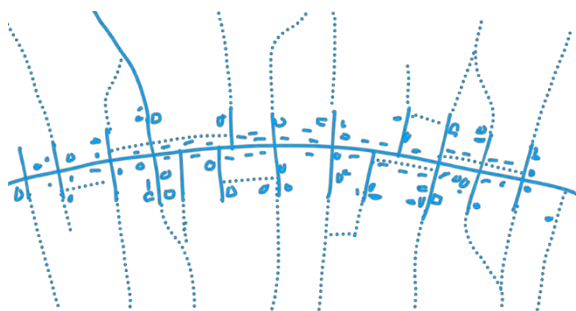
Příčle poukazují na jeden pro vnímání obce i tvorbu veřejných prostranství důležitý jev. Spojují otevřenou krajinu i každý objekt přímo se středem obce. Děje se tak bez dalších křížovatek a odboček, vzhledem k topografii intuitivně a často i s přímým vizuálním kontaktem. Přímo ze středu vsi je tak často zprostředkován kontakt s krajinou, což prohlubuje jejich provázání.

Při hledání prostoru pro nové zastavitelné plochy často dochází k tomu, že se příčle na hranici zástavby větví a propojují. Vznikají tak nové ulice a někdy i „plošná mřížka“. Při pohledu na jednotlivé lokality se může jednat o zcela logickou obsluhu území a funkční parcelaci, v celkovém pohledu na kompozici obce je ovšem patrné porušení základního pravidla. Roli ovšem hraje i rozsah takové nové zástavby a další vazby v území. Coby nepřilíš zdařilý rozvoj lze označit i lokalitu v Tiché v popsaném výřezu obce a na fotografii. Viz Obr. Rozpoznání znaků 3 v předchozí kapitole, kde jsou patrné 2 podoby nové zástavby – plošná mřížka a protažení příčle, i jejich dopady na podobu obce s ohledem na rozsah nové výstavby.

Situaci v obci Tichá je možné porovnat s tímto znakem v obci Baška (kapitola 5 .2), kde lze vidět dopady enormní zástavby na vnímání žebříku i jeho samotné fungování.

Dílčí závěr: Nově umisťované rozsáhlejší zastavitelné plochy často neberou zřetel na existující strukturu obce. Se samotným zahušťováním a rozvojem zástavby ovšem nemusí docházet k narušení tohoto schématu, většinou však utrpí pocitová vazba mezi středem obce a krajinou a tím i čitelnost a předvídatelnost prostředí.

7 Z centra rovnou do krajiny

Obrázek 107 Z centra rovnou do krajiny, zdroj: autor

Obrázek 108 Žebřík, z centra rovnou do krajiny – cesta vedoucí ze středu obce do polí, foto autor, prosinec 2024

Znak volně nazvaný „z centra rovnou do krajiny“ nemusí na první pohled představovat nic objevného, neboť těsná vazba mezi sídlem a otevřenou krajinou je jednou ze základních charakteristik venkova. A téměř celoplošně za její udržení musíme bojovat. V místech ČR, kde nečelíme tlaku urbanizace (viz mapka v analytické části), která nám krajinu odsouvá dál a dál, setkáváme se se změnou vztahu k vlastnictví a uzavírání dříve prostupného prostoru. Oba tyto problémy lze v nemalé míře nalézt u obcí sledované oblasti. Popisovaný znak ovšem míří na jiné zákonitosti.

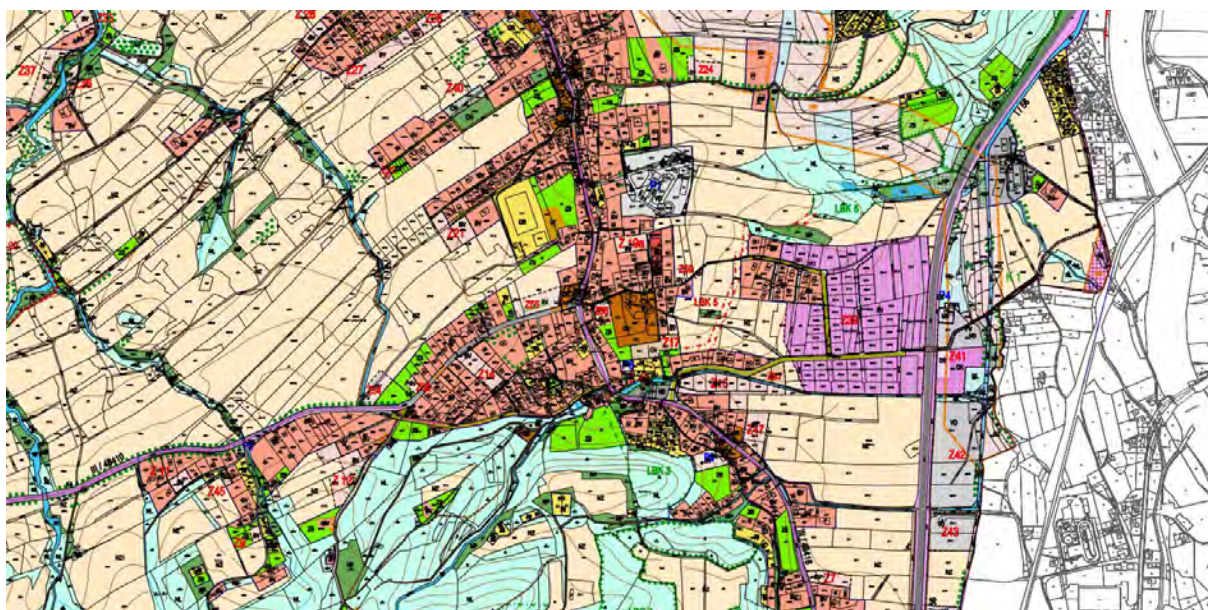
Pojem „z centra rovnou do krajiny“ je v této práci chápán jako kvalita daná kompozicí a půdorysnou strukturou obce, kdy v ideálním případě všechny cesty (příčle pomyslného žebříku) začínají na komunikaci v ose a bez odboček vedou až do krajiny. Navíc se tak děje mnohdy zcela viditelně s přispěním topografie. Krajina je tak vizuálně vtažena i díky mezerovitosti zástavby až do samého středu obce. A vzájemná blízkost centra a krajiny je cestou ještě akcentována. U vsí se sevřenou zástavbou je tato vazba daleko slabší.

Tento znak je vlastní téměř všem vsím standardně v typologii označovaným jako řadové a lánové (viz typologie v analytické části). Na příkladu obce Tichá je však o to více patrný, že je obec široká cca 300 m a s napojením na okolní obce hovoříme o kontinuální zástavbě cca 10 km, a přitom obec stále působí subtilním dojmem.

Za zmínku stojí problematická situace kolem historických statků, jelikož původní komunikace velice často procházely a dodnes prochází přímo jejich dvory. To mnohdy vede k zahrazování nyní soukromých cest, hledání komplikovaných objíždek nebo i zániku původních statků. V některých případech to také komplikuje

umísťování nové zástavby, která se mnohdy přehoupne zcela mimo dosavadní půdorys obce nebo přímého kontaktu s krajinou brání (viz též bod 6 znak Žebřík).

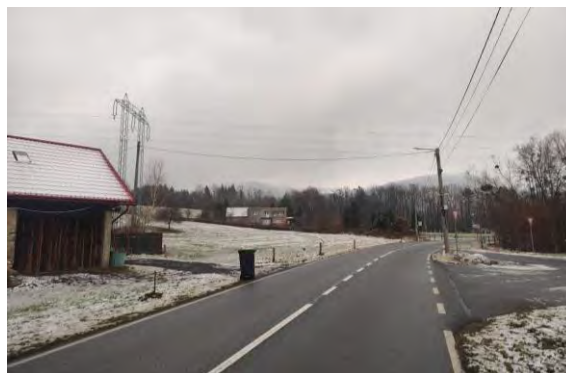
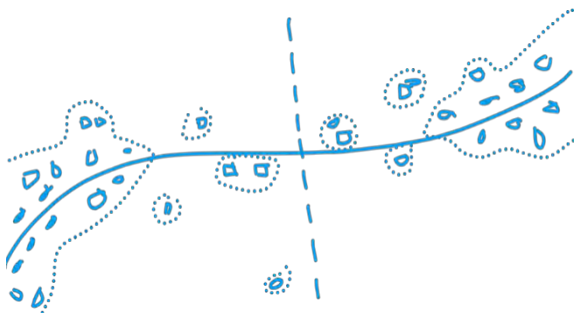
Pro lepší ilustraci jevu nabízím srovnání s obcí Metylovice. Zde se historicky zástavba začala rozvíjet podél jedné z cest do vedlejší obce, příčně žebříku, což je pro daný typ vsi relativně přirozené. Na hlavním výkresu územního plánu níže nás ovšem zarazí něco jiného – fialová zastavitelná plocha. Ta tvoří obdélkový blok s rastrem ulic, nenavazuje na původní jádro, neodpovídá jeho měřítku a rovněž dopravní napojení je rozporuplné, navíc se plocha nachází v prostoru Děravého konce (viz dále). Územním plánem tak vědomě umísťujeme nekontextuální zástavbu a vytváříme předpoklad vzniku vyloučené lokality nezávislé na zbytku obce.

Obrázek 109 Metylovice – zastavitelná plocha (fialová) bez vazeb na obec, zdroj: územní plán obce Metylovice

Dílčí závěr: Udržení přímého propojení středu tohoto typu vsi s otevřenou krajinou vnímám jako jednu ze zásadních charakteristik prolínající se vícero znaky. Dosáhnout toho je možné prostřednictvím vizuálního kontaktu, ale především přes udržení prostupnosti, práci s vlastnictvím komunikací i podobou prostředí.

8 Děravý konec

Obrázek 110 Děravý konec, zdroj: autor

Obrázek 111 Děravý konec – přejezd z obce Tichá do Kunčic p. O., foto autor, prosinec 2024

Není-li začátek vsi dán výraznou topografií (konec údolí, soutěska) začíná zástavba s hranicí katastru a podél osy vyplňuje celou jeho plochu. I tak lze vysledovat, že okrajové části vykazují menší hustotu, dosahují parametrů rozptýlené zástavby, tedy prostoru s absencí standardně chápaného veřejného prostranství. Někdy dosahují dokonce několikasetmetrové mezery. Můžeme tak hovořit o „řídkých“ koncích či pomyslném „vydechnutí“ a rozhledu při přejezdu z obce do obce.

Tento charakteristický znak nabývající u jednotlivých obcí mírně odlišnou podobu můžeme dnes vnímat v několika perspektivách. Prvořadé je rozeznání konce obce, coby aspekt psychologický i sociologický, který se může promítnout do více rovin. Často v návaznosti je zmiňován i pohled čistě estetický.

Obrázek 112 Děravý konec – návaznost souvislé zástavby obce Tichá a Kunčice p. O., modře hranice katastru, zdroj autor

V posledních dekádách je právoplatně na vzestupu zvýšená péče o krajinu a její ekologickou stabilitu a prostupnost. Do poloviny 20. století nepředstavoval řetězec vsí tohoto typu v krajině bariéru. Ovšem v současné době zahuštěné zástavby a cele oplocených parcel představují rozvolněné konce s fragmenty rozvolněné zástavby mnohdy jedinou mezeru v souvislém pásu zástavby. Ač biokoridory přirozeně sledující spíše směr v ose údolí, zde nabývají na důležitosti koridory situované v těchto mezerách. Příkladem je i obec Tichá, kde se na jednom konci nachází biokoridor lokální a na druhém dokonce nadregionální.

Problematické nalezení či přesněji nenalezení prostupnosti a psychologické hranice obce můžeme sledovat na příkladu přejezdu z Metylovic (dlouhá ves) do Frýdlantu nad Ostravicí (ves přeměněná v město). Zde došlo postupnému rozvoji zprvu rozptýlené zástavby, jejímu následnému zahuštění a propojení a současným územním plánem umístění dalších rozsáhlých ploch pro zástavbu. Potřebný biokoridor spojující Metylovickou hůrku s masivem Ondřejníku absentuje a je přítomen pouze v rovině návrhu v trase přes souvislou zástavbu. Skutečná hranice

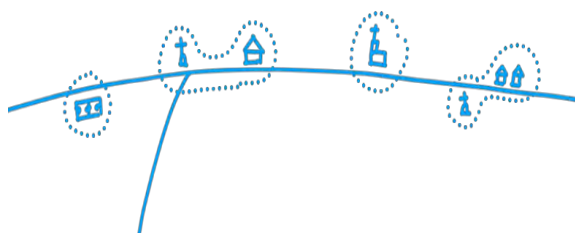
obce prochází mezi ploty v jednotvárné ulici s rodinnými domy, psychologický zlom se nachází o kus dále na horizontu. Individuálně bude za samotný začátek obce považován často až začátek sevřenější zástavby o více než kilometr dále.

Zajímavý může být i pohled dopravní, kdy na koncích lze manipulovat s umístěním značky „obec“ či zvážit zvýšenou maximální povolenou rychlost. Tyto okrajové úseky obcí s menším počtem vazeb, pohybem chodců a bez intenzivního veřejného prostranství mohou unést větší rychlost a tím také zvýraznit důležitost snížené rychlosti v samotné obci. Dodržování rychlosti při kontinuálním průjezdu obcí v délce 15 km není samozřejmostí, zejména je-li prostředí jednotvárné bez dominant a změn charakteru.

Dílčí závěr: Zástavba na hranici mezi jednotlivými obcemi je mnohdy vnímána jako prostor neuchopitelný a opravdu je stranou našeho zájmu či zájmu jednotlivých municipalit, pokud tedy nejde o hledání nových zastavitelných ploch. Jak je však zřejmé, na této měkké hranici se setkává mnoho zájmů, jejichž podchycení bychom neměli podcenit a ohrozit tak nejen podobu obce, ale i její fungování.

Uspořádání prostranství a zástavby

9 Pětikilometrová náves

Obrázek 113 Pětikilometrová náves, zdroj: autor

Obrázek 114 Střed obce – křižovatka u kulturního domu a obecního úřadu, příjezd do obce přes kopeč, foto autor, prosinec 2024

Dlouhá ves by se svými několika kilometry délky a hlavní páteří v ose procházející celou obcí teoreticky měla mít náves po celé své délce. Je tomu tak i není. Ústředním prostorem, jehož důležitost napříč obcí je stejná, je opravdu celá osa. Ale skutečné veřejné prostory vsi dnes tvoří řada menších spíše nenápadných prostranství, které osa propojuje, a málokdy je jedno z nich zcela dominantní. Viz Obr. Osa, letecký snímek s vyznačenými komunikacemi v ose, příčlemi žebříku a místy s charakterem veřejného prostranství či s jeho potenciálem u výše popisovaného znaku Osa. Některá prostranství jsou zřetelná na první pohled, ta méně výrazná mnohdy trpí pod rostoucí dopravou. Taková prostranství vznikala a vznikají například v blízkosti školy, kostela, hospody, hřiště nebo i křižovatek či božích muk. Vybrat si jen jedno z nich a na ostatní zapomenout není možné. Stejně tak není zcela možné ze zřetele pustit osu, která je spojuje a přistupovat k ní pouze jako k dopravnímu prostoru. Takto dlouhá obec nutně potřebuje fungující propojení z jednoho konce na druhý. V případě existence zdvojené osy, například na obou březích potoka, jak tomu je i

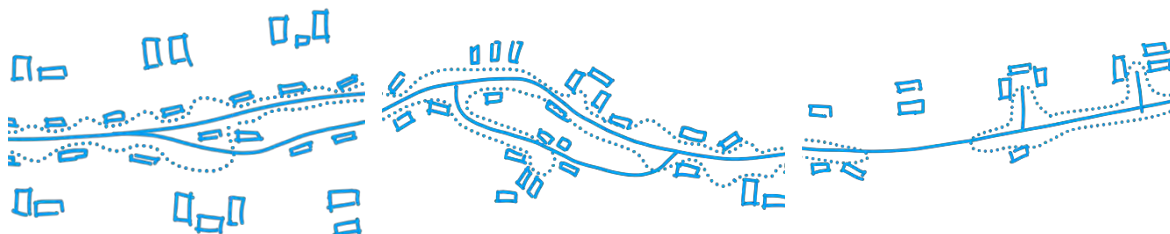
v Tiché je jednodušší pracovat s jednom klidovou trasou s četnými propojeními, viz zmiňovaný obrázek u znaku Osa.

Pří rozsahu obce není myslitelné, že by obyvatelé šli kvůli sednutí na lavičku několik kilometrů. Práce s větším množstvím plácků je tedy logická a je podpořena i vnímáním obyvateli. Snahy o vytváření jediného „náměstí“ se nemusí setkat s úspěchem a přijetím. Snad u každé dlouhé obce se mezi místními obyvateli mluví o „tym dolnim koncu“ a těch „pod kostelem“ či „z horniho konca“. Tato označení bývají spojena s konkrétními místy v rámci vesnice a je to živá součást identity.

Zde je možno vrátit se k přirovnání dlouhé vsi ke šňůře korálků, při pohledu na osu s navlečenými korálky drobných prostranství a míst, která plní jejich funkci. Toto vnímání veřejných prostranství může být prospěšné pro vědomější práci s vnitřním prostředím obce jako celkem. S odkazem na knihy *Obraz města* (Kevin Lynch, 1960) či *Genius Loci* (Christian Norberg-Schulz, 1994), se na tyto korálky na šňůře můžeme dívat i jako na uzlové body, zkracující vzdálenost, pomáhající orientaci v prostoru a pomáhající obyvatelům identifikovat s prostředím.

Dílčí závěr: Veřejná prostranství na ose dlouhých vsí vykazují fragmentárnost a různou intenzitu napříč obcí. U méně zřetelného vymezení prostranství díky nepravidelnostem v umísťování jednotlivých objektů kolem nich je snazší, aby ústřední prostory obce pozbyly svůj charakter i funkci, a to aniž bychom to bezprostředně zaznamenali. Postupné nucené zkapacitňování komunikace v ose často v zadání nepočítá s jinou funkcí než dopravou, bez ohledu na další složky prostředí.

10 Domy skoro vedle sebe

Obrázek 115 Domy skoro vedle sebe – tři příklady prostorového uspořádání objektů, zdroj: autor

Při podhledu na dochovanou zástavbu obce Tichá nalézáme objekty poněkud ledabyly kopírující osu a navazují jeden na druhý, málokdy v těsné blízkosti. Ve středu podél osy hřebenem souběžně s komunikací, v řadách za sebou s nepravidelnými menšími rozestupy. Je to pozdější dnes však také historická zástavba, která vznikla až nějakou dobu po založení vsi. Opodál od cesty stojí velké statky v pravidelných rozestupech podle velikosti lánů a navazují na příčně žebříku viz znak žebřík). Patrné to je na obrázku Domy skoro vedle sebe – nejednoznačně vymezené ústřední prostranství, větší vzdálenosti objektů, v popředí menší chalupy, v pozadí velký statek. Tato zástavba se sice obrací k ose vsi a nalezneme zde geometrické pravidlo, avšak rozestupy a odchylky od geometrie nezaručí striktní vymezení ústředního prostranství. Důležité nebylo přesné dodržení kompozice, ale nalezení vhodného místa pro stavbu.

U jiných obcí nemusí být uspořádání stále tak čitelné. A zřídka kdy ho pro tvar údolí bylo možné udržet v celé obci. V jeho hledání bývají nápomocny dochované hospodářské objekty původních statků a navazující remízy mezi pásy polí a luk.

Nepravidelnosti a větší rozestupy mohou za to, že i veřejná prostranství vnímáme poněkud neurčitě a občas není lehké určit, kde přesně začínají a končí.

Obrázek 116 Domy skoro vedle sebe – nejednoznačně vymezené ústřední prostranství, větší vzdálenosti objektů, v popředí menší chalupy, v pozadí velký statek, foto autor, prosinec 2024

Obrázek 117 obec Písek – nepravidelný a zahuštěný střed obce, průchody a příjezdy k jednotlivým usedlostem, foto: autor, září 2024

Současný přístup a požadavky na výstavbu a obměna stavebního fondu v rámci historické zástavby vede k narušování této kompozice. Parcely po původních objektech, častou zůstávají prázdné. Nové objekty jsou umísťovány s většími odstupy od komunikací a není u nich patrná jasná orientace a přináležitost k veřejným prostranstvím. Různě jsou také orientovány vstupy a umísťováno oplocení. U zcela nové zástavby (například podél příčlí žebříku) z těchto důvodů, a také často pro čtvercový tvar parcel s objekty v samotném středu, nenacházíme žádnou hierarchii a její charakter se nepodobá zástavbě historické. Lze také pozorovat, že zástavba středu vsi, ač se značnými rozestupy, vykazuje mnohdy větší hustotu, a tedy i úspornost, než plochy nově zastavované.

Dílčí závěr: Umísťování objektů mělo svá pravidla a ta se promítla i podoby prostranství mezi nimi. Tato pravidla jsou mnohdy méně zřetelná a striktní, nemusíme si jich tedy hned všimnout. Pokud se nám je podaří nalézt a dodržovat, můžeme přispět k tomu, aby ústřední prostory obce nepozbyly svůj charakter a nová zástavba naopak nějaký charakter získala.

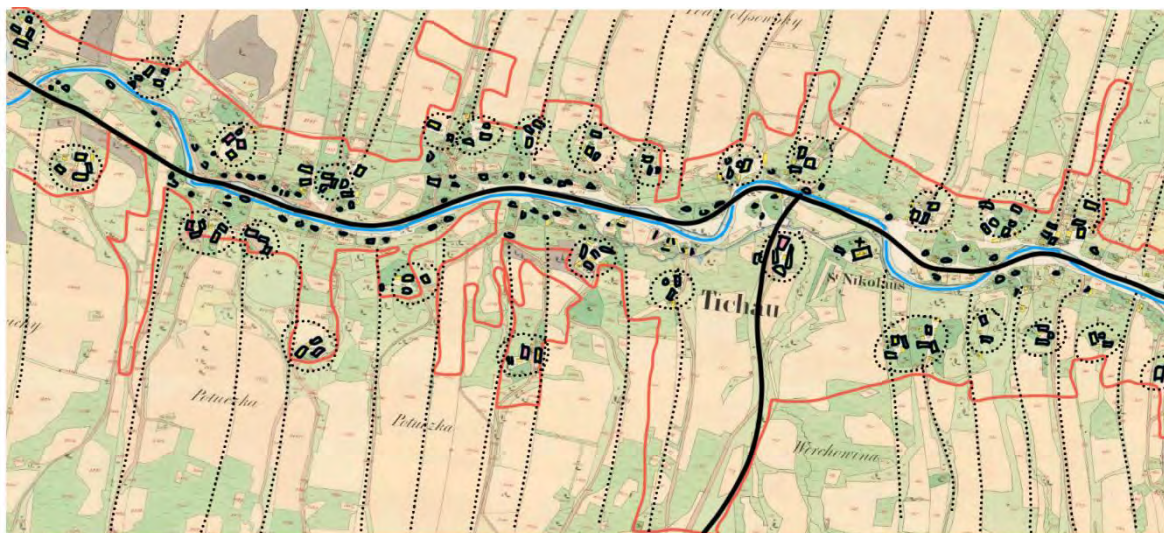
5.1.4 Shrnutí, závěry a tendence

V rámci případové studie obce Tichá byly detailně popsány projevy, souvislosti a úskalí jednotlivých znaků s ohledem na jejich ukotvení v historické podobě obce a na osídlení a současnou situaci.

Důraz byl kladen na důležitost a možnosti udržení znaků v prostoru, tak aby se i nadále uplatňovaly v jeho obrazu, což je možné i přes současný rozvoj zástavby, pokud tato bude respektovat základní parametry znaků.

Prostřednictvím následující série obrázků a schémat je zobecněn vývoj a tendence typu Dlouhá ves pro snazší aplikaci na jiné obce. Ty se celkově i v jednotlivých znacích mohou nacházet v jiné fázi rozvoje než obec Tichá, a tak zde obce mohou predikovat dopady svých současných rozhodnutí.

Na následujícím výřezu střední části vsi je prezentováno schéma původní struktury vsi z úvodu kapitoly vyznačené na stabilním katastru. Krom jednotlivých znaků je zde možné nalézt rovněž základní členění prostoru. Členění na lány se do dnešních dnů dochovalo prostřednictvím remízů, cest a často i vlastnictví. Velmi zřetelné jsou znaky Nekonečná obec, a Prázdný horizont, umocněné mezerovitostí zástavby a její malou vzdáleností od Osy. Je evidentní, že na podobu obce má významný vliv Žebřík, zde navíc často se zdvojenou osou na obou březích Tichávky, jak bylo v textu dokumentováno. Za pozornost stojí rovněž vedlejší komunikace kolmá na osu, která se v dalším vývoji projeví jako krystalizační bod pro další zástavbu.

Obrázek 118 Tichá – Stabilní katastr 1833 – schéma vsi (výřez) na podkladu stabilního katastru s vyznačenou říčkou Tichávka, lány, původními statky a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

Následující zákres ukazuje obec v 50. letech 20. století, tedy v době probíhajících velkých změn, které se však ještě nestihly propsat do podoby zemědělské krajiny a obce. Je vidět, že rozvoj během století od pořízení stabilního katastru pokračoval kontextuálně, a to v instancích znaku Domy skoro vedle sebe, a to především výstavbou menších usedlostí kolem osy. Ostatně zastavování cenné zemědělské půdy nebylo žádoucí. Ovšem vidíme zde také první zárodek nepřilíš kontextuálního rozvoje. V návaznosti na zmíněnou komunikaci na pozemcích bývalé soukromé tkalcovny vzniká zástavba, které má negativní dopady hned na několik znaků, včetně primárního obrazu vsi – Šňůry korálků – a na osu vsi je minimálně navázána.

Obrázek 119 Tichá – Letecký snímek 1955 – schéma vsi (výřez) s vyznačenou první novodobou zástavbou a expanzí do krajiny (modře) a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

Níže nalézáme obec Tichou v současnosti. Názorně lze vidět, jak v území povolená zástavba v nové lokalitě funguje jako precedens. Plocha kolem vedlejší komunikace se dále rozrůstá a s jejími vazbami a orientací do středu obce není pracováno. Při příjezdu v tomto směru obec působí jako plošný satelit, jelikož zástavba kolem potoka není pro průběh terénu vidět. Nalezneme zde ovšem i kontextuální rozvržení zástavby, a to rozšiřování podél příčle Žebříku, tedy podél cesty mezi lány (na obrázku vpravo nahoře). Pokud tato výstavba nezabírá přílišnou plochu, nevybíhá daleko do krajiny a neobsahuje další kolmé ulice, zůstávají znaky zachovány.

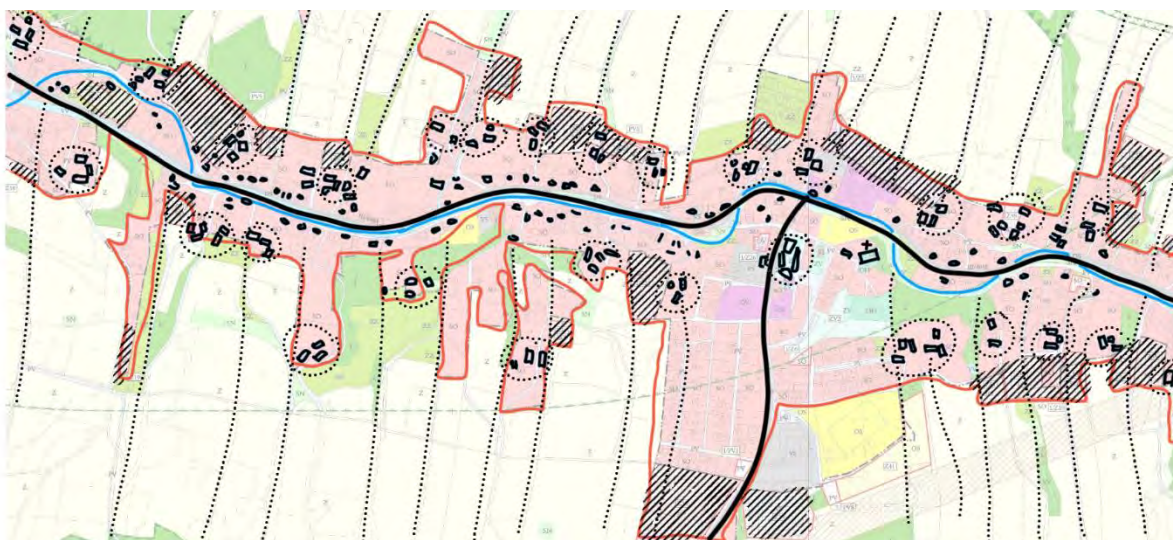

Obrázek 120 Tichá – Letecký snímek 2022 – porovnání obce v roce 1833 se současným rozsahem zástavby a uliční sítě (modře) a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

Na posledním obrázku nalézáme hlavní výkres územního plánu se zakreslenou původní strukturou a šrafovými vyznačenými novými zastavitelnými plochami. Především drobnější zastavitelné plochy jsou situovány podél staré zástavby, což je pro udržení podoby obce vítané. Výjimkou je problematická plocha kolem vedlejší komunikace, kde jdou zastavitelné plochy téměř až na horizont, čímž je stírán znak Prázdný

horizont i základní obraz vsi. Menší zastavitelné plochy mají v některých místech to negativum, že nejsou přímo propojeny s osou dle znaku Z centra rovnou do krajiny, obsahují nové podélné ulice a střed obce izolují od otevřené krajiny. Částečně také narušují základní kompoziční schéma vsi, které navíc není podpořeno ani vhodnou prací s veřejnými prostranstvími.

Hlavní zastavitelné plochy obce se však nacházejí jinde, v lokalitě na hranici katastru s dříve rozptýlenou zástavbou, dnes sceleným blokem, což je rovněž rozporuplné, vytváří to vyloučenou rezidenční lokalitu a narušuje hierarchii v území. V tomto větším měřítku je také pozorováno „ucpávání“ děravých konců a zástavby vůči otevřené krajině obecně.

Obrázek 121 Územní plán – hlavní výkres ÚP s vyznačeným rozsahem obce v roce 1833 a nově vytyčené zastavitelné plochy (šrafo), zdroj: autor

Na případové studii obce Tichá je patrné, že dlouhé vsi mají jednoduchá kompoziční pravidla, která jsou díky průběhu terénu často dobře patrná a mnohdy jsou doprovázena historickými stavbami. Tato pravidla jsou i dnes při plánování rozvoje uplatnitelná. Úskalí představují především nevhodné historické zárodky výstavby podél vedlejších komunikací a usedlosti volně v katastru coby precedens, a menší důležitost přikládaná práci s veřejnými prostranstvími, které jsou primárně dopravním prostorem.

5.2 Případová studie obec Baška (Typ 2)

5.2.1 základní údaje, zařazení

Zvoleným reprezentantem pro dlouhou ves je obec Baška v okrese Frýdek-Místek, ve Slezsku. Obec má vlastní samosprávu a spadá pod ORP Frýdek-Místek a MAS Frýdlantsko – Beskydy, náleží do spádových oblastí města Frýdek-Místek a částečně Frýdlant n. O. Současnou obec Baška tvoří původně tři obce, všechny typu krátká ves – Baška, Hodoňovice a Kunčičky, které jsou od roku 1960 administrativně spojeny a také jejich zástavba srostla v jediný celek.

Obec s přibližně 4100 obyvateli a katastrem 1283 ha, přičemž samotná sledovaná místní část Baška s 2000 obyvateli a leží na 576 ha. Baška je přes řeku Ostravici mostem spojená s místními částmi Kunčičky a Hodoňovice a v rámci sídelní struktury je historickými cestami spojena primárně s obcemi Staré město, Pržno a Janovice.

První zmínka obci je v zástavním úpise z roku 24. srpna 1434, tehdy již stojící obec byla pravděpodobně založena a nějakou dobu dříve, snad ke konci 14. století. V porovnání s obcemi v okolí není snadné pochopit postup kolonizace, neb první zmínky o obcích v okolí jsou rozptýleny do 3 století a řeka Ostravice (hranice mezi Moravou a Slezskem) púlí sídelní strukturu. Obec by byla dle zažité typologie řazena mezi lánové či řetězové a svým vznikem spadá do pozdně středověké kolonizace.

Původ názvu je lidově tradován od valašského výrazu pro ovci „baška“, kterou má obec i ve znaku, toto spojení ovšem není s ohledem na stáří názvu pravděpodobné. Reálné se jeví pojmenování po historickém zakladateli.

Obrázek 122 Obr. Zasazení do krajiny – pohled z úbočí Dřevjaného kopce na novou zástavbu rozrůstající se do polí, v pozadí masiv Palkovických hůrek, foto: autor, září 2023

Obrázek 123 Obr. Soudobá výstavba v obci, foto: autor, únor 2025

Z následného vývoje obce nutno zmínit zejména 3 události. První je založení hutí v druhé polovině 17. století, jejich význam přesáhl hranice regionu, avšak dne jsou již minulostí a jejich areál je sídlem více firem a částečně brownfieldem. Z hutí vzešla slévárna, která byly také součástí Tatry Kopřivnice, ta na sebe postupně navázala cihelnu, dělnické kolonie a domy s byty pro vedoucí zaměstnance. Druhou významnou událostí vznik Bašky spojení 3 obcí 9. dubna 1960. Obě tyto skutečnosti iniciovaly rozvoj obce, ať už v podobě nových komunikací, zástavby nebo nových

požadavků na občanskou vybavenost. Třetí událostí je dokončení vodní nádrže za obcí v roce 1962, ta je dnes již částečně obklopena zástavbou.

Obec leží na okraji historického koryta řeky Ostravice s jádrem podél potoka Bystrého. Na jedné straně je katastr vymezen samotnou řekou na druhé se zvedají první kopce podhůří Beskyd, které spolu s kopci na protější straně údolí tvoří krajinný rámec obce. Zástavba se rozprostírá ve výšce 310 až 350 m n. m. a vrchol nad obcí u Trojačky měří 433 m n. m. Jádro obce je dlouhé cca 850 m a současná zástavba je v obou směrech cca dvojnásobkem původní délky obce. Mimo zástavbu, která zabírá dnes značnou část katastru, jej tvoří louky (dříve pole a louky), větší souvislá plocha lesa se nachází na kopcích na kraji katastru (Hůra, Kozinec, Trojačka) a dnes také podél řeky.

Obec je charakteristickým zástupcem krátké vsi (Typ 2) a lze na ni rozpoznat jednotlivé znaky a zejména pak transformace, kterými prošla v posledních desetiletích. V obci je v jádru dochován prostorový charakter zástavby, půdorysné stopy staveb a výrazný potok, díky tomu lze řadu znaků dohledat. Nová zástavba mimo jádro se zejména kvůli svému rozsahu potýká s problémy a neuchopitelností. Urbanizační tlak díky blízkosti Frýdku-Místu, jehož residenčním zázemím obec je, stále trvá a manipulační prostor v rámci přehlaceného katastru mizí.

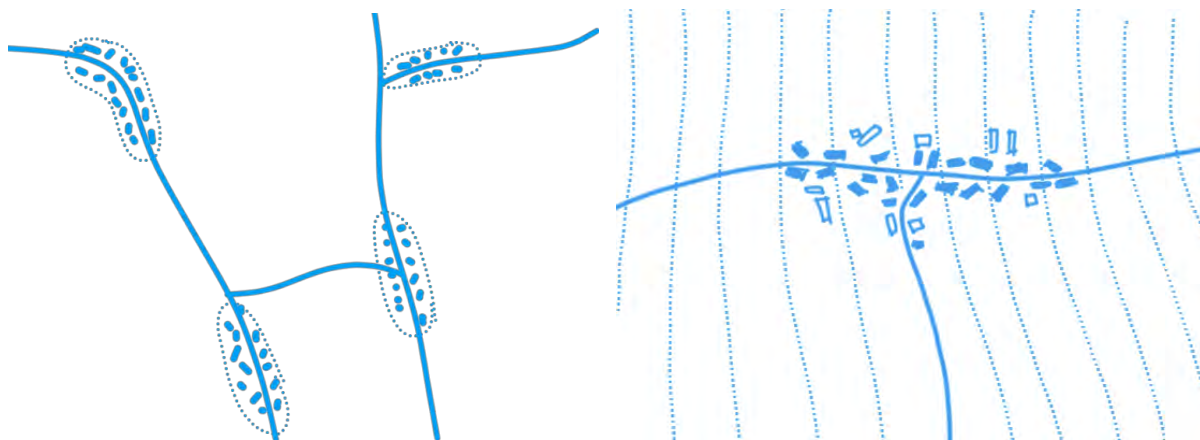
Obrázek 124 Obr. Původní jádro obce, foto: autor, únor 2025

Obrázek 125 Obr. Současné centrum obce – křižovatka u obecního úřadu, kostela a školy, železniční přejezd, foto: autor, únor 2025

5.2.2 Analýza struktury, rozpoznání znaků

Analýza struktury

Obrázek 126 Obr. Krátká ves – schéma zapojení vsi do sídelní struktury a schéma vnitřní struktury obce, zdroj: autor

Obec Baška dle této práce náleží mezi takzvané „krátké vsi“, tedy do typu, který má definované jádro. Do této skupiny náleží obce historickým rozsahem své zástavby drobné a s čitelným jádrem. Baška je ve své historické podobě zcela volně chápaným etalonem. Na této obci je možné všechny v předchozí kapitole formulované znaky nalézt ve více či méně čitelné podobě a sledovat lze i jejich reakce na současné rozvojové tendence. Soudobý vývoj na mnoha místech překryl původní strukturu, řada důležitých charakteristik se tak pro mnohé stala nečitelnými a v obrazu obce se přestala uplatňovat.

Obrázek Původní struktura – schéma vsi je vytvořen z podkladu stabilního katastru, zde k roku 1836, kde je struktura i uspořádání nejčitelnější. Kromě základní osy potoka a nové komunikace vidíme členění plužiny na lány a jeden lán zastavěný chudými domky. Tento zastavěný lán se později stal základem nové výstavby. Rytmus lánů se projevil na umístění velkých statků (v kroužcích). Asymetrie je dána blízkostí řeky a téměř jednostranné orientací plužiny, druhým zajímavým motivem je několikametrový výškový rozdíl na hranici bývalého koryta řeky, který ovlivnil síť cest a tvoří předěl v zástavbě. Do schématu je také červeně zanesena hranice zastavěného území včetně zastavitelných ploch dle aktuálního územního plánu obce, jako srovnání se současným rozsahem zástavby.

Obrázek 127 Obr. Baška – Původní struktura – schéma vsi dle stabilního katastru s vyznačeným potokem Bystrý, novou průjezdnou komunikací (čárkovaně), lány, většími statky a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

Rozpoznání znaků

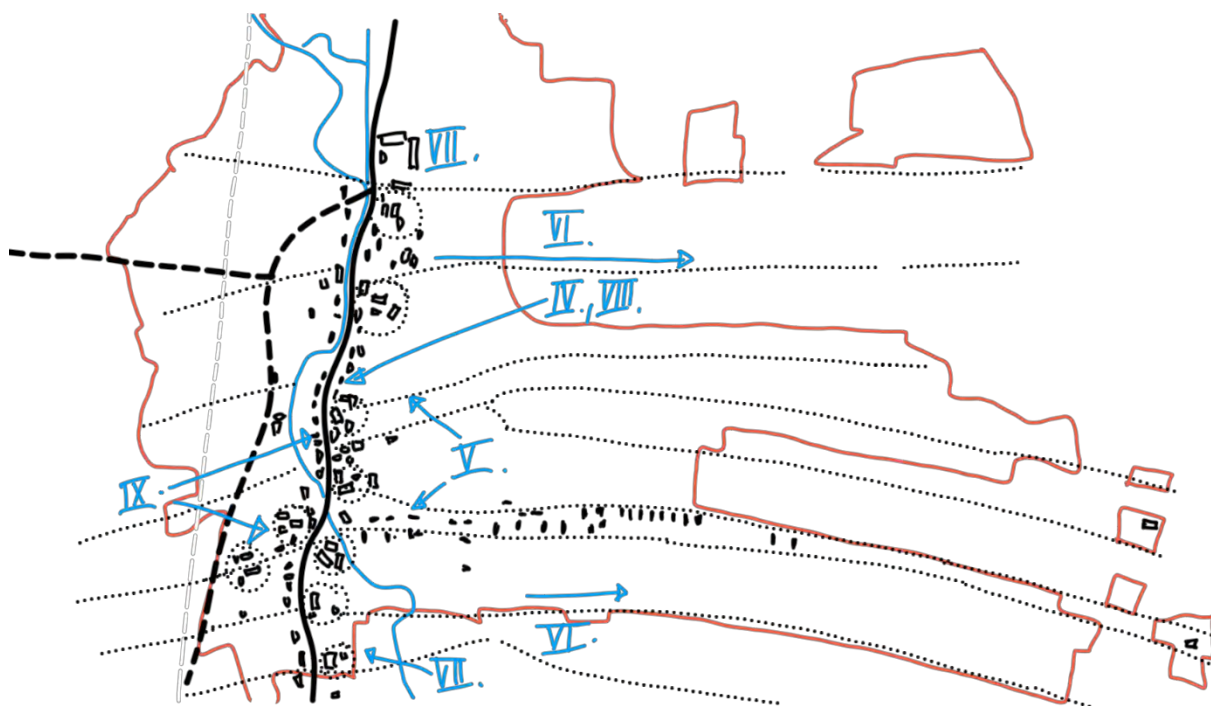
Pro názorné identifikování znaků stanovených ve čtvrté kapitole jsou použity tři podklady. Prvním je výše prezentované schéma vycházející ze stabilního katastru (1833), dále toto schéma promítnuté do aktuálního leteckého snímku doplněné o novodobou zástavbu a v neposlední řadě letecký snímek celého katastru obce pro vyznačení znaků týkajících se většího měřítka.

Tato tři zobrazení umožňují sledovat dosavadní rozvoj obce i kontinuitu její struktury a pomohou také pro snazší rozpoznání znaků přímo v terénu.

Znaky: I. Hromádka, II. Podél vody i pod lesem, III. Chalupy rozsypané v polích za vsí, IV. Osa, VI. Žebřík, VI. Z centra rovnou do krajiny, VII. Začátek i konec, VIII. Kilometrová náves, IX. Domy skoro vedle sebe

Obrázek 128 Baška – Rozpoznání znaků 1 – schéma sídelní struktury a organizace katastru na podkladu leteckého snímku 2024, řeka Ostravice (čárkovaná čára), jádra krátkých vsí (tečkovaná šrafa), zdroj: autor

Obrázek 129 Baška – Rozpoznání znaků 2 – schéma vsi dle stabilního katastru s vyznačeným potokem Bystrý, novou průjezdnou komunikací (čárkovaně), lány, většími statky a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch zdroj: autor

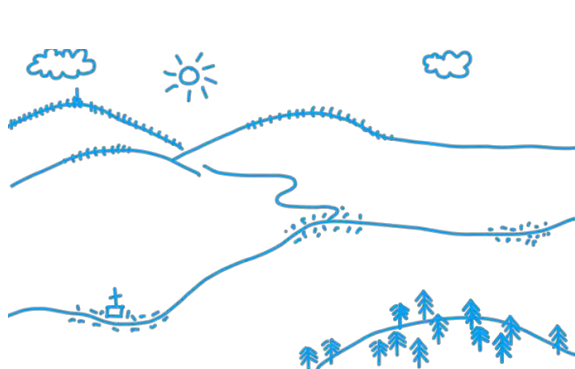
Obrázek 130 Baška – Rozpoznání znaků 3 – schéma vsi (výřez) na podkladu leteckého snímku 2022 s vyznačeným historickým rozsahem, novodobou zástavbou a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

5.2.3 Rozbor jednotlivých znaků a jejich projevy

Na následujících stránkách jsou aplikovány v kapitole 4.3 obecně formulované znaky na konkrétní obec. Krom samotné identifikace znaků jsou zde nastíněny rovněž zákonitosti a souvislosti, které se s jednotlivými znaky pojí a dále se propisují do podoby, fungování i vnímání obce.

Obraz vsi

1 Hromádka

Obrázek 131 Obr. Hromádka, zdroj: autor

Obrázek 132 Obr. Hromádka chalup – Baška na stabilním katastru 1833, zdroj: mapový portál MSK

Krátké vsi opravdu připomínají pomyslné hromádky chalup, nebo spíše připomínaly, neboť se nacházejí v nikterak dramatickém terénu pod horami a v mnoha případech příliš blízko měst. Ale nepředbíhejme. Tato hromádka na první pohled není příliš pravidelná, což vidíme i na příkladu obce Baška a jejím stabilním katastru, ovšem při bližším zkoumání, a to jak z mapových podkladů, tak v terénu pravidelnosti najdeme.

Jádro má většinou do 1 km na a je formováno kolem osy – hlavního prostoru. V případě Bašky se jedná o cca 850m jádro a osa s volně formovanou návsí se kryje s potokem Bystrý, není tedy přímá jako v jiných příkladech (např. Pržno). Spolu s pravidelným členěním katastru do lánů získáme kompozici. Jelikož jednotlivé usedlosti nebyly na pozemcích přesně a stejně rozvrženy, není tato kompozice tak zřetelná, Do fungování obce je ovšem propsána síť navazujících cest.

Krátké vsi leží obklopeny volnou krajinou, ve které postupně vznikala rozptýlená zástavba. Její citelný rozvoj nastal po 2. sv. v. a vyvrcholil v posledních desetiletích, což ej i případ Bašky. Patrné je to i z obrázků Začátek i konec – jádra a osy vsí Baška, Kunčičky a Hodoňovice u znaku Začátek a konec. Obec s 850m jádrem tak nyní zaujímá plochu v obou směrech cca 1,5 km, což je dáno především blízkostí města Frýdek-Místek. Obec se tak nyní potýká s problémy ve vnitřním fungování. Vzhledem k faktu, že krátké vsi jsou malé, mají i malé katastry a často jich nalezneme několik v řadě za sebou, dochází k jejich srůstání do jedné velké hromady.

Dílčí závěr: Krátké vsi jsou drobná sídla na úpatí hor, která jako jediné vsi v oblasti mají či měly jasný začátek i konec a volnou krajinu kolem. Jejich malé měřítko se propisuje do uspořádání zástavby a kapacity jejich prostorů, které tak hůře zvládají vstřebávat rozvoj. Vsi ztrácejí obrysy a zapomínají na původní jádra.

Osídlení, sídlo a krajina

2 Podél vody i pod lesem

Obrázek 133 Obr. podél vody i pod lesem, zdroj: autor

Krátké vsi nalézáme typicky ve dvou polohách v osídlení. První je podél hlavní cesty širokým údolím v bezpečném odstupu od řeky, což je primárně případ Bašky a její polohy vůči řeky Ostravice. Druhá poloha je pod lesem na úpatí jako vstupní bod do hor (Smilovice, Komorní Lhotka, Bystřice). Částečně i tuto druhou polohu u Bašky můžeme nalézt. Část plužiny vystupuje za hranu historického říčního koryta a stoupá k prvním vrcholům pahorkatiny začínajících Beskyd. Tímto směrem vede několik tras, dnes polních a lesních cest), které byly dříve frekventovanými nejkratšími trasami do prvních vesnic v horách (Janovice, Raškovice) a ještě po válce byly využívány minimálně dětmi na cestě na 2. stupeň janovické základní školy.

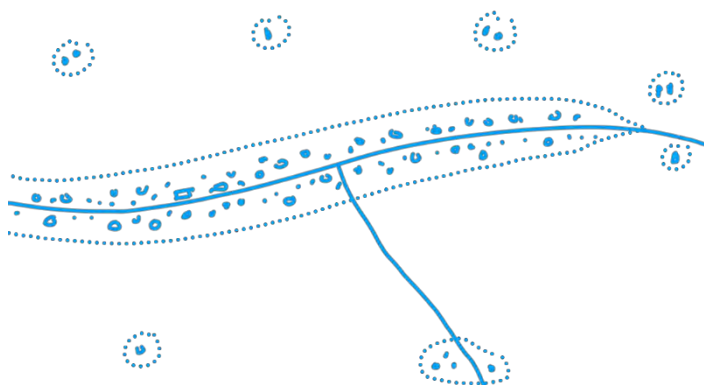
Vsi často leží jako body na trasách a křižovatkách, nejsou spádovými ani koncovými body v sídelní struktuře, spíš pomyslnými mezičlánky, vyplňujícími menší

k hospodaření příhodné stanoviště. Oproti dlouhým vsím ty krátké nejsou sevřeny v údolích, ale leží v otevřené krajině, což jim ubírá na dramatickosti i prostorových omezeních.

baška tak leží na rovině či v mírném terénu v malebné poloze. Blízkost města, přítomnost železniční trati a významné komunikace spolu s atraktivní polohou v krajině jsou dlouhodobě důvody pro nárůst rezidenční zástavby, která zároveň onu atraktivní krajinu polyká. V Bašce byl tento proces nastartován ještě dříve než v jiných sídlech, neb zde probíhala výstavba dělnických kolonií pro zaměstnance hutí a cihelny již na začátku 20. století. V roce 1960 vše vyvrcholilo administrativním spojením tří sousedních obcí pod Bašku a rozvoj nového centra obce.

Dílčí závěr: U krátkých vsí se spojuje malé měřítko, venkovský charakter, malebná poloha, dopravní dostupnost a někdy zázemí blízkého města. Toto spolu s umístěním ve snadno zastavitelném terénu může snadno proměnit podobu obce.

3 Chalupy rozsypané v polích za vsí

Obrázek 134 Obr. Chalupy rozsypané v polích za vsí, zdroj: autor

Pro celou sledovanou oblast je typický výskyt rozptýlené zástavby, a to i na katastrech vsí s jádrem (dlouhá a krátká ves). Tento znak je detailněji popsán v kapitole 5.2 v případové studii zástupce dlouhé vsi.

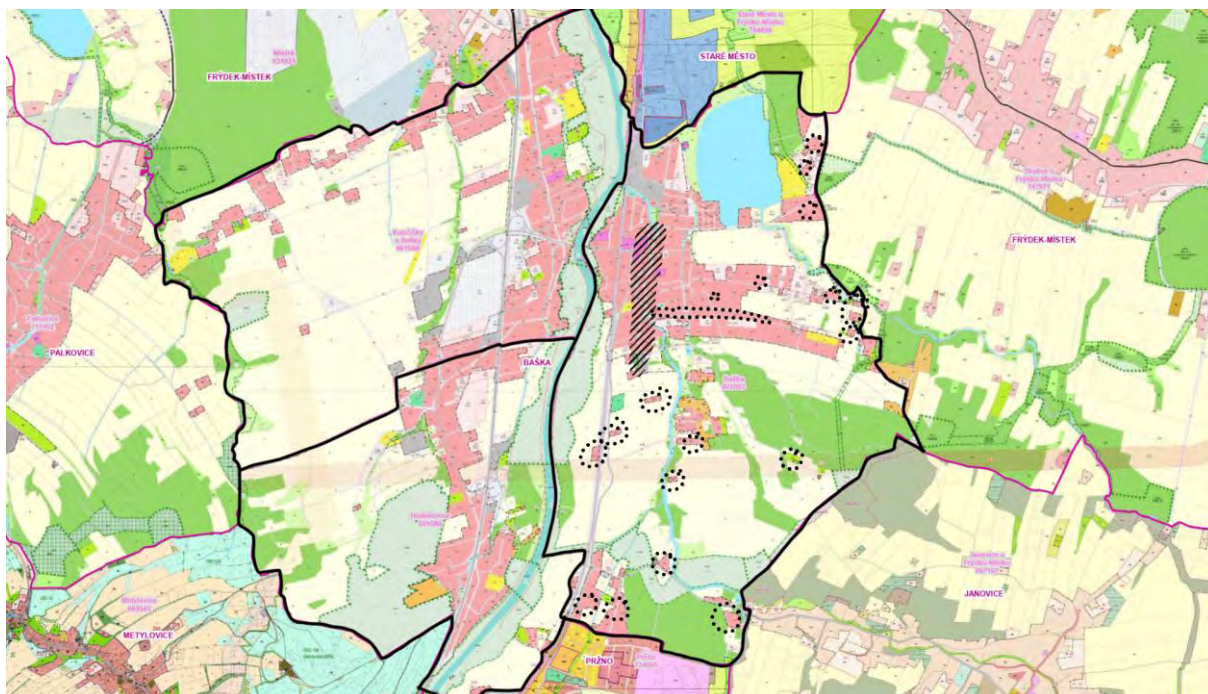
Obrázek 135 Obr. Chalupy rozsypané v polích za vsí – rozptýlená zástavba na příjezdu z obce Pržno do obce Baška), foto: autor, leden 2025

Obrázek 136 Obr. Chalupy rozsypané v polích za vsí – Precedens, dříve jediná usedlost dnes obklopená novou zástavbou a zastavitelnými plochami spojená s obcí, foto: autor, únor 2025

S ohledem na menší rozsah krátký vsí i jejich katastrů bývá rozptýlená zástavba často blíže k jádrům vsí a nikoli striktně pouze v odlehlých částech katastrů, kde již pole statků ze vsi nezasahovaly, a vzhledem k rovinnějšímu terénu bývá i z obce vidět. O to snáz může dojít k překlopení z jednotlivých usedlostí do plošné zástavby spojené s jádrem, byť v počátcích stále nepříliš husté, což je patrné například z leteckých snímků z 50. let. Je to mírně odlišná reakce na tento fenomén, než nalézáme u dlouhých vsí, kde je častější tendence vytvářet novou zástavbu bez vazby na jádro nebo jen s lokálním propojením. Dáno je to i tím, že krátké vsi byly rozpoznány ponejvíce ve Slezsku, kde historická situace i charakter okolních obcí s tzv. slezskou roztroušenou zástavbou determinuje ke snazšímu vzniku plošné zástavby, jak pozorujeme například u Smilovic, Bystřice. Je to patrné například též u znaku Začátek i konec na Obr. začátek i konec – jádra a osy vsí Baška, Kunčičky a Hodoňovice v současnosti.

Na obrázku Chalupy rozsypané v polích za vsí – Precedens je vidět dříve jediná usedlost, která je nyní obklopená zástavbou. Tato usedlost je precedens i akcelerátor změn. Kdyby situace zůstala, jak je na fotce a tento shluk, jakýsi novodobý dvorec, by zůstal obklopen krajinou, původní situace by se tolik nezměnila, ba naopak by byji bylo možné chápat jak pozitivní příklad. Avšak všude kolem jsou umístěny zastavitelné plochy.

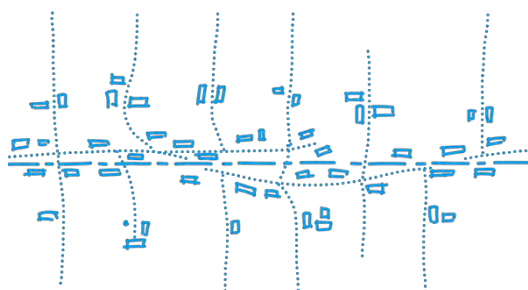
Dílčí závěr: Rozptýlená zástavba je nedílnou součástí obcí v oblasti, sama je náchylná na změny, a přitom může vytvořit nebezpečný precedens pro neřízený rozvoj obce.

Obrázek 137 Obr. Chalupy rozsypané v polích za vsí – územní plán obce Baška s vyznačeným jádrem obce (čárkovaně) a nejstaršími lokalitami se zástavbou mimo jádro, zdroj: autor

Vnitřní struktura, kompozice

4 Osa

Obrázek 138 Obr. Osa 2, zdroj: autor

Obrázek 139 Obr. Osa – novější kapacitní komunikace, která převzala roli původní osy, foto: autor, únor 2025

U krátké vsi nacházíme hlavní Osu stejně jako u vsi dlouhé. Podrobnější rozbor a zákonitosti tohoto znaku je možné nalézt v kapitole 5.1 v případové studii zástupce dlouhé vsi. V krátké vsi, a je tomu tak také v obci Baška, bývá Osa hůře čitelná, a proto je snazší na ni zapomenout. Je jí často vlnící se cesta středem obce, někdy sledující potok. Nevýraznost je dána i menší pravidelností zástavby a parcelace, méně výrazným terénem a také menší délkou obce. A často také existencí nové průběžné komunikace, která převzala funkci Osy hlavního průjezdu obcí a strhla na sebe pozornost při umísťování občanské vybavenosti. Provázání těchto nových komunikací s původní strukturou je ne vždy zcela funkční, a to zejména v případech, kdy nová a původní osa nejsou rovnoběžné. V případě Bašky vytvořila nová komunikace, která je již v stabilním katastru, pomyslný bypass, který prostě obešel původní jádro v prostoru „za humny“, viz Obr. Baška – Původní struktura – schéma vsi dle stabilního katastru v kapitole 5. 2.2. Jak je patrné z Obr. Osa – novější kapacitní komunikace a Obr. Původní jádro obce v úvodu kapitoly, měřítko těchto dvou os je nesrovnatelné.

Dílčí závěr: Osa je hlavním kompozičním prvkem vsi. Ovšem vzhledem k jinak spíše nevýrazné struktuře vsi na rovině je dnes často i osa hůře dohledatelná. Její roli mnohde převzaly jiné komunikace, kolem kterých se obec dále rozvíjí. Nová komunikace bývá s ohledem na kapacitu průjezdu nutností. Odklon od původní osy může mít negativní dopad na vnitřní fungování a podobu obce, ale někdy také zachrání původní ráz středu obce.

5 Žebřík

Obrázek 140 Žebřík 1, 2, zdroj autor

Obrázek 141 Žebřík – přetížená síť ulic, jen během focení projelo 8 aut, musely se pouštět, couvat a do prudkých zatáček najíždět po krajnicích, foto: autor, únor 2025

U krátké vsi je možno nalézt stejné kompoziční schéma vnitřní struktury jako u vsi dlouhé, je jím Žebřík. Podrobnější rozbor a zákonitosti tohoto znaku je možné nalézt v kapitole 5.1 v případové studii zástupce dlouhé vsi. V krátké vsi, bývá tento žebřík stejně jak tomu je v případě osy hůře čitelný. Při délce do 1 km se žebřík do vnímání obce nepropíše tolik jako při repetici na 10 km zástavby dlouhých vsí. Hlavní souvislosti už byly zmíněny u znaku Osa.

Obrázek 142 Žebřík, z centra rovnou do krajiny – vyznačení dochovaných (plná čára) a zaniklých (tečkovaně) částí schématu, zdroj: autor

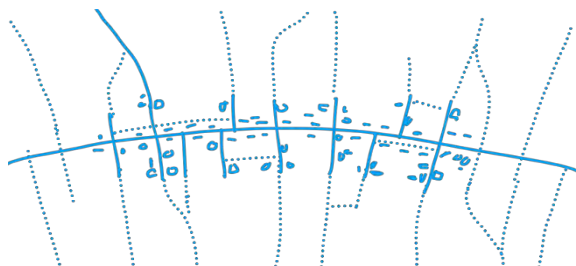
Disproporce vzniklé umístěním většího množství nové zástavby podél některé příčle mohou mít u krátké vsi rovněž větší dopad než zástavba podobného rozsahu u vsi dlouhé. Patrné to je to i u obce Bystřice nebo na Obr. Baška – Původní struktura – schéma vsi dle stabilního katastru v kapitole 5.2.2, kde podél jedné z příčlí vznikla zástavba dělnických domků a vytvořila precedens pro další rozvoj. Na obrázku Obr. Žebřík, z centra rovnou do krajiny – vyznačení dochovaných a zaniklých částí schématu je patrné, kam zástavba dospěla a jakou měrou je dochován a funkční

Žebřík. Je patrné, že řada cest zanikla a na jiné je vyvíjen enormní tlak na obsluhu velké plochy zástavby.

Vzhledem k historické existenci polní cesty kolem jádra obce ze západu, je tlaku dopravy ušetřeno až na několik křížení jádro obce, ovšem všechny dochované průjezdné příčle doslova praskají ve švech. Jejich šířka je místy kolem 4 metrů s ploty v hranici, což je dědictví dříve vozových cest mezi statky a změna je ve staré zástavbě téměř nemožná. Zatíženy jsou nekapacitní vedlejší spojovací uličky na hranici jádra (fragmenty záhumenních cest známých u jiných typů vsí). Řešení je hledáno v soustavě jednosměrek, které často selhává na nutnosti průjezdu rozměrnějších vozidel, která nezvládají poloměry některých zatáček. Dalším řešením nyní již i zakotveným v územním plánu obce jsou nové komunikace spojující rovnoběžné cesty, často za hranicí zástavby. Takto si můžeme do obr. Žebřík, z centra rovnou do krajiny – vyznačení dochovaných a zaniklých částí schématu doplnit propojení na konci zástavby na výřezu vpravo napříč celou fotkou. Toto řešení si vynucuje nastalá situace. Takové komunikace můžeme například nalézt i u obce Hodoňovice či Bystřice. K netechnickým aspektům tohoto jevu níže u znaku Z centra rovnou do krajiny.

Dílčí závěr: Na příkladu obce Baška je patrné, že limity schématu žebříku spočívají ve velikosti plochy zástavby, kterou má obsloužit, vůči kapacitě historického jádra obce. Růst obce si následně vyžádá dopravní přetížení menších uliček a hledání nových bypassů, které zcela mění hierarchii ve struktuře obce.

6 Z centra rovnou do krajiny

Obrázek 143 Obr. Z centra rovnou do krajiny 2, zdroj: autor

Obrázek 144 Žebřík, z centra rovnou do krajiny – cesta dříve ústící ze středu obce za první usedlostí přímo do polí, dnes je konec souvislé zástavby vzdálen více než 1 km, hlavní ulicí není osa, nýbrž příčle, foto autor, únor 2025

Obrázek 145 Z centra rovnou do krajiny – nesrozumitelná spleť uliček, původní přímá trasa (uprostřed fotky) zanikla, v místě značky „3,5 t“ donedávna stála Boží muka, foto: autor, únor 2025

V obecné rovině o prostupnosti a kontaktu s krajinou a zejména s ohledem na kompozici bylo již psáno v kapitole 5.1 v případové studii zástupce dlouhé vsi. Základ vnitřní struktury mají oba typy vsí s jádrem shodný, tedy i u tohoto znaku je vidět řadu podobností a v textu níže se budeme věnovat zejména odlišnostem.

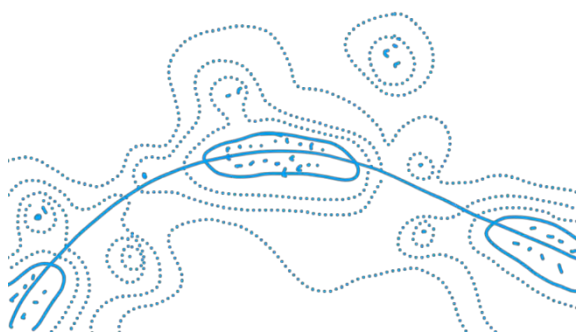
Zatímco dlouhá ves je často zvedajícími se svahy udržena kompaktní a z centra je běžný průhled do krajiny, jak můžeme srovnat na obr. Žebřík – cesta vedoucí ze středu obce do polí u tohoto znaku u dlouhé vsi, u krátkých vsí často na rovině je situace daleko méně čitelná. Přesněji řečeno u vsi bez novodobé výstavby čitelná je, ale tento stav je v oblasti dochován jen výjimečně a fragmentárně.

V případě obce Baška se tyto odbočky z osy (příčle žebříku) vedoucí do krajiny a často jako polní cesty pokračují až do lesa staly ohnisky nové zástavby. Konec vsi je nyní oproti historickým 50–100 m od středu obce vzdálen až 1,2 km. Volné průchody mezi krajinou a zástavbou tak přestávají být samozřejmostí nebo jsou hodně daleko. Veškeré pocitové a podvědomé vazby, pochopení, natož vizuální kontakt s volnou krajinou jsou tak ztraceny. Existuje několik míst, kde je kontakt zachován, jejich význam na celkové vnímání obce je ovšem minimální.

Mohlo by se zdát, že dojem z místa je neměřitelným a druhořadým dojmem. Není tomu tak, můžeme ho však označit za opomíjený, a přitom má zásadní vliv na naši orientaci v prostoru fyzickém i mentálním. Zde se můžeme opřít například o knihu *Genius Loci (Christian Norberg-Schulz, 1994)*, kde jsou tyto jevy jednoznačně vyzdvíženy. Na problematiku se můžeme podívat ze dvou úhlů. Prvý je ten, kdy zahlcení zdánlivě nekončící zástavbou ztrácíme kontakt s krajinou, tedy i důvod stěhování na venkov pro „bydlení v přírodě“. Druhým úhlem může být to, co veřejnosti často uniká - jednoduchá orientace v prostoru. Laicky vyjádřená například „vyjdu před branku, rozhlédnu se a vím, kterým směrem je centrum a kterým dojdou do lesa“. Takto elementárně to v případě Bašky funguje pouze v historickém jádru a v novějším centru. Úsměvným a zároveň průkazným může být popis cesty na reálnou adresu doručovací službě „odbočte z hlavní, přes potok, pak rovně, retardér, rovně, rovně, u Božích muk doprava, doleva, přes potok, doprava do kopce, doleva do kopce, doprava a nakonec doprava dolů do malé uličky“, a to zástavba pokračuje ještě dalších 500 m dále, od tohoto místa. Jako paralelu k tomuto popisu cesty můžeme k úvaze vzít postupy Kevina Lynche (cesty, oblasti, okraje,...) z knihy *Obraz města (Kevin Lynch, 1960)* a takto se podívat na fungování obce.

Dílčí závěr: Není podmínkou udržet přímý vizuální kontakt s krajinou, podstatnější je čitelnost prostředí a jeho fungování. U krátkých vsí je to často komplikovanější, neb vedle historického jádra existuje často nové centrum s novými vazbami, ovšem jeho role je v tomto směru stejná.

7 Začátek i konec

Obrázek 146 Začátek i konec, zdroj: autor

To, že má obec začátek i konec zní samozřejmě a leckde to i samozřejmé je, ne tak zde. Jasně vymezené hranice sídla ve sledované oblasti nalézáme u jediného typu, a to u krátké vsi. Zatímco u dlouhé vsi vidíme hranici v jednom směru a pak „děravé konce“, teprve zde nalézáme ve všech směrech ohraničené sídlo. Nebo tomu tak aspoň vždy bylo. Dnes je kdysi příkrá hranice již dosti setřená, není jednoznačná, nebo se posunula daleko za historický okraj zástavby, obce mají tendenci srůstat a krajina mizí. A příkladem je i obec Baška.

Následující dva zákresy do leteckých snímků z 50. let a současnosti jasně demonstrují posun v podobě vsí Baška a částečně Kunčičky a Hodoňovice, zde tedy s důrazem na jejich hranici. Na prvním zákresu vidíme stále striktně ohraničené jádro a první rozptýlené stavby, precedens pro další zástavbu. V případě Bašky jde především o dělnické kolonie. Modře jsou vyznačeny novodobé komunikace, přičemž rychlostní I56 v 50. letech ještě nestála. Na současné situaci nyní již administrativně spojených obcí vidíme, kam se hranice sídla posunula.

Obrázek 147 Začátek i konec – jádra a osy vsí Baška (vpravo), Kunčičky a Hodoňovice na snímku z 50. let 20. století s patrnou tendencí propojování, modře pozdější hlavní komunikace, rychlostní silnice I56 a železnice (tečkovaně), zdroj: autor

Obrázek 148 Začátek i konec – jádra a osy vsí Baška (vpravo), Kunčičky a Hodoňovice v současnosti, hranice sídla je čitelná pouze v jižní části obce Baška, modře pozdější hlavní komunikace, rychlostní silnice 156 a železnice (tečkovaně), zdroj: autor

Nemusíme nutně vnímat každý územní rozvoj negativně a jako ztrátu podoby vsi. Není totiž možné lpět na historické podobě vsi, ty se zákonitě musí vyvíjet a prodělávat změny, v zóně suburbanizace spojené především s plošným růstem. V případě násobného zvětšení plochy zástavby, jak tomu je v případě Bašky, je však zřejmé, že rozvoj není moc koordinován. Jedním ze znaků či projevů této tendence je i ztráta jasně patrného začátku a konce.

Prostor je zaplňován nekoncepčně, bez zachování hierarchie a provázanosti a prostupnosti vnitřní struktury. Dopravní koridory a historická rozptýlená zástavba zdánlivě vytváří proluky k zastavění. Hranice vsi a krajiny je zubatá. Zástavba na hranici pak ve srovnání s relativně hustě zastavěným jádrem řídka.

Pokud se u obce podaří udržet, byť posunutou ale čitelnou hranici, za kterou následuje volná krajina, zůstane zachován i základní charakter prostoru. Ten se následně promítá i do dalších rovin, jako je ochrana krajiny. Další rovinou je pak například rovina našeho vnímání prostoru, kdy podvědomě nalezená hranice nás v prostoru lépe orientuje. Obdobné souvislosti nalezneme i u dlouhé vsi (typ 1, znak Děravý konec), jsou částečně platné i pro krátké vsi v situacích, kdy dochází k jejich propojování.

V roce 1960 došlo ke spojení vyobrazených 3 krátkých vsí v obdobné rozvojové situaci do jediné, z Hodoňovic a Kunčiček se staly místní části Bašky. Byl to krok logický, je ovšem zajímavé sledovat jeho průvodní jevy, které by stály za podrobnější zkoumáním. Zde pouze v krátkém výčtu. Obce Baška je slezská, a zbylé 2 jsou moravské, v geometrickém středu obce, kde bychom rádi hledali centrum leží bariéra – řeka Ostravice, se kterou jsou v souběhu železnice a komunikace. Navíc půdorysná struktura se od řeky odvracela na druhou stranu. Aby toho nebylo málo,

historická cesta mezi Hodoňovicemi a Kunčičkami byla doslova přetáta a rychlostní komunikací I56, a to historická osa celého území nebyla nijak nahrazena. Historicky jsou obce také rozděleny mezi 2 farnosti (Skalickou a Místeckou). Krátké vsi totiž v mnoha případech neměly kostely ani kaple, což také svědčí o jejich menším významu.

Dílčí závěr: Krátké vsi jsou historicky jasně ohraničená sídla. Dnes se rozrůstají a postupně srůstají s okolními sídly. Růst je mnohdy nevyhnutelný, ovšem ztráta čitelné hranice sídla je negativní jev, který ho provází a mění charakter prostoru. Obec, kde jsou nečitelné hranice, ztrácí tvar, podobu i přehlednost a stejně tak náš domov.

Uspořádání prostranství a zástavby

8 Kilometrová náves

Obrázek 149 Kilometrová náves, zdroj: autor

Obrázek 150 Nové centrum obce – v průběhu 20. století formované centrum obce kolem křižovatky, obecního úřadu, obchodního střediska školy a kostela, foto autor, červenec 2023

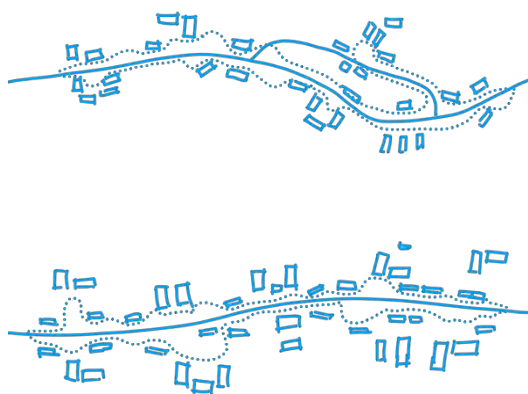
Krátké vsi byly založeny jako malá sídla a jejich ústřední prostor – celá Osa je také malý. Baška není výjimkou. Její historické ústřední prostranství je sice dlouhé cca 750 m, ale široké je, poté co byly z něho ukrojeny předzahrádky, sotva na míjení dvou aut. To, co bychom dnešní optikou nazvali veřejným prostranstvím, navíc s potenciálem vzniku pobytové plochy, musíme spíš aktivně hledat, jsou to často místa, kde byla předzahrádka vynechána, plácky před křížky, hospodami nebo na křižovatkách (viz obrázek Historický hlavní prostor kolem potoka Bystrý u dalšího znaku). Není to mnoho, ovšem ve spojení s drobnějším měřítkem prostoru, je možné i zde vytvořit příjemná místa a pracovat s identitou místa.

Nicméně pokud je taková náves stále i hlavním dopravním prostorem obce, je její proměna velmi nesnadná a vyžaduje zásah do dopravy i do soukromého vlastnictví. Tato situace byla v případě řady obcí vyřešena již v historii vznikem nové paralelní komunikace (kromě Bašky například Pržno, Kunčičky u Bašky) nebo se hlavní dopravní trasa otočila o 90 stupňů či posunula (Smilovice, Lhotka). Tyto komunikace dopravně ulehčily středu obce, umožnily další rozvoj a automaticky na sebe převedly pozornost při tvorbě veřejných prostranství a dnes jsou mnohdy původní centra dokonce zapomenuta. Jak je patrné z obrázku Nové centrum obce ze srovnání fotek

v úvodu kapitoly, měřítko i atmosféra je neporovnatelná. Na těchto prostranstvích se v největší míře podepsala doba 70. a 80. let se zastoupením obchodních středisek, kulturních domů, bariér z keřů, dlážděných ploch a prioritou řešení dopravy. Doprava s velkými plochami nové zástavby navíc stále stoupá. V Bašce tak plánované úpravy nového centra musí v první řadě počítat s rozšířením komunikace, přidáním odbočovacích pruhů a na zbylém prostoru dochází více méně k dorovnávání výškových rozdílů a vizuálnímu a hlukovému odclonění komunikace. Na práci s obytnými plochami, venkovským a natož lokálním charakterem a materialitou zde prostor moc nezbyvá.

Dílčí závěr: Původní prostranství vsi vůči její současné rozloze a zátěži nezvládají současné nároky, novodobá centra tuto zátěž zvládají, ovšem jsou mnohdy v rozporu s charakterem obce. V této situaci, která je v mnoha obcích obdobná, nabízí se opětovný pohled k původním centrům, které mohou být nositeli identity, klidovými zónami, když ne shromažďovacími, tak aspoň s preferencí pěších a s místy jim určenými.

9 Domy skoro vedle sebe

Obrázek 151 Domy skoro vedle sebe 2 – dva příklady prostorového uspořádání objektů podél osy, vnímání a potenciál ústředního prostoru (tečkovaně), zdroj: autor

Obrázek 152 Historický hlavní prostor kolem potoka Bystrý, foto autor, červenec 2023

Obdobně jako u jiných znaků nalézáme i v tomto případě podobnost s dlouhou vsí, kde je tento znak popsán. V tomto případě vykazuje krátká ves, a tedy i Baška ten rozdíl, že kompozice bývá méně pravidelná a na krátké menší velikosti obce se nemá možnost tak uplatnit. Objekty většinou poněkud ledabyle kopírují osu a navazují jeden na druhý, málokdy v těsné blízkosti. Poloha objektů nebyla striktně vyměřena, na pozemcích jsou umístěny individuálně. I tak lze ovšem vidět zřetelný rozdíl mezi původní zástavbou a novou výstavbou. A to jak co do hustoty a tvorby uličního prostoru či uliční čáry tak do vnímání hranice prostranství. Podvědomě člověk rozpozná, že se nachází v jiném prostředí.

Obrázek 153 Domy skoro vedle sebe – střet nové a staré zástavby, zdroj: autor

Z pohledu hierarchie prostranství a ulic, by se nemuselo zdát vhodné snažit se i do vedlejších ulic vnést větší hustotu a parametry historického jádra. Ovšem v situaci, kdy nová zástavba pozbývá kvalit a rozlohou dalece přesahuje jádro, je snaha o kultivaci prostoru legitimní. Prostorové srovnání je na obrázku Domy skoro vedle sebe – střet nové a staré zástavby. Krom jádra vsi je zvýrazněna rovněž lokalita bývalých dělnických/chudinských domků, první zástavba mimo jádro, která si i přes úplnou výměnu stavebního fondu zachovala větší semknutost a čitelnost. Podobnou sevřenější a čitelnější podobu mají rovněž 2 dělnické kolonie u cihelny a přehrady.

Při plánování nové zástavby je zejména v důležitějších místech na zvažování uplatnění některých prvků regulačních plánů pro práci s hustotou, uliční frontou či například použití úseku vjezdů (Zbyněk Pech, 2015).

Dílčí závěr: Umísťování objektů mělo svá pravidla a ta se promítla i podoby prostranství mezi nimi. Tato pravidla jsou mnohdy méně zřetelná a striktní, nemusíme si jich tedy hned všimnout. Pokud se nám je podaří nalézt a inspirovat se jimi, můžeme přispět k tomu, aby ústřední prostory obce nepozbyly svůj charakter a nová zástavba naopak nějaký charakter získala.

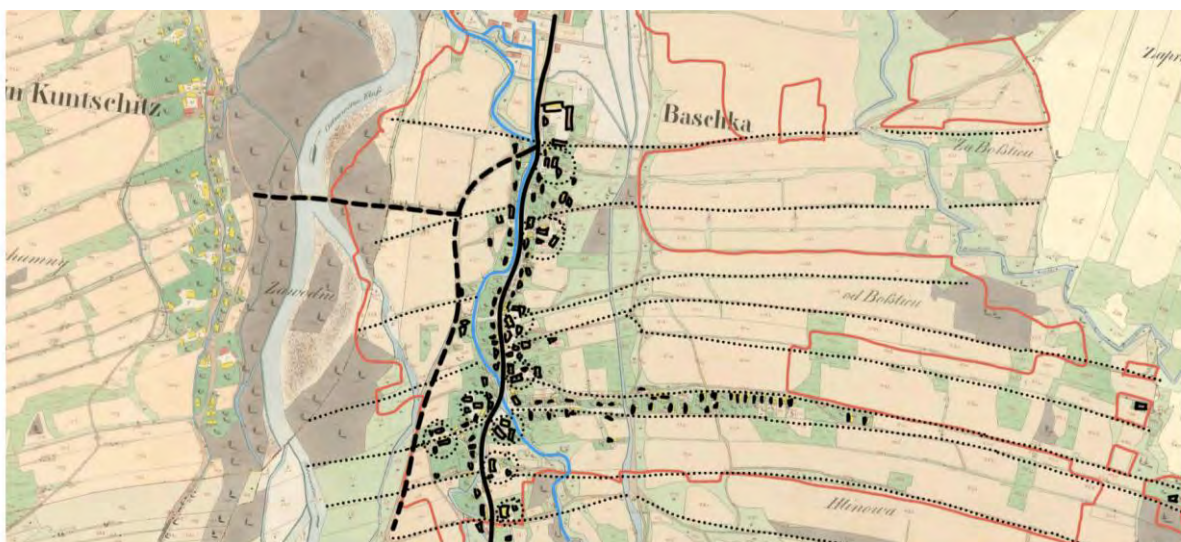
5.2.4 Shrnutí, závěry a tendence

V rámci případové studie obce Baška byly detailně popsány projevy, souvislosti a úskalí jednotlivých znaků s ohledem na jejich ukotvení v historické podobě obce a na osídlení a současnou situaci.

Důraz byl kladen na důležitost a možnosti udržení znaků v prostoru, tak aby se i nadále uplatňovaly v jeho obrazu, což je možné i přes současný rozvoj zástavby, pokud tato bude respektovat základní parametry znaků.

Prostřednictvím následující série obrázků a schémat je zobrazen vývoj a tendence typu krátká ves pro snazší aplikaci na jiné obce. Ty se celkově i v jednotlivých znacích mohou nacházet v jiné fázi rozvoje než obec Baška, a tak zde mohou predikovat dopady svých současných rozhodnutí.

Níže je prezentováno schéma původní struktury vsi z úvodu kapitoly vyznačené na stabilním katastru. Krom jednotlivých znaků je zde možné nalézt rovněž základní členění prostoru. Členění na lány se do dnešních dnů dochovalo až na pár míst pouze prostřednictvím některých cest. Méně pravidelné členění v rámci bývalého koryta řeky Ostravice bylo zástavbou prakticky setřeno. Velmi zřetelné jsou znaky Hromádka a Začátek a konec, zřejmě je i Osa. Již méně evidentní je uplatnění znaků Z centra rovnou do krajiny a Žebřík, které jsou u krátkých vsí méně pravidelné, jak bylo v textu dokumentováno u znaku Kilometrová náves. Na okraji výřezu jsou patrné hutě, které nastartovaly a urychlily rozvoj obce. Již zde je čárkovaně vidět nová kapacitní komunikace mimo jádro a řetěz chudých domků v jednom lánu. Tento, ve své době jistě bohuľibý krok obce, se stal motivem dalšího rozvoje a setření základních parametrů obce včetně jejího obrazu. Za povšimnutí stojí také téměř absence rozptýlené zástavby.

Obrázek 154 Baška – Stabilní katastr 1833 – schéma vsi na podkladu stabilního katastru s vyznačeným potokem Bystrý, novou průjezdnou komunikací (čárkovaně), lány, původními statky a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

Následující zákres ukazuje obec v 50. letech 20. století a je na něm již možné vidět značný posun. Zatímco jádro si kolem sebe drží malý volný prostor – zahrady a sady statků, kolem přibývá nová zástavba. Jedná se především o dělnické kolonie a rozptýlenou zástavbu v návaznosti na cesty mezi lány. Samotná tato expanze ještě nemusí znamenat odklon od lokálních specifik, neboť například rozptýlená zástavba je pro region typická a dělnické kolonie dosahují hustoty zastavění srovnatelné s jádrem. Zde ovšem vidíme rozpor v rámci vnitřní struktury obce (Osa, Žebřík), a hlavně je významně narušen obraz vsi - Hromádka. Obec tak pomalu ztrácí základní charakteristiky. Vystavěny jsou také první objekty v současném centru – na křižovatce, čímž začíná upadat role jádra jako hlavního prostoru obce, jak je dokumentováno u znaku Kilometrová náves i Osa.

Obrázek 155 Obr. Baška – Letecký snímek 1955 – schéma vsi s vyznačenou první novodobou zástavbou a expanzí do krajiny (modře) a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

Na současném snímku níže lze názorně vidět, jak v území postupně povolovaná zástavba zahltila celé území a zastavila se až o výrazné přírodní překážky, neexistenci komunikace (zelené pole vpravo), dlouhodobou tvrdohlavost původních majitelů pozemků (žluté řepkové pole). To, co na předešlých snímcích mělo zdání udržitelnosti, projevilo se pod tlakem na výstavbu jako akcelerátor. Zástavba v návaznosti na jádro pohltila pro krátkou ves typickou volnou krajinu a převrátila území naruby. Změnilo se i vnitřní fungování obce (Osa, Žebřík, kilometrová náves), neboť novou plochu zástavby nejsou s to obsloužit stávající cesty a ulice.

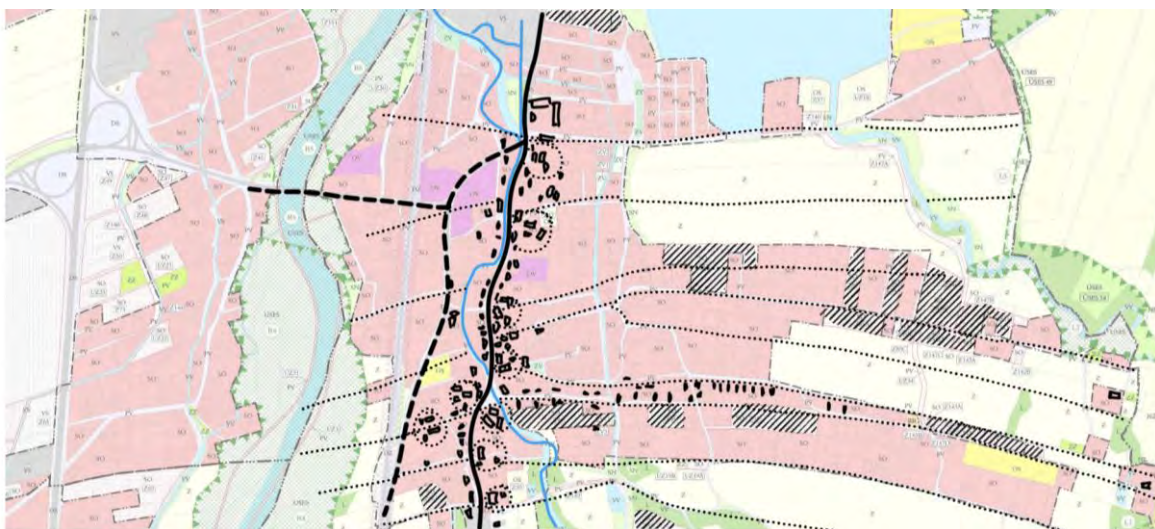

Obrázek 156 Baška – Letecký snímek 2022 – porovnání obce v roce 1833 se současným rozsahem zástavby a uliční sítě (modře) a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

Sérii zákresů uzavírá hlavní výkres platného územního plánu s původní strukturou a šrafovanými novými zastavitelnými plochami. Vidíme, že nové zastavitelné plochy nejsou dominantní, často se jedná o proluky v zástavbě, ale jejich největší kumulaci nalézáme v prostoru bývalé rozptýlené zástavby, kde jejich vytyčením dojde k definitivnímu spojení všech ploch, navíc přístupných po jediné zahlcené komunikaci

přes křižovatku na obrázku 140 Žebřík – přetížená síť ulic. Obec připravuje bypass právě kolem těchto nových ploch, po jeho realizaci lze očekávat zastavění zbývajících volných ploch, po kterém je poptávka.

Na obrázku jsou však patrné i některé další jevy, například umístění a kumulace občanské vybavenosti (fialová). Ta se nachází prioritně kolem novodobé komunikace, což je z důvodů kapacitních i proto, že se nyní jedná o centrum tří obcí, logické. Děje se tak ovšem bez větší vazby na původní jádro (viz Kilometrová náves). Pouze mateřská škola je v návaznosti Osu, ovšem vstup má z druhé strany.

Obrázek 157 Obr. Baška – Územní plán – hlavní výkres ÚP s vyznačeným rozsahem obce v roce 1833 a nově vytyčené zastavitelné plochy (šrafa), zdroj: autor

Obec Baška, pro kterou byla zpracována tato případová studie, ukazuje především zranitelnost daného typu vsi vůči urbanizaci, které čelí většina těchto vsí. Jsou zde přítomna kompoziční pravidla, ta ovšem nejsou tak striktní, a spolu s rovinným terénem nevytváří matici, která by zvládla tlaku při nerozváženém přístupu odolávat. Ten se pak propisuje nejen do vzhledu obce, ale i do problémů s absencí služeb a občanské vybavenosti a s dopravní a technickou infrastrukturou, která je budována v závěsu za rodinnými domy a která nepřipravenou obec zatěžuje. Pro dřívější nekoncepční rozvoj chybí i důležitá provázanost cestní sítě a prostupnost územím (Žebřík). V současné době tak ve stávajícím zastavěném území již zbývá minimum manipulačního prostoru, krom práce s detaily, podobou uliček a hierarchií prostorů (Kilometrová náves). O to více by nyní měla obec komplexněji uvažovat o svém dalším rozvoji.

5.3 Případová studie obec Pstruží (Typ 3)

5.3.1 základní údaje, zařazení

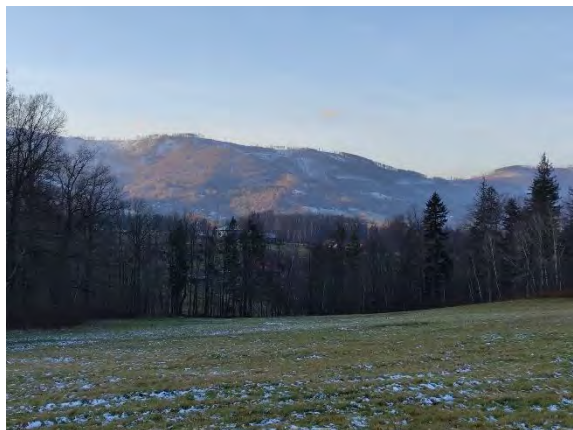
Zvoleným reprezentantem pro nepravidelnou rozptýlenou zástavbu je obec Pstruží v okrese Frýdek-Místek, na Moravě. Obec má vlastní samosprávu a spadá pod ORP Frýdlant nad Ostravicí a MAS Frýdlantsko – Beskydy, náleží do spádové oblasti města Frýdlant n. O.

Obec s přibližně 1100 obyvateli a katastrem 714 ha. Obec se rozprostírá na úbočí hory Ondřejníka a jejího úpatí jí prochází významná komunikace údolím, ze které je primárně přístupná.

První zmínka obci je z roku 1581, kdy je obec vedena v registru Hukvaldského panství. První zmínky o podobných obcích v okolí nalézáme v různých pramenech z téže doby, předpokládán je tedy vznik v 16. století. Založení má pravděpodobně vazbu na frýdlantské železářny, které potřebovaly zdroj dřeva a rudy, ta se i zde být zřejmě jen krátce těžila. O původu obce vypovídají pomístní názvy jako Uhliský potok, Opálená či Stará salaš.

Obec by byla dle zažité typologie řazena mezi vsi dvorcové a spadá jednoznačně do novověké kolonizace. V rámci katastru i některých znaků v terénu lze vyčíst snahu dělit prostor na lány, to se ovšem nepromítlo do umísťování cest a zástavby.

Původ názvu bývá často chybně spojován se pstružími sádkami v obci, ty ovšem vznikly až po 2. sv. v. Druhý a pro původ názvu pravděpodobnější pramen je příběh o Kozlovickém fojtovi Jurášovi tajně v noci docházejícím za Růženou. Tento ta ni měl tiše volávat „*Pst!* – *Růži!*“. Tato historka koresponduje i s reálným Jiřím Krpcem, fojtem v roce 1581 a Kozlem, který je ve znaku obou obcí.

Obrázek 158 Zasazení do krajiny – pohled z obce Ostravice na Ondřejník s obcí Pstruží, foto: autor, listopad 2024

Obrázek 159 Prostor – dochovaný ráz nedaleko středu obce, foto: autor, únor 2025

Obec se rozprostírá na východním svahu hory Ondřejník od řeky Ostravice v údolí až po hřeben. Tedy od nadmořské výšky 390 m n. m. po 935 m n. m. pod vrcholem Skalka, přičemž samotná zástavba končí ve výšce cca 600 m n. m. se začátkem prudkého svahu. Jako mírný můžeme označit svah do cca 500 m n. m. Katastr není po stranách ohraničen výraznějšími zlomy a výraznější průběh není ani v ploše

katastru. Na území obce se nachází několik menších potoků, které však neměly přílišný vliv na utváření zástavby.

Obec je charakteristickým zástupcem nepravidelné rozptýlené zástavby (Typ 3), tedy plošné rozptýlené zástavby bez rozpoznatelného geometrického pravidla pro prostorové rozvržení zástavby. Na obci je lze rozpoznat jednotlivé znaky i soudobé tendence, kterým čelí v posledních desetiletích. V obci došlo k významnému nárůstu rezidenční výstavby, která ve středu obce vytvořila souvislou zástavbu připomínající jádro a původní charakter rozptýlené zástavby se vytrácí.

Obrázek 160 Střed obce – největší koncentrace občanské vybavenosti, foto: autor, únor 2025

Obrázek 161 Scelený blok zástavby – výhledy, které snadno parcely prodají, foto: autor, únor 2025

5.3.2 Analýza struktury, rozpoznání znaků

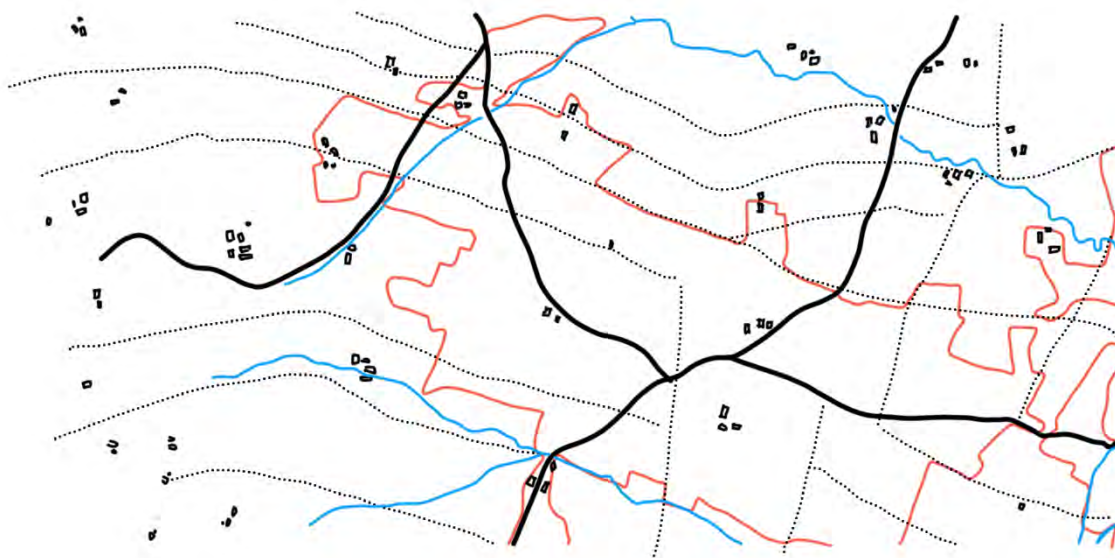
Analýza struktury

Obrázek 162 Nepravidelná rozptýlená zástavba – schéma zapojení vsi do sídelní struktury a schéma vnitřní struktury vsi, zdroj: autor

Obec Pstruží náleží dle typologie formulované pro účely této práce mezi „nepravidelnou rozptýlenou zástavbu, tedy mezi typy vsí ve sledované oblasti, které nemají definované jádro, jak bývá obecně vnímáno. Jak bylo již nastíněno, zařazení obcí do skupin může být v některých ohledech pružné, na příkladu Pstruží však nalézáme podobu osídlení, která je ve sledované oblasti na mnoha místech. Nachází se zde v podobě samostatných obcí i v podobě lokalit rozptýlené zástavby na katastrech vsí s jádrem.

Jednou ze základních vlastností rozptýlené zástavby je její plošnost, což zřejmé jak z úvodního obecného schématu, tak na konkrétním příkladu z obrázku Pstruží – Původní struktura. S tou se pojí i relativně homogenní charakter řídké zástavby, která vyplňuje celý katastr s výjimkou prudkých srázů Ondřejníku a volně přechází v zástavbu okolních obcí. V údolí okrajem katastru prochází frekventovaná komunikace, z ní se odpojuje v současnosti zcela dominantní příjezd do obce. Obec tak prakticky funguje jako koncová poloha v rámci struktury s jediným příjezdem. Tato skutečnost ji odlišuje od některých jiných obcí tohoto typu, které jsou průjezdné. Existence dominantní komunikace vedoucí do středu území na sebe navázala nové plochy scelené zástavby. Územní plán obce i nadále počítá s velkými zastavitelnými plochami.

Obrázek 163 Pstruží – Původní struktura – schéma vsi (výřez) dle stabilního katastru s vyznačenými usedlostmi (dvorci), komunikacemi, potoky a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

Rozpoznání znaků

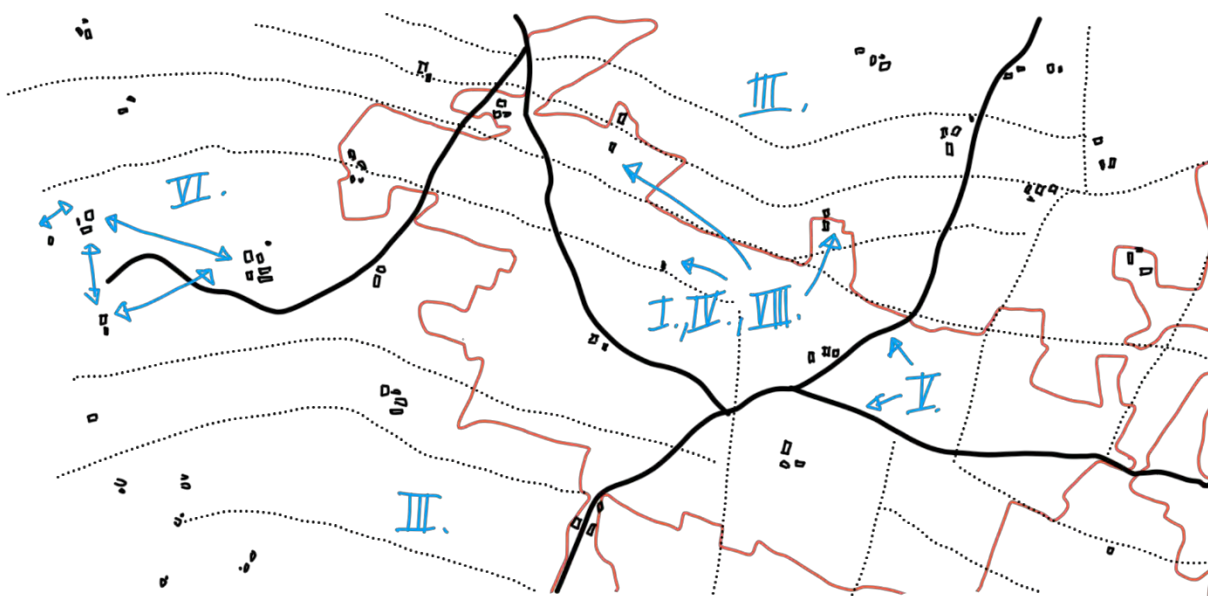
Pro názorné identifikování znaků stanovených v kapitole 4 jsou použity 3 podklady. Prvním je výše prezentované schéma vycházející ze stabilního katastru (1833), dále toto schéma promítnuté do aktuálního leteckého snímku doplněné o novodobou zástavbu a v neposlední řadě letecký snímek celého katastru obce pro vyznačení znaků týkajících se většího měřítka.

Tato 3 zobrazení umožňují sledovat dosavadní rozvoj obce i kontinuitu její struktury a pomohou také pro snazší rozpoznání znaků přímo v terénu.

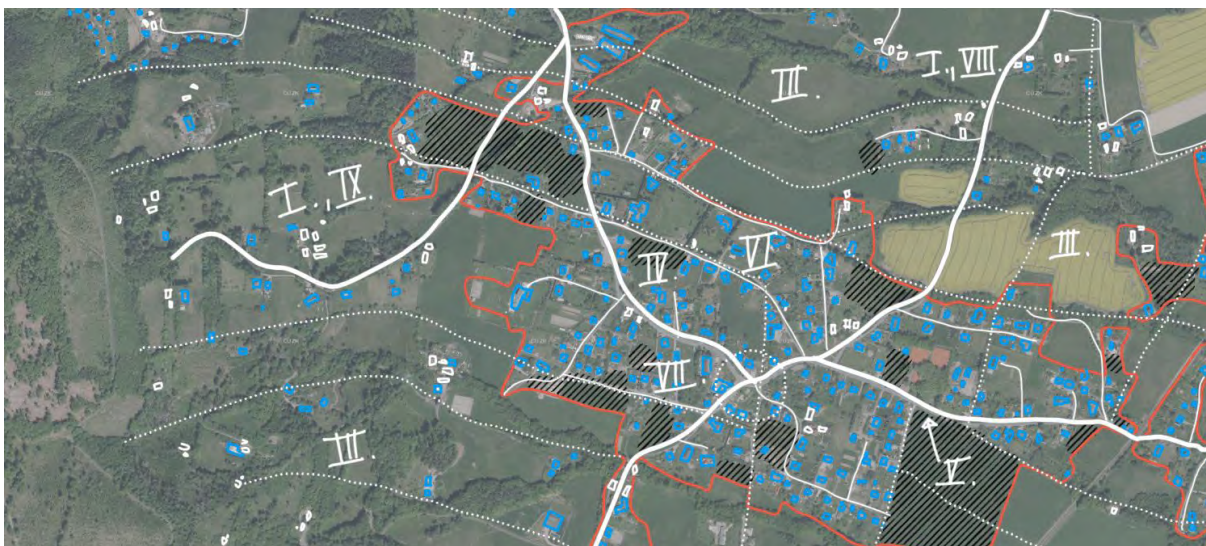
Znaky: I. Chalupy vysypané z rukávu, II. Až na horizont, III. Krajina uprostřed obce, IV. Plocha, V. Cik cak, VI. Jak velká má být mezera?, VII. Je tu vůbec nějaká náves, VIII. Sousedá mám na dohled

Obrázek 164 Obr. Pstruží – Rozpoznání znaků 1 – schéma sídelní struktury a organizace katastru na podkladu leteckého snímku 2024, řeky Čeladenka a Ostravice (modrá), hřeben Ondřejníka a první horizont (tečkovaně), zdroj: autor

Obrázek 165 Obr. Pstruží – Rozpoznání znaků 2 – schéma vsi (výřez) dle stabilního katastru s vyznačenými cestami, základním členěním pozemků, usedlostmi a současnou hranicí sceleného zastavěného území a zastavitelných ploch zdroj: autor

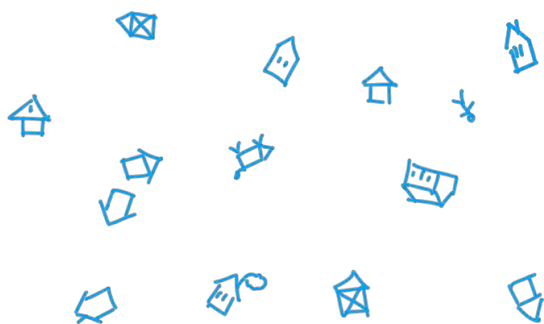
Obrázek 166 Obr. Pstruží – Rozpoznání znaků 3 – schéma vsi (výřez) na podkladu leteckého snímku 2022 s vyznačeným historickým rozsahem, novodobou zástavbou a současnou hranicí sceleného zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

5.3.3 Rozbor jednotlivých znaků a jejich projevy

Na následujících stránkách jsou aplikovány v kapitole 4.3 obecně formulované znaky na konkrétní obec. Krom samotné identifikace znaků jsou zde nastíněny rovněž zákonitosti a souvislosti, které se s jednotlivými znaky pojí a dále se propisují do podoby, fungování i vnímání obce.

Obraz vsi

1 Chalupy vysypané z rukávu

Obrázek 167 Chalupy vysypané z rukávu, zdroj: autor

Všechny vsi na našem území byly úmyslně založeny a podle tehdejších pravidel většinou i na místě vytyčeny. Obdobně je tomu i zde. Pouze pravidla nebyla tak striktní a musela se přizpůsobit terénu. Navíc často ještě před oficiálním založením a rozměřením v prostoru nějaký čas žili uhlíři či pasekáři. V rozptýlené zástavbě to leckde nejen na první pohled vypadá, že chalupy někdo náhodně vytrousil z rukávu a moc se nestaral, kam dopadnou. Náznaky pravidelného rozdělení na pásy – lány/úseky je možno vidět na obrázku Pstruží – Původní struktura – schéma vsi. V případě obce Pstruží se tyto pásy nijak nepropsaly do umístění usedlostí.

Při pohybu v prostoru tuto logiku často nemáme možnost pochopit, leda snad při pohledu z protějšího kopce. Přímo na místě si můžeme například všimnout toho, že původní usedlosti jsou podezřele často umístěny na malých teráskách či kousku mírnějšího svahu a nedaleko terénních zlomů.

Pro nepravidelnou rozptýlenou zástavbu je typický otevřený prostor a malá hustota, tedy zpravidla velké vzdálenosti usedlostí. Neznamená to ovšem, že usedlosti nemohou někde stát přímo vedle sebe. Charakteristické je rovněž trasování cest, které si zdánlivě staveb nevšímají a vedou napříč územím. Za krajinou a přírodou zde nemusíte jít za obec, máte ji přímo přede dveřmi. Tedy i pomyslné „chalupy vysypané z rukávu“ jsou cenným dílkem v mozaice naší krajiny.

Když do tohoto prostoru, kde prostorové zákonitosti musíme aktivně hledat, a navíc byly podmíněny jiným způsobem hospodaření, přichází nová zástavba, zdánlivě pouze doplňuje, co již existuje. Z rukávu vysypáváme další a další vrstvu, až jednou zjistíme, že místo vsi v krajině máme zcela nepřehlednou hromadu staveb. Zde však ve srovnání s jinými obcemi stejné velikosti běžně chybí občanská vybavenost, prostranství či funkční struktura cest.

Dílčí závěr: Skutečnost, že zástavba vsi působí nahodile, jako by ji skutečně někdo vysypal z rukávu, neznamená, že její podoba nemá pravidla nebo je dokonce méně cenná. Naopak, jedná se o hodnotný a jedinečný obraz krajiny, který je překvapivě náchylný vůči nevhodným zásahům.

Osídlení, sídlo a krajina

2 Až na horizont

Obrázek 168 Až na horizont, zdroj: autor

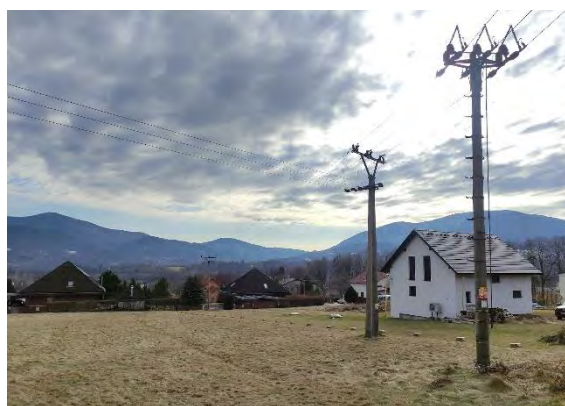
Zatímco u většiny vsí na našem území a zejména těch v nížinách poměrně snadno nalézáme hlavní prostranství, řekněme centrum, ke kterému směřují hlavní cesty, a za posledním plotem je otevřená krajina polí a luk, zde ves jako by nikde nezačínala ani nekončila. Tento pocit nekončící zástavby významně ovlivňuje náš dojem z místa, nejen jediné vsi, ale z celého prostoru.

Jeden katastr bez povšimnutí přechází v druhý. Mnohdy ani nelze rozeznat, zda již nejste v jiné obci, neb na malých cestách v polích dopravní značky moc nehledejme. V případě dochovaného krajinného rázu se na pohybujeme ve volné krajině s rozptýlenými stavbami. Takto je charakter území dochován například na hranici obce Pstruží s Čeladnou na jihu, viz obrázek Pstruží – rozpoznání znaků 1. Situace je ovšem diametrálně odlišná v místech, kde nad krajinou zástavba získala navrch. Na vzdálených místech pod horami, kde již zástavba nabývá podoby horské

izolované zástavby (viz typ 4), je pro prostředí destruktivní. V místech, kde dva katastry srostou v jednu plochu zástavby, historicky opodstatněné a cenné prostředí se mění v prostý satelit, jak je známe z okolí mnoha měst. Do této podoby dospěla zástavba na hranici s městem Frýdlant n. O. severně od Pstruží, viz též obrázek Pstruží – Rozpoznání znaků 1.

Dílčí závěr: Zástavba bez konce je specifický fenomén, historicky podmíněný, dnes již snad ne tak opodstatněný a často kvůli tlaku značné urbanizaci oblasti nekontrolovaný. Především zástavba ve výše položených a odlehlých stanovištích může díky výhledům z dnešního pohledu působit jako idylka, dříve to však nebyla snadná obživa. I dnes rozvoj zástavby v těchto místech s ohledem na infrastrukturu, dostupnost a negativní dopad na krajinu nese pro obec řadu nevýhod.

3 Krajina uprostřed obce

Obrázek 169 Krajina uprostřed obce, zdroj: autor

Obrázek 170 Krajina uprostřed obce – střed obce, nová výstavba a „uvězněné“ bývalé pole, foto: autor, únor 2025

Kdybychom za ves považovali celý prostor, kde se nachází zástavba, tak jak tomu je u soustředěných vsí, došli bychom ke zajímavému závěru. U rozptýlené zástavby zdá se chybět otevřená krajina bez zástavby, jelikož na poslední chalupu navazuje sousední ves nebo rovnou začínají prudké zalesněné svahy.

Vstoupíme-li do tohoto prostoru se zkušeností, že ves je kompaktní zástavba uprostřed otevřené krajiny polí někdy obehnané lesy budeme nejspíš dost rozčarování. Zde je tomu zcela jinak. Zástavba je sice řídká, ale je všude kolem, a chybí zde otevřená krajina bez zástavby, jelikož na poslední chalupu navazuje sousední ves nebo rovnou začínají prudké zalesněné svahy. O plochu polí a luk se spolu musí zástavba a volná krajina podělit. Když není krajina kolem obce, musí být uvnitř.

I v nejzapadlejším koutě tak narazíte na usedlosti, a naopak uprostřed vsi nikoho nepřekvapí les. Krajina v obci má dnes nejčastěji podobu trvalého travního porostu, který je narušen remízou nejčastěji kolem potoků a mezi úseky a menšími plochami lesa ve svažitéjších místech. Rozsah travního porostu a vzrostlých stromů je (nepočítáme-li zábory novodobou výstavbou) větší než dříve, za to se snížila biodiverzita a pestrost stanovišť.

Krajina může fungovat především pokud je prostupná, propojená a jednotlivá stanoviště dosahují potřebné minimální plochy. S postupným zastavováním dochází ke zmenšování, oklešťování a porcování krajiny. Ta se proměňuje v oplocené fragmenty obklopené zástavbou a přestává fungovat. A samozřejmě mizí i z našeho vnímání jako součást prostoru. Přestoupíme-li v tomto typu vsi na výstavbu, pravděpodobně se nevyhneme vzájemnému propojování zástavby, nutné je však sledovat celkovou rovnováhu a nevytvářet měřítko překračující scelené plochy.

Jak můžeme pozorovat na obrázku Pstruží – Rozpoznání znaků 3 v úvodu kapitoly, v obci Pstruží tento proces dospěl do fáze, kdy ve středu obce došlo ke scelení zástavby, které je zastavitelnými plochami dále rozšiřována a brzy propojí dříve otevřený prostor napříč z jedné strany na druhou. Na rovině bychom si takovou plochu nové zástavby asi vůbec nedovolili naplánovat, rozsahem se totiž vyrovná cca třem krátkým vsím (typ 2). Ovšem zde ve svahu, kde i po zastavění zůstávají krásné výhledy a pocit prostoru, se to podařilo. Pro nově příchozího má lokalita stále nesrovnatelně lepší kvality než zástavba kolem měst.

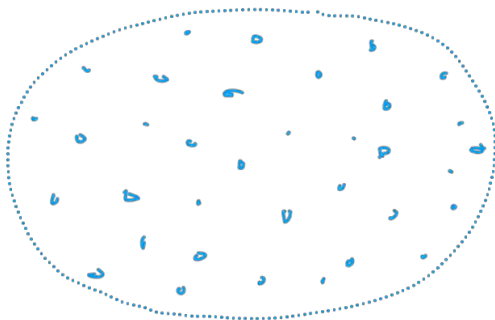
Velmi problematická pak bývá situace v blízkosti CHKO, jehož hranice často kopíruje patu svahu hor a začínající les. Prostor uvnitř CHKO je chráněn přísnější regulací, ovšem plochy vně, jsou běžnými pozemky v rozptýlené zástavbě, a to navíc skvěle situovanými. Je běžné, že v této poloze je velký tlak na výstavbu, ta zde vytvoří souvislou plochu či pás oplocených pozemků. Ze schématu zástavba-krajina-les, zmizí jedna složka.

Je zřejmé, že tento vývoj je nebezpečný jak pro konkrétní obec, tak pro krajinu na vyšší úrovni a v neposlední řadě také pro naše osobní vnímání místa a jeho identitu. Viz též znaky Plocha a Jak velká má být mezera?

Dílčí závěr: V rozptýlené zástavbě se na jednom místě setkává krajina i zástavba, obě tyto složky zde mají své místo, důležité je udržet je obě v rovnováze nebo aspoň životaschopné. Často se stává, že jsou přírodní plochy rozporcovány a uzavřeny do plotů. Prostor přestává být průchozí, zbytky krajiny přestanou fungovat a stanou se z nich pusté proluky. Spolu s krajinou zmizí i naše „bydlení v přírodě“.

Vnitřní struktura, kompozice

4 Plocha

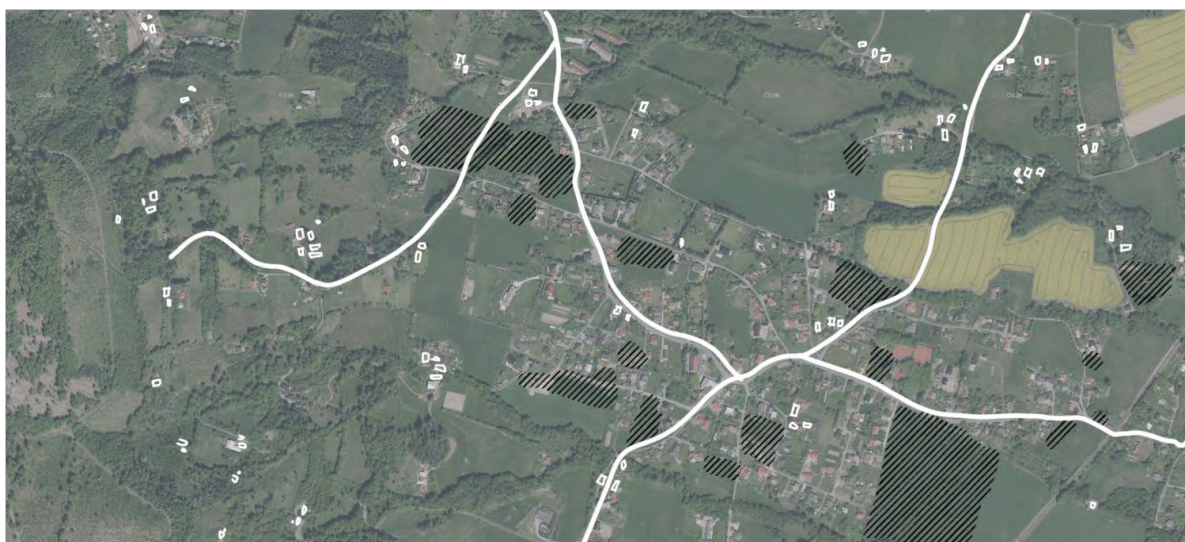

Obrázek 171 Plocha, zdroj: autor

Jednou ze základních charakteristik rozptýlené zástavby je její plošnost. Nepředstavujme si ovšem celoplošnou hustou zástavbu, ale usedlosti s velkými rozestupy obklopené volným prostorem. Zde žádná lokalita není výrazně významnější než druhá. Zástavba v nepravidelné rozptýlené zástavbě je rozprostřena po celé využitelné ploše katastru.

Kdo to vidí poprvé, může být zaskočen a potrvá, než se s tím identifikuje. Nevyznáte-li se zde, můžete zabloudit, protože tak podvědomé orientační prvky jako věž kostela, zahušťování zástavby směrem k centru, a naopak průhledy do polí ve směru opačném zde nejsou. Jisti si můžete být jen tím, že směrem z kopce dolů od hor musíte natrefit na cestu do civilizace.

Byť se historicky v dobách založení jednalo o plochu s relativně homogenní hustotou, již na stabilních katastrech je možné vyčíst pravděpodobnou druhou vlnu osídlování. Ta je v něčem dokonce podobná našim současným krokům. Níže na obrázku Plocha – usedlosti dle stabilního katastru na současném leteckém snímku je patrné, že rozestupy původních usedlostí ve středu katastru jsou větší než rozestupy po obvodu. Ze stabilního katastru je pak rovněž zřejmé, že i pozemky na obvodu jsou menší. Předpokládáno je. Že se jedná o druhou vlnu chudší výstavby na méně výhodných stanovištích. Opět se jedná o jistý precedens pro současnost. Tyto lokality jsou dnes ceněny pro své výhledy a jejich hospodářská nevýnosnost již není bariérou. Na Pstruží jsou u nich například chatové osady, v jiných obcích běžná výstavba, která se propojí a oddělí volné plochy v obci od zalesněných svahů (viz též znak Krajina uprostřed obce).

Obrázek 172 Plocha – usedlosti dle stabilního katastru na současném leteckém snímku a nové zastavitelné plochy (šrafo), zdroj: autor

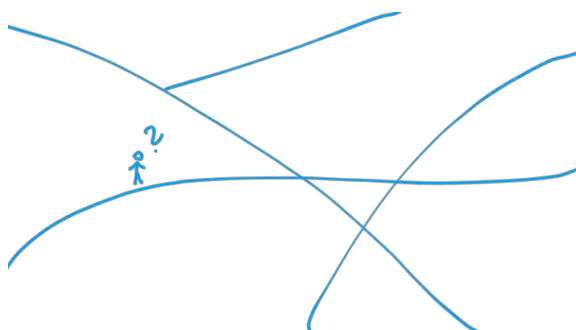
Rozvoj zástavby, který v tomto prostoru probíhá od druhé poloviny 20. století, v počátku nesleduje nic víc než existující pravidlo. Výstavba v otevřené krajině v odstupu od obdělávaných ploch kolem usedlostí. V této fázi ještě zůstává vnímání a fungování prostoru nezměněno, mění se pouze jeho měřítko. S postupem času, zmenšením volných ploch, upouštěním starousedlíků od zemědělství a dělení dědictví toto pravidlo přestává fungovat. Nastává období vyplňování proluk a propojování ploch zástavby mezi sebou. Zástavba nakonec vytvoří scelený blok s nejasnou

vnitřní strukturou a mnohdy velmi komplikovaným průběhem hranice, který si žádá další a další vyplňování mezer a zarovnávání.

Na příkladu Pstruží a zmíněném obrázku Plocha – usedlosti dle stabilního katastru na současném leteckém snímku je patrný rozsah sceleného bloku i jeho hranice. Částečnou bariérou či brzdou tohoto postupu průběh terénu či historické členění – zde rovnoběžné potoky a remízy. Na obrázku je rovněž vyznačen rozsah nových zastavitelných ploch dle ÚP, ze kterých vyplývá, že zahlcování katastru nebere konce. V takto pozměněné ploše z původních charakteristik znaku zůstává pouze nejasná spádovost a horší orientace v prostoru.

Dílčí závěr: Plošnost zástavby s nízkou hustotou je pro tento typ vsi, a skrze lokality z roztroušenou zástavbu u jiných typů vsí, i pro celou oblast klíčovým specifíkem. Ovšem pro své zákonitosti není příliš těžké, aby se z tohoto ceněného specifika stala zástavba velmi problematická, tedy satelit rodinných domů se všemi negativy, jak je známe.

5 Cik cak

Obrázek 173 Obr. Cik cak, zdroj: autor

Nepravidelná rozptýlená zástavba se nejčastěji nachází na úpatích a úbočích kopců, které jsou prokány maximálně potůčky, pokud je zde nějaké významnější komunikace, bude nejspíše dole pod kopcem. Proto zde kompoziční osy a vytyčenou geometrii nehledejme. Při pohledu do mapy zde trasy vedou zdánlivě náhodně cik cak prostorem. Není tomu tak, sledují logické průchody a často trasy propojující sousední vesnice. Dříve nemělo význam sejít do údolí na hlavní cestu a pak po pár kilometrech opět stoupat do kopce, chodilo se přímo. V terénu většinou zjistíte, že tyto trasy sledují topografii, pohodlná stoupání, protínají většinu pozemků. Dokonce na nich bývá řada přirozených orientačních bodů, například v podobě charakteristického horizontu, nasměrování na věž kostela v údolí či pouhé nevynechání místa s hezkým výhledem. Tato síť cesty byla vždy doplněna nepřeborným množstvím pěšin a propojek, které vedly napříč loukami a políčky a reagovaly na všechny potřeby.

Tyto posledně zmiňované aspekty dávají této cik cak nahodilé struktuře cest další rozměr. Ten je velmi často zdůrazněn na křižovatkách této sítě – uzlových bodech. Na těch se objevovaly zárodky pozdějších veřejných prostranství v podobě soliterních stromů a křížků – orientačních bodů. Na území obce je těchto míst dochováno několik a jsou vítanými, někdy jen podvědomými, pomocníky v orientaci v zahušťujícím se prostoru. Viz též znak Je tu vůbec nějaká náves?.

Obrázek 174 Cik cak – zdánlivě nahodilá síť cest a vyznačený dnes téměř výhradní příjezd „za noclehem“, hranice prudkého svahu a lesa (tečkovaně), zdroj: autor

Tato cik cak síť cest se ovšem poslední dobou také proměňuje, a to třemi způsoby – vznikem nových cest, zapomínáním některých starých a zahrazením průchodů. Na obrázku Cik cak – zdánlivě nahodilá síť cest, je patrné, jakou podobu má cestní síť v obci Pstruží. Dále je tam vyznačena jedna cest, která je dnes díky přímému napojení kapacitní komunikaci protežována a pro příjezd do obce je zcela dominantní. Ne náhodou se na jejím konci nachází scelená plocha zástavby s desítkami rodinných domů. Zatímco na mnohých jiných cestách se dvě auta nemají kde vyhnout, na tomto příjezdu je vozovka s čárami, krajinicemi, veřejným osvětlením, chodníkem a radarovým měřením rychlosti. Neustále zde proudí auta a pod kopcem na křižovatce se tvoří kolony.

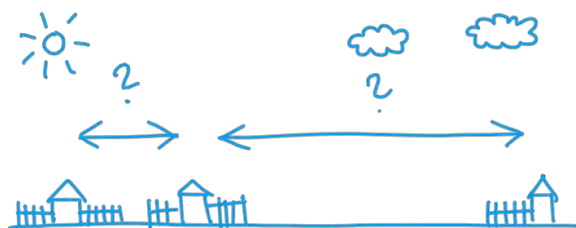
Druhým současným projevem vznik nových ulic. Ty ve snaze vytvořit pravoúhlý rastr bez ohledu na průběh terénu, dělí volné plochy, snaží se objíždět starou zástavbu a mívají větší profily nápadně rovnější úseky než původní komunikace. Nejčastější značkou v obci je „slepá ulice“ a „průjezd zakázán“, množí se zrcadla. Stává se, že takové cedule zastíní i ony zmiňované orientační body stromy, křížky atd.)

Posledním projevem, který rovněž významně proměňuje prostředí je skutečnost, že se zaplňováním mezer v zástavbě zahrazují odvěké pěšiny a průchody dříve volnou krajinou, což je rovněž zmíněno u znaku Krajina uprostřed obce. Pro doplnění nutno uvést, že v současnosti již pěšiny nejsou tolik využívány. Existenci průchodů ale můžeme vztahovat i ke krajině a jejímu fungování.

Dílčí závěr: Prostor rozptýlené zástavby je protkán nepravidelnou sítí cest, spíše samostatných ale logických průchodů, a množství pěšin. Na jejich kříženích můžeme nalézt potenciál pro další práci s prostorem. S rozrůstající se zástavbou a množstvím komunikací mění se i polarita v území a kapacita původních cest a míst nestačí.

Paradoxně s novými ulicemi sledujícími parcelaci pro RD a kapacitní obsluhu často prostor přichází o prostupnost a orientační body.

6 Jak velká má být mezera?

Obrázek 175 Mezera, zdroj: autor

V rámci obcí, na odborné i laické úrovni, se často setkáváme s vášnivou diskusí na téma velikosti stavebního pozemku pro RD a koeficientu zastavění v rámci stávající zástavby a nových ploch, čímž má být sledován krajinný ráz. A často tyto diskuse sklouzávají do roviny spekulací. Mnohdy by přínosnější byla diskuse na téma „zda vůbec nové plochy vymezovat“. Na následujících dvou fotkách vidíme zdánlivě nesourodé lokality, možná proto bude překvapivé, že fotky byly pořízeny ze stanovišť vzdálených sotva 30 metrů.

Obrázek 176 Jak velká má být mezera? – dochovaný charakter, volný prostor, foto: autor, únor 2025

Obrázek 177 Jak velká má být mezera? – novodobá tvář obce, satelit, foto: autor, leden 2025

Na výsledný dojem a fungování vsi má zásadní vliv, jak velké jsou mezery mezi usedlostmi, tedy otevřená krajina. V rámci znaků Plocha a Krajina uprostřed obce jsou popsány hlavní zákonitosti prostoru z pohledu udržení fungující krajiny, prostupnosti i vzniku a utváření zástavby, zde je situace nahlížena v menším měřítku.

Již na stabilním katastru jsme často schopni nalézt více fází rozvoje zástavby a na pozdějších, fotografiích, mapách a prvním snímkování vidíme stav dále pozměněn. A nejpozději od 50. let 20. století pozoruje také opouštění zemědělství, coby primárního zdroje obživy. Dostupné prameny jsou tedy již většinou svědky transformací, což je podstatné pro kontext a i vnímání výchozí pozice. S rozvojem zástavby dochází ke zmenšování vzdáleností a celkového měřítka krajiny. Ruku v ruce s tím jde i její zarůstání. Plocha, výška i vizuální neprostupnost remízů se zvětšuje, posunuje se hranice lesa a s každou stavbou a zahradou přibývá i množství

stromů. Toto vše ovlivňuje dojem a vnímání krajiny, a to aniž bychom přistoupili k jakékoli exaktní regulaci. Zde prvně mírnější Stavební řád pro Slezsko (1883) a pro Moravu (1894).

Kdysi zcela nerelevantní, ale dnes velmi podstatný aspekt vnímání krajiny a jejího fungování jsou ploty. Zatímco dříve byla v dnešním slova smyslu z pozemku oplocena pouze část zeleninové zahrádky, následně okolí domu, dnes jsou oplocovány celé velké pozemky. Může se tedy stát, a stává se, že samotné stavby jsou od sebe vzdáleny stejně jako na stabilním katastru, ale tím podobnost s hledaným krajinným rázem končí. Jejich ploty na sebe navazují. Při porovnávání velikosti parcel zjistíme, že pozemky starší zástavby mají různě velké pozemky, ale často menší než nová zástavba. A v prostoru zároveň nalezneme opravdu velké pozemky, které jsou zcela oploceny a nejčastěji neprodyšně zavřeny do nejrůznějších neprůhledných plotů. Jedno takové srovnání je na obrázku Jak velká má být mezera – velikost pozemků.

Obrázek 178 Jak velká má být mezera – velikost pozemků, původní zástavba (1), nová zástavba (2), odchylky v nové zástavbě (3), zdroj: územní plán obce Pstruží

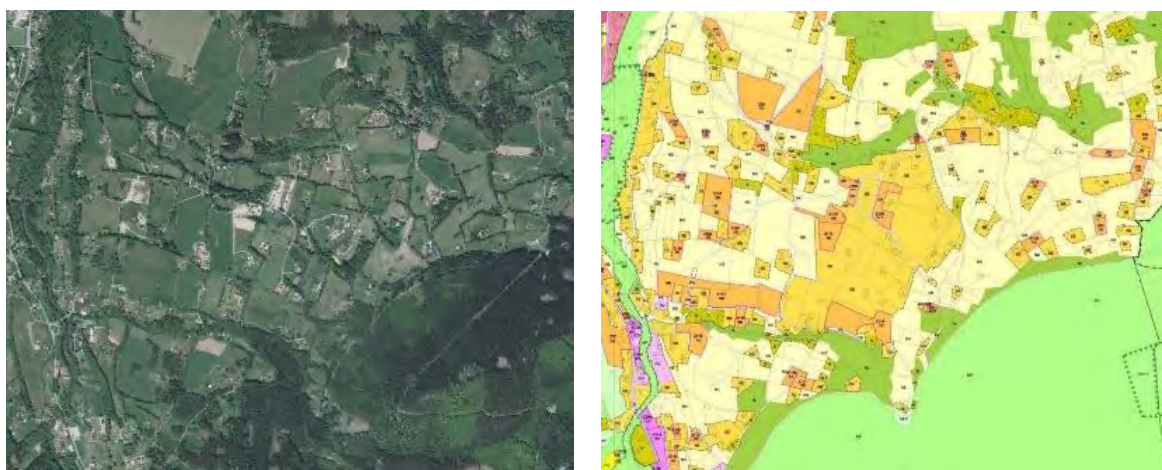
Zaměříme-li se na samotné ukazatele a územní plán, nalézáme jednotlivé plochy a hodnoty k nim přiřazené. Z pohledu krajinného rázu a udržení rozptýlené zástavby je důležitá už samotná existence mezery, pokud tato není pouhou malou vnitřní prolukou. Tedy umístění a velikost zastavitelné plochy. Dospějeme-li ke scelené zástavbě, už velikost oploceného pozemku a jeho zastavěnost nebude mít na podobu prostoru zásadní vliv.

Naopak zásadnější vliv to může mít ve stále otevřené krajině. S větším pozemkem, který je následně oplocen, mizí krajina daleko rychleji. Velikost minimálního pozemku pro stavbu RD se pohybuje v tomto prostoru od 1000 do 2500 m² a v případě Pstruží je to 1800 m². Tento ukazatel začíná mít větší váhu až v kombinaci s koeficientem zastavění, jak též zmiňuje *Dagmar Saktorová (2014)*. Na Pstruží je zastavitelnost 30 %, v sousední Čeladné je zastavitelnost podle plochy od 6 do cca 30 %, což nezávisle na velikosti minimálního pozemku generuje úplně jinou parcelaci.

Zde nabízím menší odbočku do zmíněné Čeladné do cenné lokality pod Smrčkem, kde nalézáme jeden velmi ilustrativní příklad, kdy co na první pohled vypadá stejně, nemusí být to samé. Na ortofoto níže vidíme zdánlivě dochovaný urbanismus,

členění krajiny a měřítko zástavby, a naopak v územním plánu je patrné, že nová zástavba (převážně nákladné rezidence) jsou jediným rozsáhlým blokem zastavěného území, a navíc jsou cele oploceny. A vymezeny jsou další zastavitelné plochy. Tato plocha několika usedlostí je cca polovinou scelené plochy v obci Pstruží s desítkami rodinných domů. Srovnání na hlavním výkresu máme i s původními usedlostmi se zastavěným územím vymezeným pouze pro oplocené zahrádky, tedy zlomek pozemků, které k usedlostem náleží. Tento jev je podpořen také přístupem obce k nové výstavbě, výběru daní z nemovitosti, aktuálně velmi drahými pozemky a velikostí minimálního pozemku 1500 m², avšak individuálně stanovenému koeficientu zastavitelnosti od 6 % dle územního plánu.

Krom zjevné nesrovnalosti v urbanismu vzniká zde i podnět k společenskému pnutí. A již zmiňované rozsáhlé nové zastavitelné plochy, které prostor dělí, a ztráta volného prostoru. Tato ztráta je v této lokalitě ještě podtržena prakticky přímou návazností zastavěné plochy na zde většinově zalesněné plochy v CHKO, jejíž hranice kopírují hranici lesa. Disproporce jsou tedy posíleny i v tomto směru.

Obrázek 179 Čeladná, pod Smrčkem – ortofoto, zdroj: Národní geoportál Inspire

Obrázek 180 Čeladná, pod Smrčkem – hlavní výkres územního plánu, zdroj: obec Čeladná

Vše výše zmíněné nás vede k zjištění, že podstatné je především rozhodnutí, zda vůbec a potom kde novou plochu pro zástavbu umísťují a jedná-li se o velký blok či malou část. Zde nutno zmínit pro fungování i „mezerovitost“ destruktivní zvyk umísťovat zástavbu podél cest bez jakékoli mezery. I kdyby za ní byly hektary krajiny, zůstaven uvězněna nejen před našimi zraky. Číselné hodnoty u pozemků jsou základním a funkčními regulativy územního plánu, nemusí však vůbec postihnout krajová specifika.

Byť je nízká hustota zastavění pro prostor charakteristická, existují situace ve výrazně pozměněných lokalitách, kdy záměrná odchylka může být ku prospěchu věci. Například když se formuje scelená plocha zástavby, při stávající nastavení regulativů téměř není možné pracovat s hierarchií prostoru a jasnějším vymezením zástavby například vůči veřejnému prostranství. Tím jsou prostory oslabeny, prostor neobsahuje orientační prvky, zatímco s větší kumulací zástavby a její orientací by získal na důležitosti, i co do počtu uživatelů. Jinými slovy: scelená zástavba je jakousi

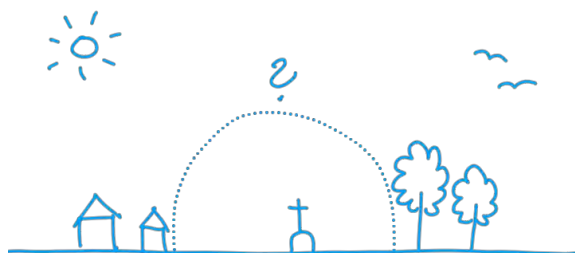
formou jádra vsi, avšak často bez pozitivních přínosů a prostorových kvalit, které z toho mohou plynout.

Samotný geometrický předpis v rozptýlené zástavbě pro umístění zástavby v rámci pozemku či vytyčené plochy či regulace podoby objektů pro udržení krajinného rázu nemusí mít valný smysl, nenacházíme-li se v nedotčené a cenné lokalitě. Míra dopadu na prostředí klesá s tím, jak se zmenšuje měřítko, tedy špatný urbanismus architektura nenapraví a dobrý urbanismus jakkoli nekontextuální stavbu unese. Viz též *Hledání a bourání místních stavebních tradic na venkově* (Jan Kraut, 2023).

Dílčí závěr: Měřítko krajiny a zástavby v ní se postupně mění. Krajina zarůstá, zástavba se rozšiřuje a přibývají ploty. Mezery mezi stavbami se zmenšují, a navíc velké oplocené pozemky polykají volný prostor velice rychle. Jsou ale i situace, kdy se nám může hodit více domů vedle sebe. Jsou lokality, kde by otázka neměla znít „jak velká má být mezera“, ale „můžeme si ještě dovolit stavět?“. Cenná venkovská lokalita se rychle mění v nehodnotný satelit bez otevřeného prostoru, avšak s krásným panoramatem za okny a dokonalým soukromím za vysokým plotem.

Uspořádání prostranství a zástavby

7 Je tu vůbec nějaká náves?

Obrázek 181 je tu vůbec nějaká náves? zdroj: autor

V rozptýlené zástavbě lze zřídka kdy jednoznačně určit místo či místa, která jsou centrem. A kdyby se to podařilo, ještě nedávno bychom nenašli prostranství vymezené okolní zástavbou, ale daleko pravděpodobněji křižovátku na louce, kousek napravo na mezi kříž a lípu, pod lípou kámen na sednutí, nalevo usedlost, možná autobusovou zastávku. Takto standardně nevypadá veřejné prostranství natož náves.

Prostředí, ve kterém se nacházíme, mělo vždy silně extenzivní a přírodní charakter, navíc dřívější způsob života nedával mnoho prostoru pro setkávání se na určitém místě. Proto v rozptýlené zástavbě historicky nenacházíme ekvivalent všem dobře známé návsi. Přesto zde nalezneme něco, co některé úlohy dnešních veřejných prostranství plnilo. Byly to drobné orientační prvky v prostoru, jako zmiňované stromy či křížky, později zastávky, a to především na křižovatkách. Viz též znak Cik cak. Lidé tato místa využívali pro spočinutí či střetnutí, jako orientační bod, a dnes mohou posloužit jako krystalizační body pro práci s veřejnými prostranstvími. Jsou totiž navázány na původní cestní síť, zapracovány v terénu a obsahují i mnohdy prvky spojení s místní tradicí a identitou. Ukázkou může být například nenápadné místo na obrázku Je tu vůbec nějaká náves? – historický uzlový a orientační bod (staletý dub,

hromadisko, křižovatka), nebo historická fotka Nejsou lidi, není náves – známý Bílý kříž jako bod v krajině u případové studie Typ 4.

Obrázek 182 Je tu vůbec nějaká náves? – střed obce, v posledních letech rozvíjené veřejné prostranství, foto: autor, únor 2025

Obrázek 183 Je tu vůbec nějaká náves? – historický uzlový a orientační bod (staletý dub, hromadisko, křižovatka), foto: autor, únor 2025

Dnes nacházíme mnohé lokality, často novodobá centra obcí, zcela zastavěné. Tak je tomu i v případě Pstruží. Zástavba vznikala postupně a spíše živelně, je různorodá, v prostoru se hůře orientuje. Původní obraz vsi, ke kterému nepatřila prostranství, je pryč. Nyní se obec nachází v situaci, kdy je to právě veřejné prostranství prvek, který může pomoci v práci s komunitou i orientaci v prostoru.

I zde je ideální mít nová veřejná prostranství provázána s historickými krystalizačními body, podpoří jejich relevanci. V případě obce Pstruží je nové centrum u kaple, hospody a školy z 19. století. Jako problematická se již může jevit forma těchto veřejných prostranství. Stalo se téměř standardem, že nová prostranství sestávají z barevných dětských hřišť, nejrůznějších univerzálních altánků a plácků, chodníčků nikam, parkovacích ploch a poslední dobou výdejních boxů. Často v nich chybí to základní – univerzální volná plocha. A v případě Pstruží i propojení parkových úprav se školou a kaplí, jelikož úpravy, jak je také zvykem nezasahují do organizace prostoru a dopravy, ale pouze vyplňují dostupné volné plochy. Dopravní infrastruktura obecně určuje ráz prostoru.

Dílčí závěr: Ústřední veřejná prostranství jsou v rozptýlené zástavbě novinkou. Při práci s prostranstvími obce se zejména v dochovaném prostředí jeví jako prospěšné pracovat s dochovanými drobnými historickými místy, na zřeteli je ovšem nutno mít, že nový zásah by neměl být oproti původní materii dominantní. Současný rozvoj obce a scelené plochy zástavby vyžadují také tvorbu nových veřejných prostranství, ty mohou být příležitostí, jak v prostoru pracovat se současnými společenskými požadavky a pomoci s identifikací a orientací v prostoru, nebo i nadále zůstat v instancích dopravního řešení s herními prvky.

8 Sousededa mám na dohled

Obrázek 184 Sousededa mám na dohled, zdroj: autor

V rozptýlené zástavbě, kde si se sousedem vzájemně do talíře rozhodně nehledíte i sousedské vztahy vydají trochu jinak. Na svědomí to mají větší vzdálenosti usedlostí, absence veřejných prostranství i pocit otevřeného prostoru, který je zde značný. Sice to v řadě obcí a velkou měrou i v případě Pstruží platí, ale bylo by nepřesné představovat i vždy jeden dům či usedlost a kolem louky. V mnoha místech i celých obcích a v případě pstruží na okrajích katastru často bylo pohromadě několik usedlostí. S těmito sousedy si už do talíře hledíte. Dále můžeme postihnout i takový detail, že historicky žádná usedlost v regionu neměla pouze jeden objekt, ale hned několik, minimálně však dva. V těchto případech hovoříme o dvorcích. Zohledníme-li tyto skutečnosti, přestaneme si představovat samostatné „rodinné domy“ v krajině, ale jejich velmi malé skupinky. Což nemění nic na celkovém charakteru prostoru, ale může to mít vliv na měřítko a vnímání z pohledu chodce. Jednotlivé objekty jsou samozřejmě umísťovány primárně podle terénu a jednotlivé objekty usedlosti podle pracovních vazeb mezi nimi, z dnešního pohledu bohužel často s komunikací procházející přímo dvorem. I zde možno nalézt rozdíly mezi našim rodinným domem s krytým stáním.

Dříve pro svou vzdálenost objekty téměř nevytvářely mezi sebou prostorové vazby, to se až překvapivě rychle mění s přibývajícím zástavbou. V případě, že jsou jednotlivé objekty umísťovány v těsné návaznosti na stávající, udrží se dojem dvorců déle. Současným trendem je ovšem umísťování zástavby plošně, zástavba podél cest a vznik nových ulic. V 50. letech poprvé vidíme situace, kdy se kolem cest objevují první řady rodinných domů, které se staly zárodkem pozdější plošné zástavby. Tyto rodinné domy často ještě obsahovaly menší hospodářství, tedy způsob života se příliš nezměnil. Ovšem vzájemné rozestupy domů a vzdálenost od komunikace nastavila úplně nové měřítko, které do značné míry sledujeme stále.

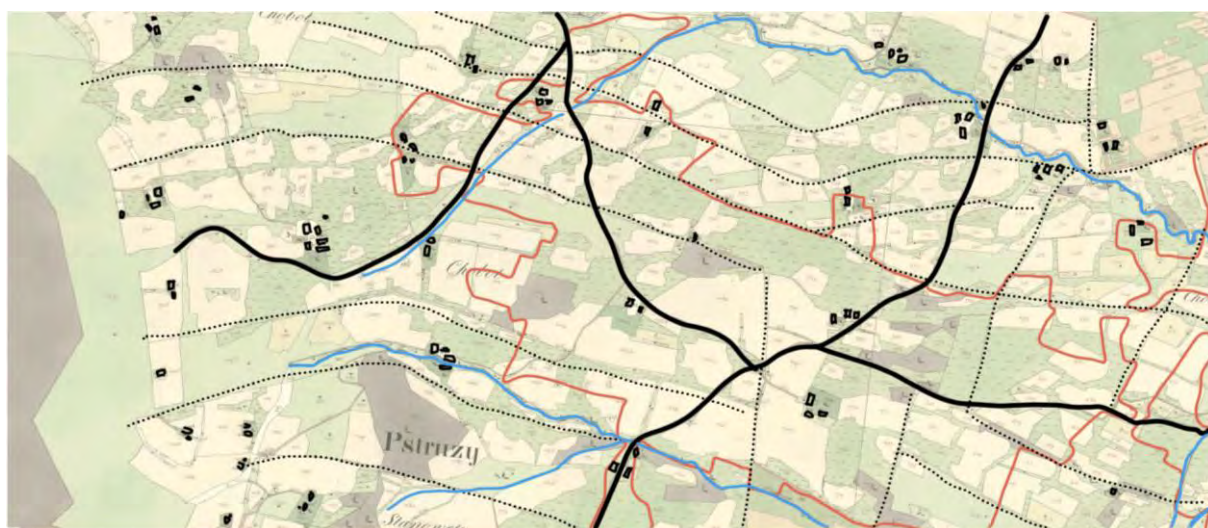
Dílčí závěr: Umísťování zástavby se dříve dělo čistě prakticky a přirozeně, bez geometrických pravidel. Při malé hustotě větší organizace nebyla zapotřebí. Takto se postupně stavělo dále. V současné době dospěla zástavba často do rozsahu, který by větší organizaci potřeboval, ale zpětně ji implementovat nelze. Jednou z mála možností je práce s prostranstvími a snaha v nést do prostoru hierarchii. A především poučený přístup k lokalitám, ve kterých je ještě prostor k manévrování nebo k ochraně.

5.3.4 Shrnutí, závěry a tendence

Na obci Pstruží první z případových studií k nepravidelné rozptýlené zástavbě byly detailně popsány projevy, souvislosti a úskalí jednotlivých znaků s ohledem na jejich ukotvení v historické podobě obce a osídlení a současnou situaci zastavovaného prostoru. Důraz byl kladen na důležitost a možnosti jejich udržení v prostoru, tak aby se i nadále uplatňovaly v jeho obrazu, což je možné i přes současný rozvoj zástavby, pokud tato bude respektovat základní parametry znaků.

Prostřednictvím následující série obrázků a schémat je zobecněn vývoj a tendence typu nepravidelná zástavba pro snazší aplikaci na jiné obce. Ty se celkově i v jednotlivých znacích mohou nacházet v jiné fázi rozvoje než obec Pstruží nebo některé znaky nemusí být v prostoru rozpoznány. Nepravidelná rozptýlená zástavba se totiž v detailech liší lokalita od lokality a tyto odlišnosti, jsou-li původní, bychom měli respektovat a chránit. I tak lze pomocí podobnosti projevů jednotlivých znaků u obcí predikovat dopady jejich současných rozhodnutí.

Ve výřezu níže nalézáme centrální část obce a schéma původní struktury vsi vyznačené na stabilním katastru. Krom jednotlivých znaků je zde možné nalézt rovněž základní členění prostoru. To se do dnešních dnů dochovalo především prostřednictvím remízů, byť ony samotné jsou dílem pozdějšího zarůstání. Velmi zřetelné jsou znaky Chalupy vysypané z rukávu, Plocha a Cik cak umocněné opravdu nízkou hustotou zástavby. Za pozornost stojí, že i uprostřed obce se nacházely lesy (znak Krajina uprostřed obce) a usedlosti často nemají přímou vazbu na cesty (viz znak Souseda mám na dohled), což ztěžuje možné pozdější snahy o organizaci prostoru.

Obrázek 185 Obr. Pstruží – Stabilní katastr 1833 – schéma vsi na podkladu stabilního katastru s vyznačenými usedlostmi (dvorci), komunikacemi, potoky a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

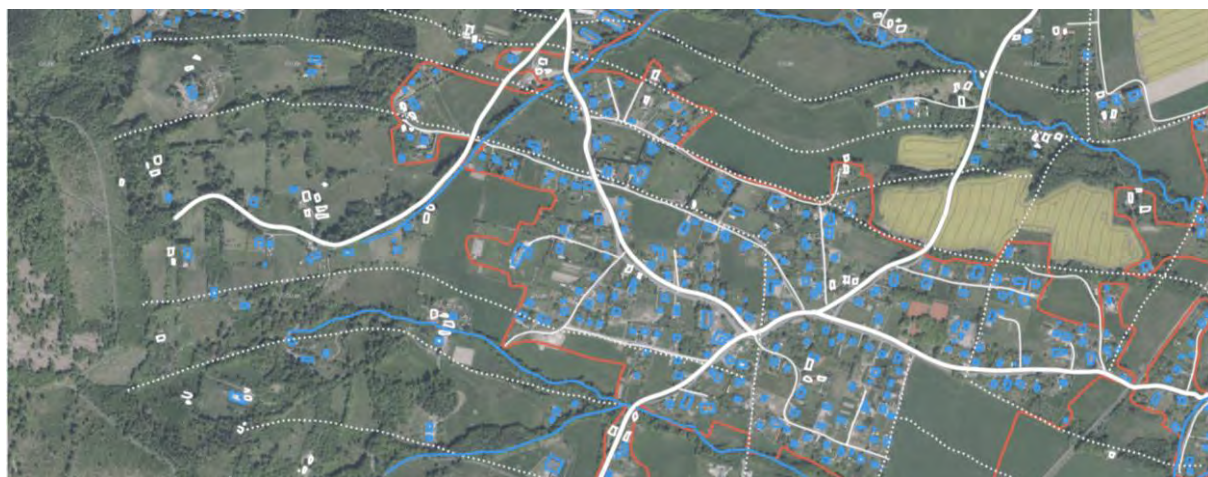
Následuje zobrazení na podkladu leteckého snímku z 50. let 20. století. Vyznačeny jsou původní usedlosti, i tehdy nová výstavba. V tuto dobu pozorujeme značný nárůst zástavby. Je to dáno i tím, že rozptýlená zástavba funguje nejen jako precedens, ale značnou měrou i jako akcelérátor další výstavby. Již zde bychom mohli vést diskusi na téma Jak velká má být mezera? Značný rozdíl oproti dnešní zástavbě byl

ovšem v tom, že kolem domů byl oplocen pouze malý pozemek, a zbytek stále tvořil otevřený prostor. Základní charakteristika Chalup vysypaných z rukávu tak přetrvává.

Obrázek 186 Pstruží – Letecký snímek 1955 – schéma vsi s vyznačenou první novodobou zástavbou (modře) a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

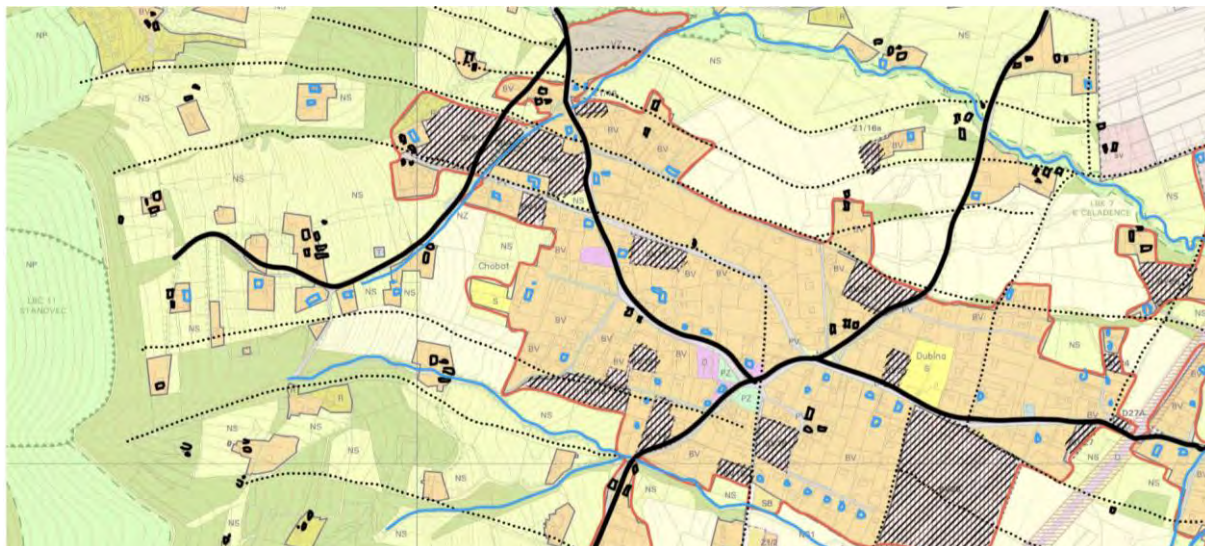
Níže nalézáme obec Pstruží v současnosti. Názorně lze vidět dopad rozšiřování zástavby. Ta se umísťuje podle zažité „zvyklosti“ doprostřed volného prostoru. Ovšem mezery zcela zmizely a sousedé se svými ploty spojili. Vznikl scelený blok zástavby, který do zastavěného území začleňuje a také v něm uvěžňuje zbytky luk, což v rámci tohoto prostoru doposud neexistovalo. Od této skutečnosti se odvíjí další souvislosti, jako komplikovaná síť často slepých ulic, špatná orientace, absentující občanská vybavenost, vytíženost jediného přístupu do obce a také problémy s veřejnými prostranstvími, viz též znak Je tu vůbec nějaká návěs? Na snímku vidíme také rostoucí hustotu podél cest (tedy předzvěst jejich uzavření do výstavby) a stoupající význam některých cest dříve rovnocenné sítě cest (Cik cak).

Obrázek 187 Pstruží – Letecký snímek 2022 – porovnání zástavby v roce 1833 se současným rozsahem zástavby (modře) a uliční sítě (tence bíle) a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

Na posledním obrázku nalézáme hlavní výkres územního plánu se zakreslenou původní strukturou, zástavbou z 50. let a šrafkami vyznačenými novými zastavitelnými plochami. Zřetelně zde vidíme, že původní charakter rozptýlené zástavby byl zatlačen do okrajových ploch katastru a má značně změněné měřítko. Stále

pokračuje vymezení rozsáhlých zastavitelných ploch, které postupně do zástavby včleňují další rozptýlené usedlosti. Toto je trend sdílený napříč celou oblastí. Částečně jako pozitivum můžeme vnímat, že hranice ploch je na Pstruží nepříliš členitá a kopíruje remízy. Přímost sice není v prostředí přirozená, ale je opodstatněná remízou a mírně brzdí další expanzi.

Obrázek 188 Pstruží – Územní plán – hlavní výkres ÚP s vyznačeným rozsahem obce v roce 1833, a 1955 a nově vytyčené zastavitelné plochy (šrafa), zdroj: autor

Příklad obce Pstruží demonstruje náchylnost rozptýlené zástavby na změnu charakteru pouhým opakováním existující zástavby a snadný vznik plošné zástavby s řadou negativ s tím spojených, které se promítají do fungování obce. Z chalup vysypaných z rukávů, za kterými se většina z nových obyvatel přistěhovala, se změnily na satelit se špatně vyřešenými návaznostmi. Na první pohled se sice zdá, že obec získala nové jádro a z rozptýlené zástavby se stala ves s jádrem, ale není tomu tak. Zastavěnost prostoru je jediným ukazatelem, který by tomu nasvědčoval. Nový scelený blok zástavby do sebe nevstřebal téměř žádnou z kvalit vsí s jádrem (popř. jiných soustředěných vsí mimo oblast). Situaci bylo možné podchytit v okamžiku nárůstu tlaku. Vznik scelené zástavby v omezeném charakteru a ve prospěch zachování zbytku katastru nemusí být vnímán negativně. Musí ovšem nést jistou míru kvalit, a tedy plánování a vstupní regulace. I tak mohou být uplatněna pravidla a znaky zde nastíněné, a to při opětovném zapojení historických míst do života obce, sledování funkčnosti cestní sítě, vytvoření míst pro rodící se komunitu obce nebo jako argumentaci pro udržení zbývajících ploch katastru.

5.4 Případová studie obec Hrádek (Typ 3)

5.4.1 základní údaje, zařazení

Druhým zpracovaným reprezentantem pro nepravidelnou rozptýlenou zástavbu je obec Hrádek v okrese Frýdek-Místek, ve Slezsku. Obec má vlastní samosprávu a spadá pod ORP Jablunkov a MAS Jablunkovsko, náleží do spádové oblasti města Jablunkov a Třinec.

Obec s přibližně 1900 obyvateli a katastrem 977 ha zabírá pás kolem cca 2 km toku řeky Olše a její katastr pokračuje na jedné straně až na hřeben. V souběhu s řekou Olší územím prochází historicky významná trasa do Jablunkovského průsmyku, která byla na konci 18. století posunuta z obce do stávající trasy a v současnosti má podobu mezinárodní rychlostní komunikace a železničního koridoru, který dnes opět protíná zástavbu obce.

První zmínka přímo o dnešní obci je v urbáři z roku 1577, avšak historie osídlení sahá až do 12. století. Tehdy zde stával obranný hrádek, jehož zbytky se dochovaly nedaleko řeky Olše, a ten byla navázána ves Jablunkov. Po vyplenění a vypálení Turky v polovině 15. století byl „nový“ Jablunkov založen o něco jižněji. A za nějaký čas se na místě toho „starého“ zformovala osada, dnešní Hrádek. Okolnosti utváření osídlení tedy nejsou přímočaré a propsaly se i do podoby sídla. Tyto souvislosti se dochovaly rovněž v některých místních názvech jako Zamčiska, Dědina. Původ názvu obce je zjevný. Pro vývoj obce není možné aspoň nezmínit národnostní složení obyvatelstva, jehož struktura prodělala od konce 19. století po současnost řadu změn a dnes se k polská národnosti hlásí asi třetina obyvatelstva a polština a místní nářečí jsou slyšet možná více než spisovná čeština.

Obrázek 189 Zasazení do krajiny – pohled z obce Milíkov na úbočí s obcí Hrádek, foto: autor, leden 2025

Obrázek 190 Určeno k zastavění – osamocený RD a zastavitelné plochy, v pozadí zástavba kolem řeky Olše, foto: autor, leden 2025

Na podobě Hrádku lze dohledat znaky shlukové, dvorcové i řadové lánové vsi. V této práci je obec zařazena do nepravidelné rozptýlené zástavby, pro její současný vývoj nejvíce shodný s tímto typem. A dokumentuje rozmanitost osídlení, jeho zranitelnost a zejména překotný vývoj, který mnohé lokality prodělávají.

Obec se rozprostírá v údolí řeky Olše ve výšce cca 340 m n. m. a táhne se na jedné straně k patě hor a na druhé úbočím na hřeben s Vrcholem Filipka 775 m n. m. a Loučka 835 m n. m. Samotná zástavba v otevřené krajině pokračuje do řeky do výšky 450 m n. m. a dále až na hřeben coby horská izolovaná zástavba.

Na obci je lze rozpoznat jednotlivé znaky i soudobé tendence, kterým čelí v posledních desetiletích. V obci došlo k významnému nárůstu rezidenční výstavby, která ve středu obce vytvořila souvislou plošnou zástavbu a volné plochy jsou zastavovány. Pro fungování obce má destruktivní dopad přítomnost dopravního koridoru.

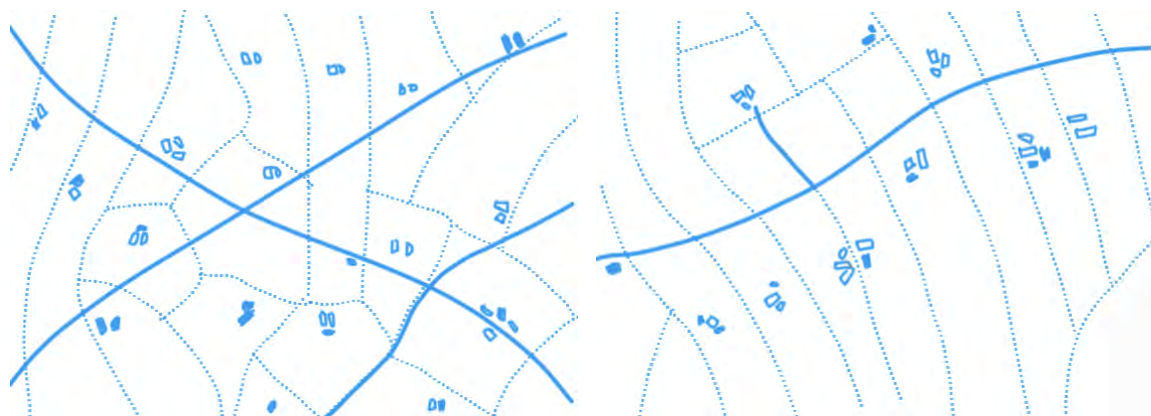

Obrázek 191 Dědina – stísněné jádro původní osady, foto: autor, leden 2025

Obrázek 192 Přetržená obec – stěna dopravního koridoru a jednopruhová komunikace obsluhující více než 100 ha zástavby, foto: autor, leden 2025

5.4.2 Analýza struktury, rozpoznání znaků

Analýza struktury

Obrázek 193 Nepravidelná rozptýlená zástavba – obecné schéma vnitřní struktury vsi, konkrétní situace v Hrádku (vpravo), zdroj: autor

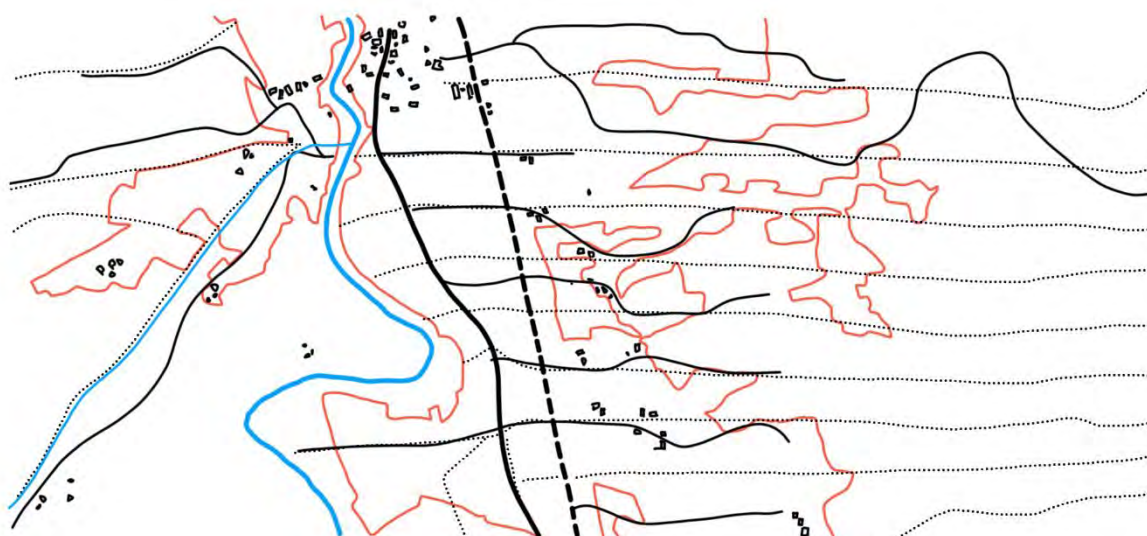
Jak již bylo zmíněno v kapitole 4, obec je nesnadno zařaditelná do typologií. A ty jsou s ohledem na značné a opakované překrytí původních struktur těžko vztažitelné k současné situaci.

Obec je v této práci zařazena do nepravidelné rozptýlené zástavby (Typ 3), tedy plošné rozptýlené zástavby bez rozpoznatelného geometrického pravidla pro

prostorové rozvržení zástavby. Toto zařazení je záměrné, byť s ohledem na původ obce nepřilíží přesně. Důvodem je skutečnost, že na této obci stejně jako na dalších jí podobných, jsou původní pravidla a struktury stírány či setřeny, v obrazu obce se příliš neuplatňují a obec se v současné době rozvíjí ponejvíce jako nepravidelná rozptýlená zástavba.

V obci existuje rostlé jádro původní osady – nepravidelný shluk usedlostí, který na další rozvoj obce neměl příliš vliv. Už na stabilním katastru nalézáme také dvorce, samostatné nebo v nepravidelné řadě. Katastr na pravém břehu řeky Olše je pak členěn na lány, kterými kolmo prochází cesta. Dvorce zde tvoří onu nepravidelnou řadu ovšem bez přímé vazby na cestu. Nad 450 m n. m. se pak nachází horská izolovaná zástavba (typ 4).

U této případové studie platí dvojnásob, že zařazení do skupin je pružné, a ne nutně se opírá o typologii postavenou a způsobu založení vsi. Ve sledované oblasti se nachází řada obcí, u nichž ej rovněž možné nalézt určité historické pravidelnosti, v podobě rytmu usedlostí na lánech či zárodků jader. Obec Hrádek může posloužit jako příklad, kam až může rozvoj dospět, i jako pomůcka k hledání příležitostí a možností je využít.

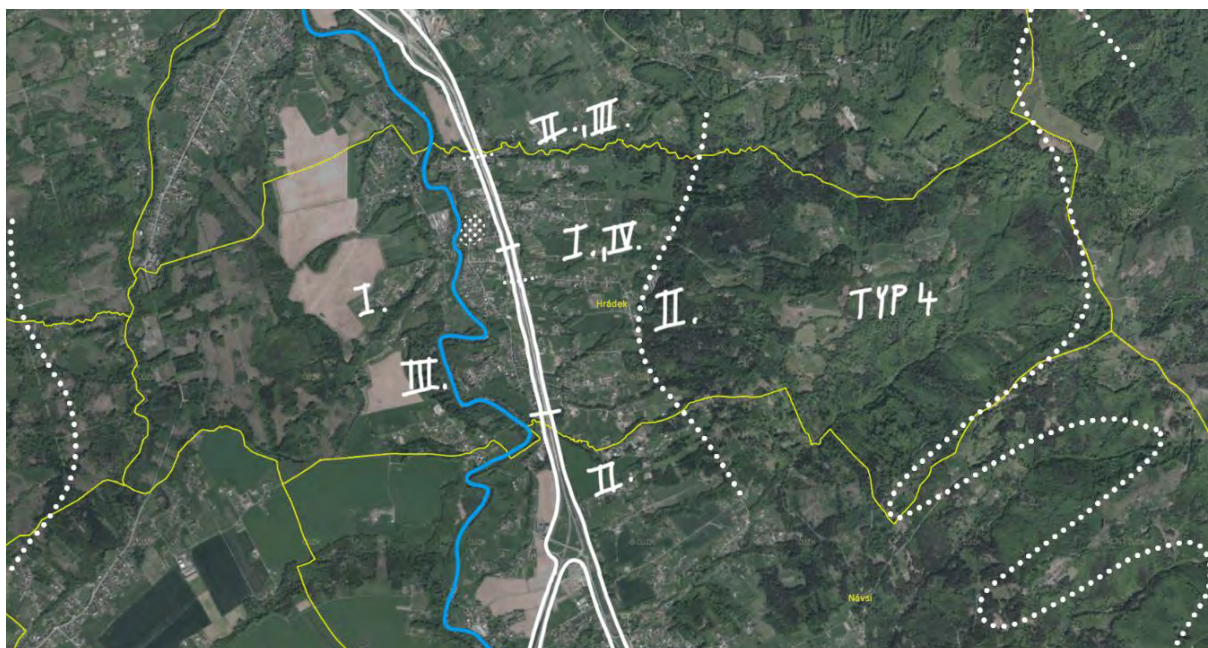
Obrázek 194 Hrádek – Původní struktura – schéma vsi (výřez) dle stabilního katastru s vyznačenými usedlostmi (dvorce), částečně vymezeným jádrem původní osady, komunikacemi (trasa koridoru čárkovaně), řekou Olší a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

Rozpoznání znaků

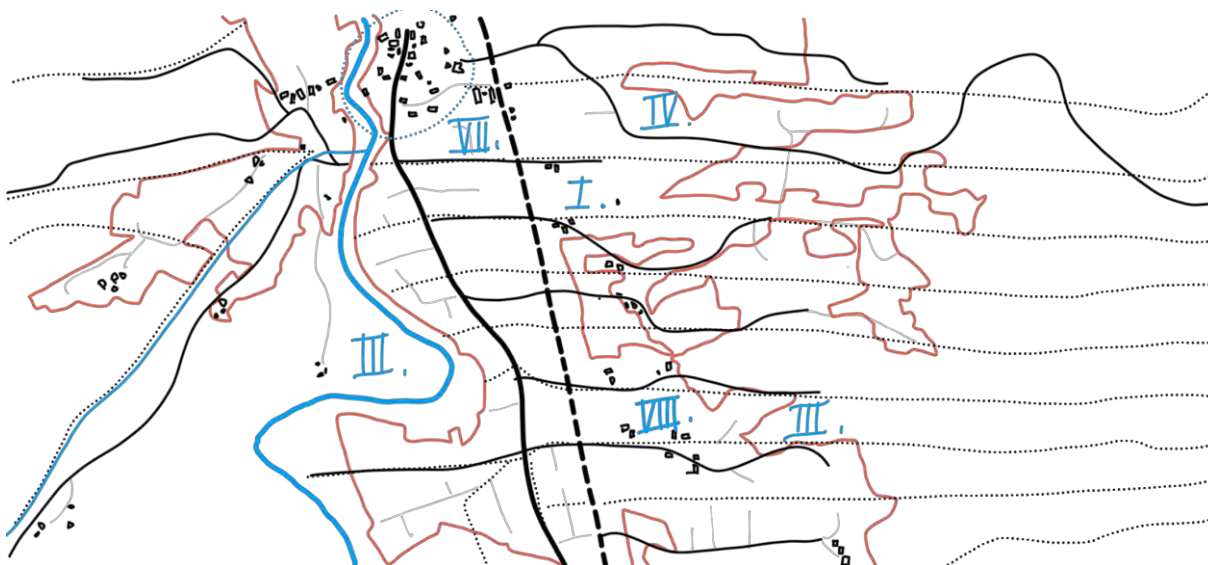
Pro názorné identifikování znaků stanovených v kapitole 4 jsou použity 3 podklady. Prvním je výše prezentované schéma vycházející ze stabilního katastru (1833), dále toto schéma promítnuté do aktuálního leteckého snímku a v neposlední řadě letecký snímek celého katastru obce pro vyznačení znaků týkajících se většího měřítka.

Tato 3 zobrazení umožňují sledovat dosavadní rozvoj obce i kontinuitu její struktury a pomohou také pro snazší rozpoznání znaků přímo v terénu.

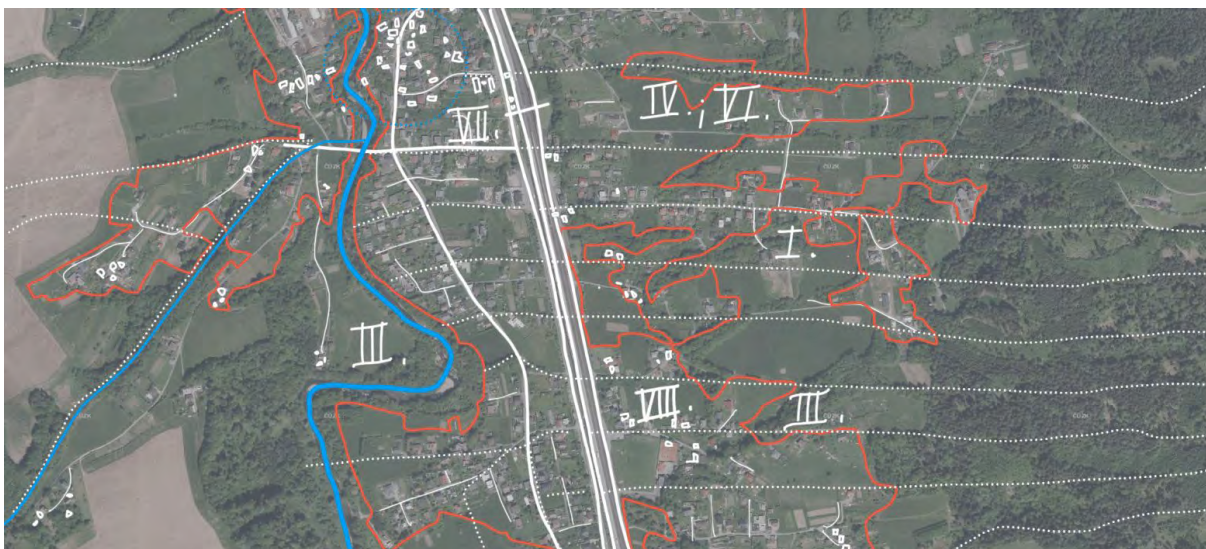
Znaky: I. Chalupy vysypané z rukávu, II. Až na horizont, III. Krajina uprostřed obce, IV. Plocha, V. Cik cak, VI. Jak velká má být mezera?, VII. Je tu vůbec nějaká návěs?, VIII. Souseda mám na dohled

Obrázek 195 Hrádek – Rozpoznání znaků 1 – schéma sídelní struktury a organizace katastru na podkladu leteckého snímku 2024, řeka Olše, dopravní koridor (bílá), hranice prudkých svahů, hřeben (tečkovaná čára), původní osada (tečkovaná šrafa), zdroj: autor

Obrázek 196 Hrádek – Rozpoznání znaků 2 – schéma vsi dle stabilního katastru s vyznačenými usedlostmi (dvorci), částečně vymezeným jádrem původní osady, komunikacemi (trasa koridoru čárkovaně), řekou Olší a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

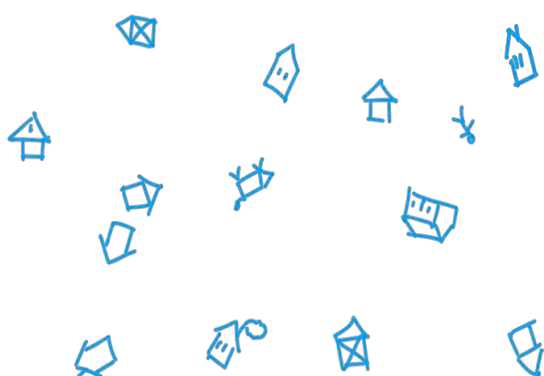
Obrázek 197 Hrádek – Rozpoznání znaků 3 – schéma vsi (výřez) na podkladu leteckého snímku 2022 s vyznačeným historickým rozsahem, dopravním koridorem, původní cestou a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

5.4.3 Rozbor jednotlivých znaků a jejich projevy

Na následujících stránkách jsou aplikovány v kapitole 4.3 obecně formulované znaky na konkrétní obec. Krom samotné identifikace znaků jsou zde nastíněny rovněž zákonitosti a souvislosti, které se s jednotlivými znaky pojí a dále se propisují do podoby, fungování i vnímání obce. Jelikož je pro nepravidelnou rozptýlenou zástavbu zpracována již případová studie obce Pstruží, je v případě Hrádku přistoupeno ke stručnějšímu formátu a popisována jsou především specifika a projevy, které u obce Pstruží nalézáme v jiné podobě.

Obráz vsi

1 Chalupy vysypané z rukávu

Obrázek 198 Chalupy vysypané z rukávu – zaplňující se rozptýlená zástavba, foto: autor

Obrázek 199 Chalupy vysypané z rukávu, zdroj: autor

I přesto, že obec má dodnes náznak rostlého jádra, její plužina nese znaky přesného vytyčování a katastr půli komunikace, vypadá to, jako by chalupy někdo náhodně

vytrousil z rukávu a moc se nestaral, kam dopadnou. Prostorová pravidla, která zde byla, byla značnou měrou setřena a proces nadále pokračuje. Otevřený prostor a nízká hustota, především díky kterým byla obec zařazena do nepravidelné rozptýlené zástavby, se pomalu vytrácí.

Dílčí závěr: Ač dnes zástavba vsi působí nahodile, je v ní možné dohledat pravidla, která lze po jejich pochopení zohlednit v rozvoji obce. Situace v Hrádku už v mnoha ohledech dospěla do fázi, kdy tato pravidla nelze zcela využít, obec ovšem může posloužit jako příklad kumulace negativních dopadů na lokální podobu osídlení.

Osídlení, sídlo a krajina, Vnitřní struktura, kompozice

2 Až na horizont, 3 Krajina uprostřed obce, 4 Plocha, 5 Cik cak, 6 jak velká má být mezera?

Obrázek 200 Až na horizont, Krajina uprostřed obce, Plocha, Mezera, zdroj: autor

Obec Hrádek je v mnohém velmi výmluvný příklad těžké uchopitelnosti osídlení a vsi v oblasti. Historicky postupně nesla znaky několika vsí a bez záměrného a koncepčního plánování rozvoje přešla v plošnou zástavbu bez na první pohled patrných pravidel a se stále menšími možnostmi situaci změnit. Dle ZÚR navíc obec patří do rozvojové osy OS13 Ostrava – Třinec – hranice ČR/SR (-Čadca), což dopravní a energetické infrastruktury dává vyšší prioritu.

Znak Až na horizont se zde uplatňuje, jak ve směru do svahu, kde zástavba skutečně jde „až na horizont“, rovnoběžně s osou údolí. Zde má zástavba skutečně charakter nepravidelné rozptýlené zástavby. Překvapivě ovšem je, že v Hrádku nalézáme na hranicích katastru daleko více zástavby a zastavitelných ploch než u sousedních obcí. Tedy i kdyby sousední obce důsledně sledovaly ochranu krajiny a dodržování znaků, jejich snažení by nepřineslo kýžený efekt. Pozitivem je, že přítomnost řeky, obklopené přírodou, dnes ÚSES, zvládá mírnit rozpínání tímto směrem. I zde jsou ovšem nové zastavitelné plochy.

Jednoduchá geometrie údolí zapříčinila, že krajina se do obce propisuje v podobě říčního koryta a na něj kolmých remízů s potoky. Ty zejména na pravém břehu tvoří vítanou pohledovou kulisu a rozčleňují prostor. Bohužel však existují pouze ve fragmentech a nevytvářejí celistvý systém, čemuž nepomůže ani lokální vymezování MU.p (plochy smíšené krajinné všeobecné přírodních priorit). Byť zástavba na pravém břehu dnes (i po zastavění zastavitelných ploch) obsahuje řadu proluk a mezer, v celkovém obrazu byla zcela vytěsněna otevřená krajina a zástavba končí až v prudkých zalesněných svazích. Tento trend již nejde zvrátit ani při zrušení zastavitelných ploch.

Obrázek 201 Vnitřní struktura – pravidelnosti a potenciál cestní sítě, zdroj: autor

Při pohledu na cestní síť nalézáme zásadní odlišnost Hrádku od nepravidelné rozptýlené zástavby. Zároveň je to častý rys vsí na přechodu mezi všemi s jádry a všemi rozptýlenými (viz kapitola 4 vsi obdobného charakteru k obci Hrádek).

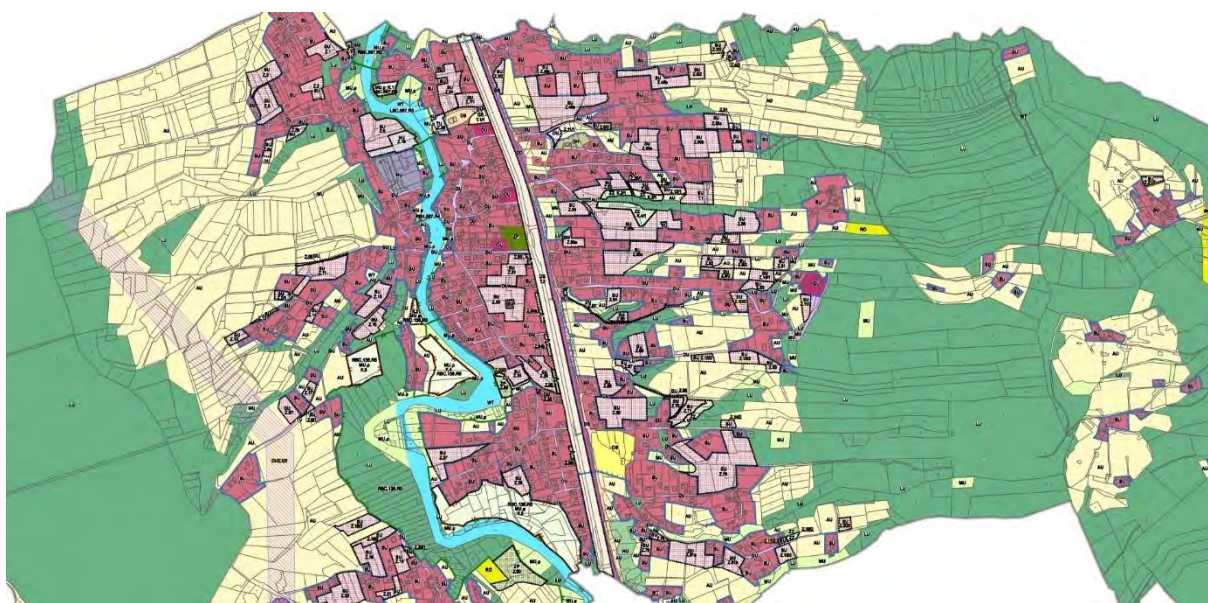
V závislosti na významné cestě údolí a možnostech vytyčit lány / pravidelné úseky, vznikla zde pravidelná cestní síť – obdoba žebříku. Bohužel s často nedostačujícími profily prostoru a přerýváním koridorem. Ovšem i tak v tomto kompozičním prvku můžeme nalézt příležitost, jak pracovat hierarchií prostorů, spádovostí, logickým umísťováním vybavenosti atd. Toto směřuje částečnému uplatňování některých znaků vsí s jádry. Zejména v prostoru, který pozbývá čitelný charakter to můžeme vnímat pozitivně jakékoli prvky napomáhající orientaci v prostoru. Bohužel i na této rovině obec velmi utrpěla zbudováním koridoru, který z desítky těchto příčlích žebříku udělal pouhé 1 propojení v rámci středu obce a 1 na hranici katastru, ta navíc polohou těm historickým neodpovídají. Jsou zde také 2 pěší podchody.

Při pohledu na samotnou zástavbu nalézáme 3 rozdílné lokality (k těm by navíc patřil prostor horské izolované zástavby nad obcí). Na levém břehu řeky je prostor bez geometrického předpisu, zde je dochován původní extenzivní charakter a zástavba. I zde je umísťována nová výstavba, dle zvyklosti vyplňovat mezery, ovšem v menším rozsahu. Opakem je pak prostor mezi řekou a koridorem, který, je zcela vyplněn zástavbou, i zde s několika uvězněnými bývalými poli. Většinou se jedná o plošnou zástavbu RD ze 70. a 80. let bez ambice vytvářet uliční prostory a reagovat na stávající zástavbu. Poslední lokalitou je svah nad koridorem, který se táhne až k lesu. Zde byla dříve extenzivní lokalita podobně jako na druhém břehu, ovšem velmi brzy začala být zastavována.

V této lokalitě pozoruje proces běžný i v jiných obcích. Osamocených domů přibývalo, až se mezery mezi nimi zmenšily na několik desítek metrů a volná neoplocená plocha na velikost jednoho stavebního pozemku. I toto je projev

rozptýlené zástavby a je tak společensky mnohdy vnímán. S předobrazem osídlení do konce 19. století nemá nic společného a málo společného má i se všeobecněji zakořeněnou realitou zastoupenou starými rodinnými fotkami. Přísně vzato je i to specifický lokální projev osídlení, ovšem s nepříliš fungující krajinou i sídlem.

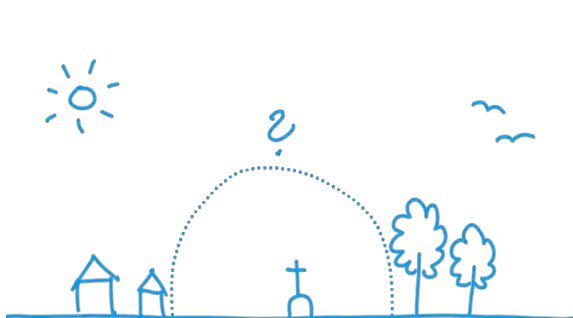
Do této situace vstupuje současný tlak na rezidenční výstavbu a malé mezery jsou dány k zastavění, a to často najednou, a vytvářeny jsou mimoděk nové zástavbou uzavřené proluky. Právě toho je příkladem projednávaná změna územního plánu obce, která počítá s velkorysími 42,34 ha zastavitelných smíšených obytných ploch (minimální velikost stavebního pozemku není stanovena a zastavitelnost je 50 %), nacházejí se především ve třetí zmiňované lokalitě, jak je patrné z výřezu hlavního výkresu níže. Ztráta zbytků volné krajiny a dojmu z rozptýlené zástavby tak bude pravděpodobně velmi rychle dokončena. Pouze na některé větší plochy jsou předepsány územní studie, které má obec již zpracovány vykreslují toliko ochranná pásma sítí a lesa a nepracují například ani se zlepšením průchodnosti území. Pro představu při ploše stavebního pozemku necelých 1500 m² vychází zastavitelné plochy na 300 rodinných domů. Nyní má obec necelých 600 popisných čísel a 1900 obyvatel, naplánován je tedy postupný nárůst o polovinu. Toto může být problematické nejen pro udržení podoby obce, ale i komunity a fungování vůbec. Většina zastavitelných ploch je přístupná po částečně jednopružové komunikaci a s centrem spojena jedním podjezdem pod koridorem.

Obrázek 202 Plocha – projednávaná změna územního plánu 2025, zdroj: obec Hrádek

Uspořádání prostranství a zástavby

7 Je tu vůbec nějaká náves? 8 Sousedů mám na dohled

Obrázek 203 Je tu vůbec nějaká náves? zdroj: autor

Obrázek 204 Sousedů mám na dohled, zdroj: autor

Rovněž při hledání a popisu veřejných prostranství a vzájemných vztahů staveb je možno odkazovat na obec Pstruží. A to především v prostoru nové zástavby a co do pojetí nových prostranství.

Díky existenci rostlého jádra „dědiny“, které je pro blízkosti řeky a dochované větší zastavěnosti stále identifikovatelný charakter a specifické měřítko, nalézáme zde další kvalitu. Tento motiv, který je sice na nepatrné ploše vůči zbytku zástavby, má potenciál více se uplatnit v povědomí obce. Zároveň je to prostor, který si zaslouží cílenou ochranu. Krom archaické půdorysné stopy větší hustoty historické zástavby jsou zde částečně dochovány příznačné úzké průchody a pěšiny, jejichž ochrana je pro udržení charakteru podstatná.

Obrázek 205 Uspořádání prostranství a zástavby – průchody na dědině, foto: autor

Obrázek 206 Uspořádání prostranství a zástavby – kulisa veřejných prostranství, foto: autor

Novodobé prostory obce, které fungují jako veřejná prostranství, jsou situovány především u dopravního koridoru, přesněji u silnice II/474, která je s koridorem v souběhu. Sestávají se z kapacitních zastávek, parkování a parčíku s herními prvky u obecního úřadu. Všechna tato prostranství na jedné straně uzavírají protihlukové stěny na vyvýšeném dopravním koridoru a propůjčují místům nežádoucí měřítko a kontext dopravní stavby. Ten se bohužel táhne napříč celou obcí.

Oba tyto světy kontrastují a za koridorem je ještě doplňuje třetí protiklad – plocha zástavby, která nepravidelně a nepřehledně zaplňuje prostor bývalých polí.

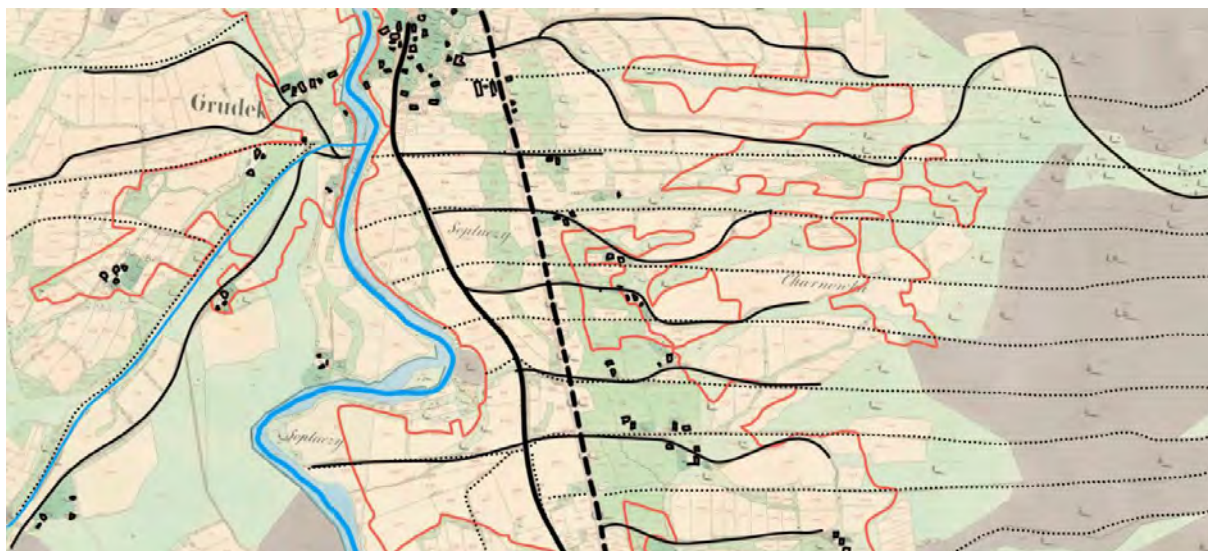
Možným vodítkem pro rozvíjení prostranství je původní trasa obchodní cesty. Ta prochází „dědinou“ a dále novou zástavbou k bývalé tvrzi, ale nekopíruje dopravní koridor. Její zapojení do struktury je přirozené, bohužel však zástavba na ni navazující je fragmentární, nesourodá a bez další regulace (uliční čára atd.), nevytváří tedy požadované prostorové vymezení. I zde jsou zastavitelné plochy, které by mohly být příležitostí pro dotvoření ulice.

Dílčí závěr: V obci lze nalézt místa s dochovaným historickým charakterem či historickou stopou, která zasluhují větší uplatnění. Existují zde rovněž novodobá prostranství, která trpí zejména přítomností dopravní infrastruktury. Ta je ostatně i velkou bariérou v práci s celkem a vzájemným propojením nesourodých částí.

5.4.4 Shrnutí, závěry a tendence

Obec Hrádek je druhou z případových studií k nepravidelné rozptýlené zástavbě, na které byly popsány projevy, souvislosti a úskalí jednotlivých znaků lišící se primárně od obce Pstruží. Obec Hrádek nacházíme v situaci, kdy původní projevy jsou již často zcela setřeny a existují pouze omezené možnosti, jak s prostorem pracovat. I tak jsou zde plochy, kde zástavba doposud nepostoupila a existuje manipulační prostor.

Prostřednictvím následující série obrázků a schémat je zobecněn vývoj a tendence typu nepravidelná zástavba pro snazší aplikaci na jiné obce. Ty se celkově i v jednotlivých znacích mohou nacházet v jiné fázi rozvoje než obec Hrádek či Pstruží, nebo některé znaky nemusí být v prostoru rozpoznány. Nepravidelná rozptýlená zástavba se totiž v detailech liší lokalita od lokality, a tyto odlišnosti, jsou-li původní, bychom měli respektovat a chránit. I tak lze pomocí podobnosti projevů jednotlivých znaků u obcí predikovat dopady jejich současných rozhodnutí.

Obrázek 207 Hrádek – Stabílní katastr 1833 – schéma vsi (výřez) na podkladu stabílního katastru s vyznačenými usedlostmi (dvorci), částečně vymezeným jádrem, komunikacemi, řekou Olšavou a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

Ve výřezu výše nalézáme centrální část obce a schéma původní struktury vsi vyznačené na stabilním katastru. Předně zde, na rozdíl od obce Pstruží, vidíme náznak rostlého jádra, pravidelného členění katastru, se kterým se na přechodu mezi vsemi s jádry a rozptýlenou zástavbou setkáváme. Další rozvoj zástavby se u těchto obcí ovšem odvíjí zpravidla směrem k rozptýlené zástavbě. I přes tyto zárodky pravidelnosti zcela platí znaky pro nepravidelnou rozptýlenou zástavbu jako Souseda mám na dohled, Krajina uprostřed obce. A nakonec i základní charakteristika Chalupy vysypané z rukávu, neboť tyto pravidelnosti jsou více patrné na mapě než v terénu.

Při pohledu na zákres do podkladu leteckého snímku z 50. let 20. století nalézáme obdobný postup i míru přibývající zástavby jako u obce Pstruží, zatím bez nutné ztráty charakteru.

Vyznačeny jsou zde původní usedlosti, i dosavadní nová výstavba. Dnešní dopravní koridor měl stále podobu obyčejné cesty a železnice, které nijak nenarušovaly původní cestní síť obce a naopak mohly být chápány jako přínos. Zpětně zde můžeme vidět ideální situaci pro rozvoj původního shluku podél bývalé obchodní cesty, vhodné umístění občanské vybavenosti a vznik dlouhé obce, jak ji vidíme o pár kilometrů dále. Bohužel rozvoj obce nebude vůbec korigován, jak uvidíme na třetím zákresu.

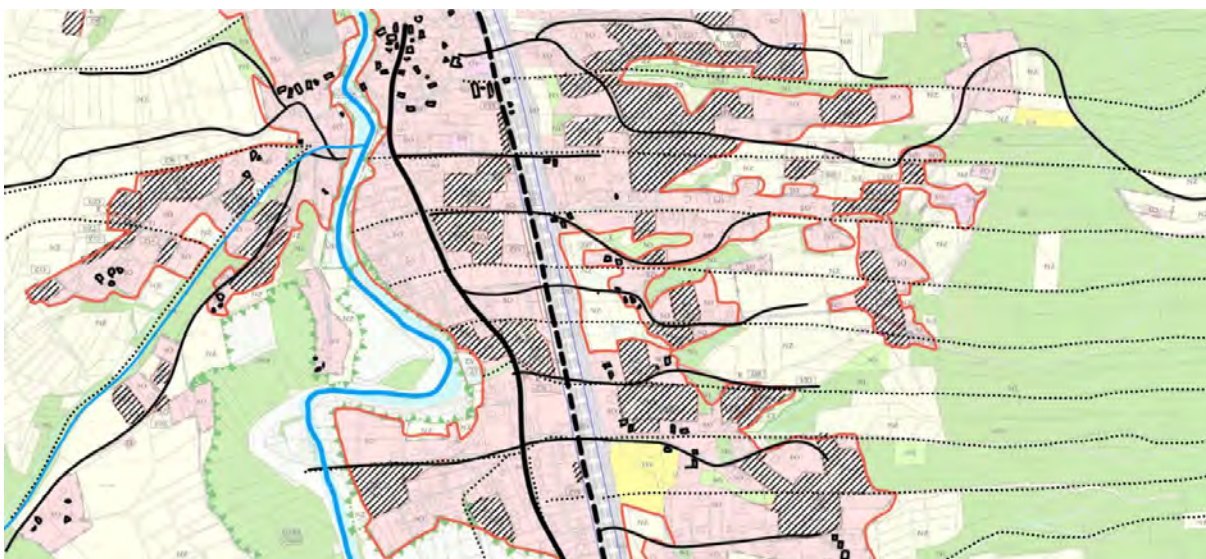
Obrázek 208 Hrádek – Letecký snímek 1955 – schéma vsi (výřez) s vyznačenou první novodobou zástavbou (modře) a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

Na třetím zákresu do současné podoby obce vidíme dopady, které může mít absence plánování na podobu rozptýlené zástavby. Na rozdíl od obce Pstruží, kde překotný rozvoj nalézáme především v posledních dvou desetiletích let, zde probíhala rychlá výstavba i o několik desetiletí dříve, tedy v době, kdy se k ochraně prostoru nedalo příliš hovořit. Zástavba se dělá plošně (viz znak Jak velká má být mezera), Krajina uprostřed obce byla redukována na několik téměř izolovaných remízů a překvapivě množství v zástavbě uvězněných luk a políček. Nové plochy zástavby nemají žádný charakter (znaky Plocha, Je tu vůbec nějaká náves?)

Obrázek 209 Hrádek– Letecký snímek 2022 – porovnání zástavby v roce 1833 se současným rozsahem zástavby (modře) a uliční sítě (tenčí bílé) a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

Hlavní výkres platného územního plánu je podkladem pro poslední zákres, kde dále nalézáme původní strukturou a šrafami vyznačené nové zastavitelné plochy. Zatímco na předešlém obrázku vidíme současnou mezerovitost zástavby, která je ovšem jen dozvukem bývalé rozptýlené zástavby a zdaleka nemá její parametry, níže pozorujeme snahu veškeré mezery zastavět. V případě proluk uzavřených v zástavbě se jedná o logické řešení, které může brzdit zastavování krajiny. Velké zastavitelné plochy spojující doposud aspoň na první pohled rozptýlenou zástavbu podstatně mění charakter prostoru. Připomenout zde můžeme také nekapacitní cesty, koridorem přetrženou strukturu a s přibývajícím zástavbou i větší požadavky na veřejná prostranství a občanskou vybavenost, se kterou současný ani projednávaný územní plán nepočítá.

Obrázek 210 Hrádek – Územní plán – hlavní výkres ÚP s vyznačeným rozsahem obce v roce 1833 a nově vytyčené zastavitelné plochy (šrafa), zdroj: autor

Jak plyne z textu případové studie i ze shrnujících zákresů, obec Hrádek nejen že nepolevuje, ale pokračuje v překotném rozvoji. Nejvýmluvněji hovoří zastavitelné plochy. Více než 40 ha zastavitelných ploch bychom mohli chápat jako velkorysou rezervu, neb teprve poptávka určí míru zastavění. Musíme si však uvědomit, že zde není stanoven žádný režim, pořadí zastavování, a jen u některých ploch jsou podmínkou územní studie. Absence postupu nutně povede k nahodilému zastavování atraktivních ploch s výhledy na okraji a ponechá prázdné proluky v již existující zástavbě, což je přesný opak toho, co by bylo pro ochranu volného prostoru a rázu žádoucí. Navíc existující územní studie se podobě a fungování prostoru příliš nevěnují. V tomto směru můžeme nahlížet na Hrádek jako na příklad nezvládnuté urbanizace, nejedná se však o ojedinělý případ.

5.5 Případová studie obec Staré Hamry (Typ 4)

5.5.1 základní údaje, zařazení

Zvoleným reprezentantem pro horskou izolovanou zástavbu je obec Staré Hamry v okrese Frýdek-Místek, dnes ležící na obou stranách hranice Moravy a Slezska. Obec má vlastní samosprávu a spadá pod ORP Frýdlant nad Ostravicí a MAS Frýdlantsko – Beskydy, náleží do spádové oblasti města Frýdlant n. O.

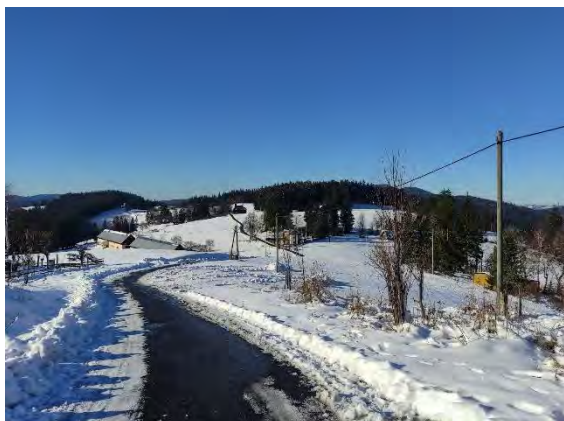
Obec s přibližně 550 obyvateli a katastrem 8 464 ha se nachází na konci údolí řeky Ostravice. V 60. letech 20. století byla vybudováním vodní nádrže Šance zatopena centrální část obce. Toto významně pozměnilo fungování celého údolí a vynutilo si přeložení významné komunikace na Slovensko ze dna údolí do úbočí nad vodní nádrží.

Současný rozsah katastru obce je dán pozemkovými úpravami z roku 1951. Tehdy byla k této slezské obci přičleněna horská část moravské obce Ostravice, a naopak část katastru pod horami byla postoupena Ostravici. Práce s písemnými prameny tedy může být zkreslující, avšak na prostorové utváření obce to vliv nemá.

První zmínka obci je z roku 1639, avšak její počátek bychom měli nejspíš hledat o století dříve. Tehdy se zatím pouze kolem řeky Ostravice začalo přirozeně rozšiřovat osídlení. Pravděpodobně již na začátku 17. století následovala vlna tzv. valašské a pasekářské kolonizace výše po svazích, tak vzniklo současných několik desítek osad a samot. A právě tento způsob osídlování vtiskl obci její charakter.

Jak název napovídá obec byla známá pro své hamry. A po založení nových hutí v Bašce (případová studie – krátká ves) se název ustálil na „Staré Hamry“.

Dochovala se rovněž nepřeborné množství místních názvů, jelikož každá osada, samota i pastvina má svůj název. Z názvů lze vyčíst mnohé o obci a často podle jeho jazyka i způsob kolonizace.

Obrázek 211 Lojkaščanka, izolovaná 27ha louka s rozptýlenou zástavbou, 530-610 m n. m., foto: autor, srpen 2023

Obrázek 212 Osada Gruň, největší osada na horském hřebeni, foto: autor, listopad 2024

Obec (její dochovaná část) by byla dle zažité typologie řazena pravděpodobně mezi vsi dvorcové. Snad přesnějším se jeví pohlížet na ni jako na soustavu samot a osad, jelikož soudružnost jednotlivých stanoviště je díky členitému terénu značně oslabena.

Obec se rozprostírá v sevřeném údolí Ostravice a jejích přítoků a na přilehlých svazích a hřebenech na úbočích Lysé hory. Smrku a tzv. Zadních hor. Nejnižším bodem katastru je řeka Ostravice pod hrází přehrady cca 440 m n. m. a nejvyšším vrchol Lysé hory 13224 mním. Samotné osady začínají nad přehradou cca od 500 m n. m. a táhnou se až na hřebeny ve výšce 885 m n. m. Území je velmi členité s řadou říček a potoků, které se zařezávají do hor.

Staré Hamry, přesněji jejich existující část bez zatopeného středu obce, jsou charakteristickým zástupcem horské izolované zástavby (Typ 4) Tedy fragmentární zástavby obklopené zalesněnými svahy, jejíž podoba je velkou měrou dána průběhem terénu. Na obci lze rozpoznat jednotlivé znaky a také díky významné komunikaci a turistickým cílům v okolí sledovat jejich soudobé proměny.

V obci je významný tak na rekreaci, a to jednodenní turistiku a houbaření, které obec zahrnují, i rekreační využití objektů. Významná trasa na Slovensko s sebou nese i výrazná negativa spojená s dopravou. Izolovaná stanoviště do značné míry brzdí změny podoby obce, proměna ovšem probíhá i ve vnitřním fungování obce a komunity.

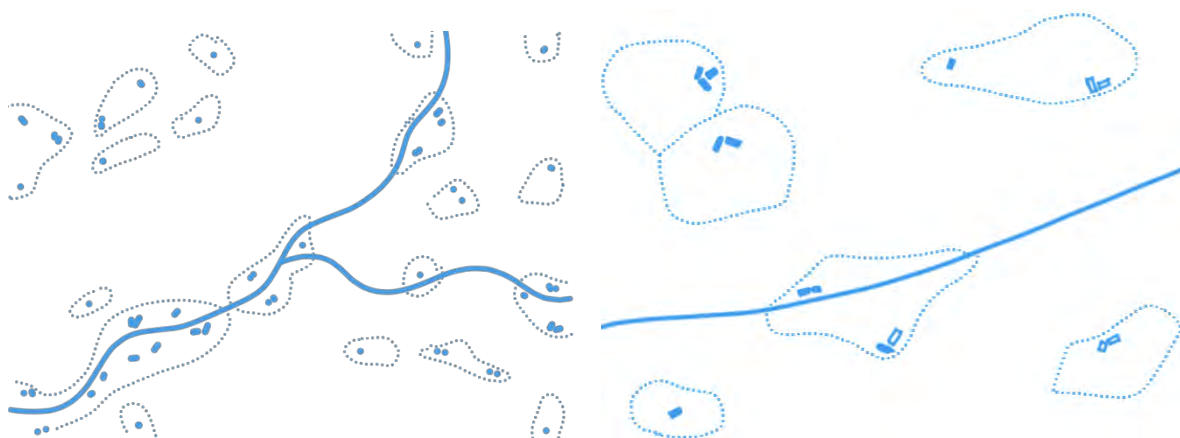

Obrázek 213 Osada Gruň – přežívající hospodaření, foto: autor, listopad 2022

Obrázek 214 Osada Samčanka – nové centrum obce, zdroj: obec Staré Hamry

5.5.2 Analýza struktury, rozpoznání znaků

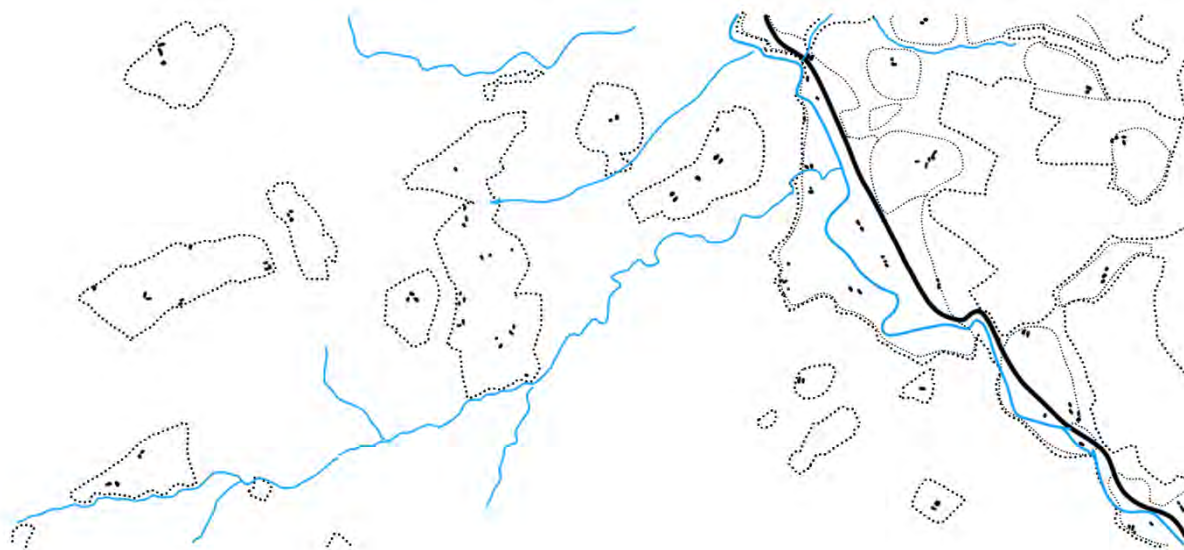
Analýza struktury

Obrázek 215 Horská izolovaná zástavba – schéma celé vsi, schéma samotných horských fragmentů osídlení zdroj: autor

Obec Staré Hamry náleží dle typologie formulované pro účely této práce mezi „horskou izolovanou zástavbu“, tedy fragmentární zástavbu v horách.

V kapitole 4 byly u tohoto typu vsi rozpoznány 2 charaktery, střed obce v leccém připomínající extenzivní variantu dlouhé vsi a izolovaná stanoviště na svazích hor determinovanou především výraznou topografií a nadmořskou výškou. Obec Staré Hamry byla coby případová studie zpracována i z toho důvodu, že její střed pohltila přehrada Šance, můžeme tedy sledovat, jak se chová horská izolovaná zástavba samostatně. Dále zde nacházíme enormní tlak na rekreaci i dopravu, oba tyto jevy v poslední době nabírají v celé oblasti na intenzitě, Staré Hamry jsou reprezentantem současných tendencí i v tomto ohledu. A v neposlední řadě i ve vsi tohoto typu územní plán počítá s rozvojovými plochami a novou zástavbou.

Obrázek 216 Staré Hamry – Původní struktura – schéma vsi (výřez) dle stabilního katastru s vyznačenými usedlostmi (dvorci), obhospodařovanými polanami a původní cestu údolím, která je nyní zatopena přehradou Šance, zdroj: autor

Rozpoznání znaků

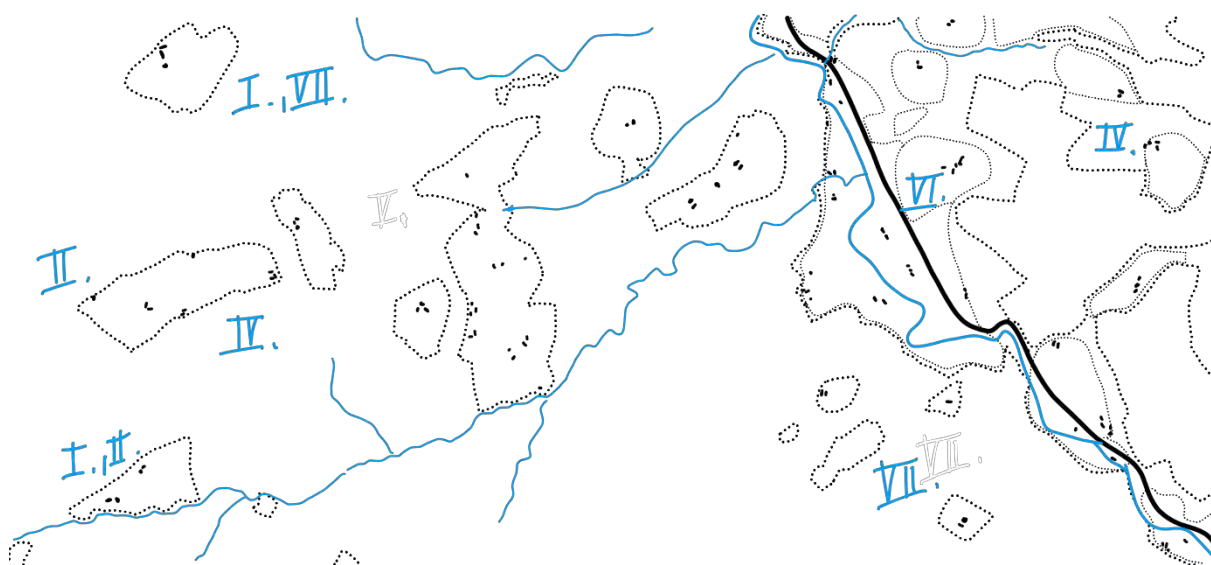
Pro názorné identifikování znaků stanovených v kapitole 4 jsou použity 3 podklady. Prvním je výše prezentované schéma vycházející ze stabilního katastru (1833), dále toto schéma promítnuté do aktuálního leteckého snímku doplněné o novodobou zástavbu a v neposlední řadě letecký snímek celého katastru obce pro vyznačení znaků týkajících se většího měřítka.

Tato 3 zobrazení umožňují sledovat dosavadní rozvoj obce i kontinuitu její struktury a pomohou také pro snazší rozpoznání znaků přímo v terénu.

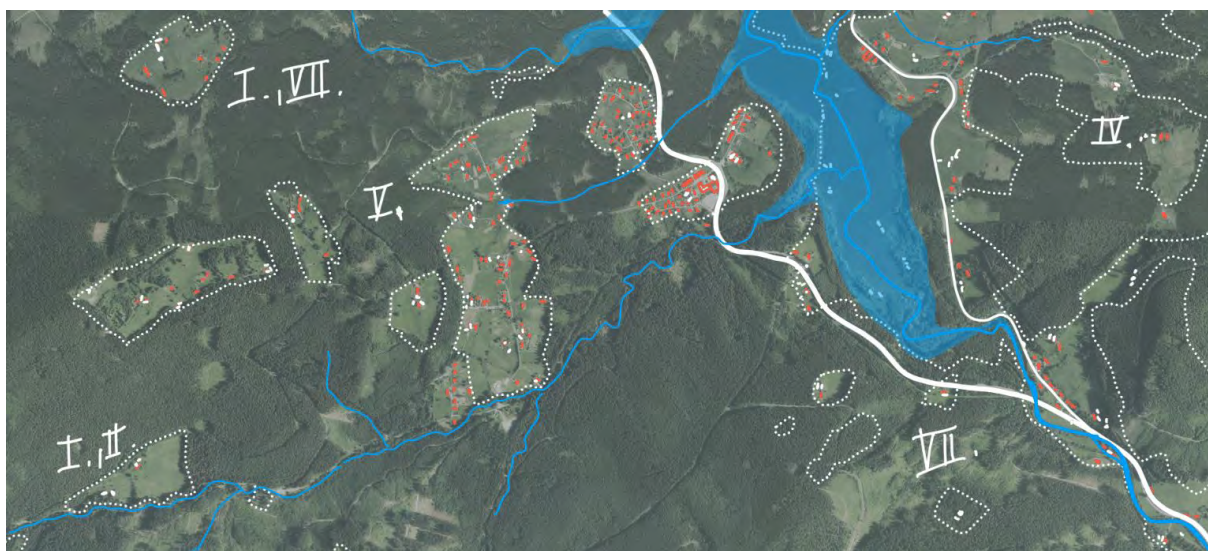
Znaky: I. Na samotě u lesa, II. Dál už cesta nevede, III. Každý sám za sebe, IV. V hlavní roli topografie, V. Cesty, které nespojují, VI. Nejsou lidi není náves VII. Souseda mám za lesem. Nutno podotknout, že tyto znaky jsou zastoupeny na většině plochy a například průběh terénu není možné na podklady této podrobnosti zachytit.

Obrázek 217 Staré Hamry – Rozpoznání znaků 1 – členitost katastru na podkladu leteckého snímku 2024, vodní toky (modře), nejvýraznější horské hřebeny a vrcholy (tečkovaně), zdroj: autor

Obrázek 218 Staré Hamry – Rozpoznání znaků 2 – schéma vsi (výřez) dle stabilního katastru před výstavbou přehrady, s vyznačenými usedlostmi (dvorci), obhospodařovanými polanami (tečkovaně) a původní cestu údolím zdroj: autor

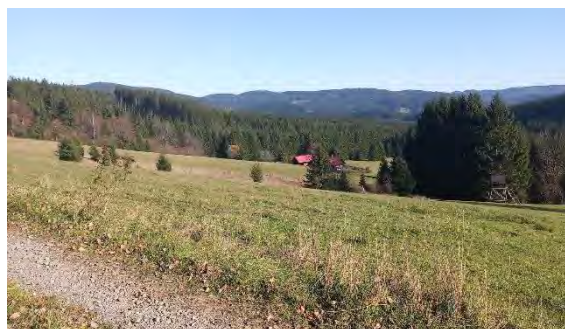
Obrázek 219 Staré Hamry – Rozpoznání znaků 3 – schéma vsi (výřez) na podkladu leteckého snímku 2022 s vyznačeným historickým rozsahem, novodobou zástavbou (červeně), zdroj: autor

5.5.3 Rozbor jednotlivých znaků a jejich projevy

Na následujících stránkách jsou aplikovány v kapitole 4.3 obecně formulované znaky na konkrétní obec. Krom samotné identifikace znaků jsou zde nastíněny rovněž zákonitosti a souvislosti, které se s jednotlivými znaky pojí a dále se propisují do podoby, fungování i vnímání obce.

Obráz vsi

1 Na samotě u lesa

Obrázek 220 Na samotě u lesa, zdroj: autor

Obrázek 221 Na samotě u lesa – osada Břestový obklopená lesy, další osídlení téměř není vidět, foto: autor, říjen 2019

Formulovaný znak svým názvem vyvolává asociace ke známému filmu. Filmovou usedlost s doškovou střechou a zahradou pod lesem si zde ovšem dosadit nemůžeme, situace zde v horách jde ještě dále. Zde opravdu z každého okna vidíte les, nad ním úbočí kopce s další obydlenou loukou. A někdy musíte putovat i kilometry lesem na další obydlenou plošku. Podobné roztroušené osídlení známe z i z jiných částí pohraničí. V Beskydech díky jejich členitosti a prudkosti svahů má specifické měřítko a díky mnoha hřebenům tzv. Zadních hor i jiné působení na

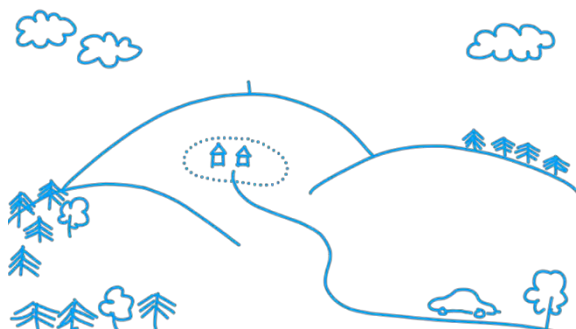
člověka. Svět sám pro sebe obklopený přírodou, kde se zdánlivě nemusíte starat ani o souseda natož o osídlení dole pod horami.

V tomto prostředí se potkává či střetává ochrana lučních stanovišť, které se změnou hospodaření upadají, s intenzivním lesnictvím, a zároveň život starousedlíků pamatujících si na těžkou práci s víkendovou a výletnickou idylou těžící z úchvatné kulisy.

Dílčí závěr: Každý je zde uchvácen přírodními scenériemi a nezměrným prostorem, který je korunován přítomností mnoha historických detailů, pod horami již nedochovaných. Mnohdy si pak ani nevšimne, že se místa kousek po kousku mění. Někde je to změnou zástavby, ale daleko častěji změnou hospodaření, vztahu k místu a skladby obyvatel.

Osídlení, sídlo a krajina

2 Dál už cesta nevede

Obrázek 222 Dál už cesta nevede, zdroj: autor

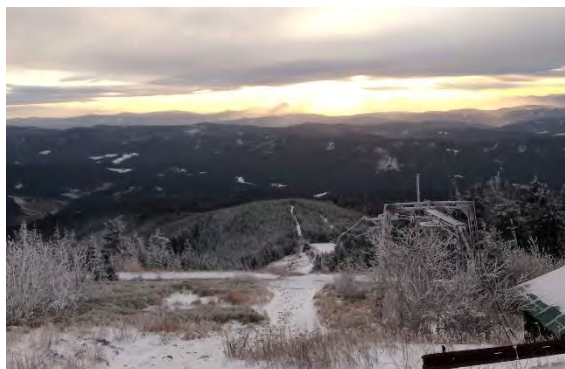
Prostor horské izolované zástavby uzavírá celé osídlení, které se z podhorských partií pomyslně škrábe do kopců, aby skončilo těsně pod hřebenem. Z druhé strany pak obdobným způsobem také stoupá osídlení, ať už je to ze sousední vesnice, Slovenska, či Polska. Obdobně to platí i pro jednotlivé osady a samoty, kde cesty končí. Zástavba se postupně rozvolňuje, příroda se přibližuje, až za poslední chalupou pokračuje jen les. Vsi v této poloze pak hrají roli jisté periferie.

Takto popsany znak se tváří jednoznačně a v rámci území obecně platí, existují však lokální výjimky, které mohou mít nezanedbatelný vliv na osud vsi. Nikoli každé údolí je totiž konečné, a už vůbec to neplatí o historii. Beskydy jsou protkány obchodními cestami, které v průběhu staletí měnily své trasy. Dnes jsou ve sledované oblasti nejdominantnější trasy Jablunkovským průsmykem a pak právě přes Staré Hamry napříč horskou izolovanou zástavbou. Na území obce se navíc nachází jedny z nejvýznamnějších tras a vrcholů v Beskydech, což prostor zahlcuje. Do území přítomnost významné komunikace a turismus může vnést a zpravidla vnáší řadu disproporcí. Toto je realita starohamerské osady Samčanka. Extenzivní charakter osídlení je vystaven zátěží z projíždějících kamionů a ztěžuje také práci s veřejnými prostranstvími, komunikace přivede velké množství turistů, občanská vybavenost je nastavena více pro příchozí než místní, pohodlné a rychlé spojení do údolí vybízí ke hledání pozemku na stavbu rodinného domu a developeři zatouží po výstavbě

apartmánových bytových domů. To vše naráží na prostorové limity místa, které by však stále mělo zůstat onou zmiňovanou periferií.

Dílčí závěr: Na horské osídlení je cenné jeho propojení s přírodou a krajinou. V rámci hierarchie v osídlení je na pomyslném chvostu. I zde však nalézáme několik situací, které mohou tuto přirozenou hierarchii narušit. Sídlo musí s novými výzvami pracovat a lokální zátěž zpracovat, je však důležité, aby celková rovnováha v území zůstala zachována.

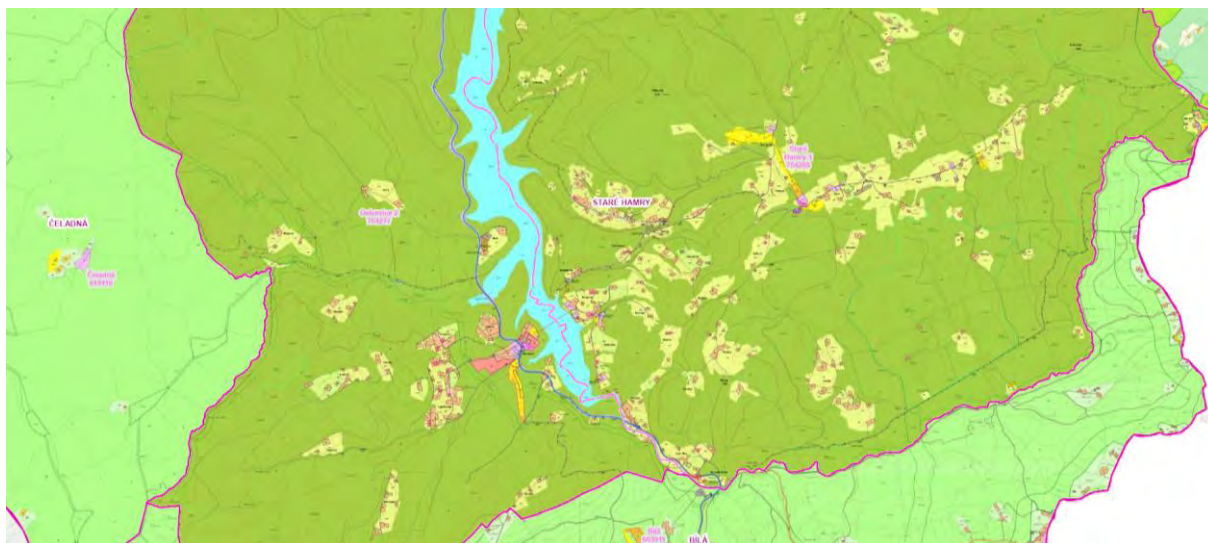
3 Každý sám za sebe

Obrázek 223 Každý sám za sebe, zdroj: autor

Obrázek 224 Každý sám za sebe, v hlavní roli topografie – pohled z vrcholu Lysé hory, nekonečné hory, bílá místa jsou osady, foto: autor, prosinec 2019

Nacházíme se v prostředí, které se z pohledu sídelní struktury za poslední desetiletí příliš nezměnilo. Větší změny můžeme vidět v oblasti hospodaření, běžného života a fungování komunity, ty se do struktury propisují pomaleji. Obec Staré Hamry se na téměř 85 km² skládá snad z pěti desítek samostatných osad a samot, které jsou oklopeny lesem a mnohdy neprůjezdné. A když z osady přijedete na hlavní silnici stále to do nejbližšího města Frýdlantu nad Ostravicí máte 15–20 km. Tato izolovanost a vzdálenost jednotlivých lokalit mezi sebou i celé vsi vůči zbytku osídlení byla vždy určující skutečností.

Obrázek 225 Každý sám za sebe – Hlavní výkres ÚP s patrným rozptýlením osad, zdroj: obec Staré Hamry

Na hlavním výkresu územního plánu je ilustrativně vidět, v jakém poměru jsou lesy vůči bezlesí a také je vidět, že některá místa jsou opravdu odlehlá. V tomto prostředí s výraznou topografií je rovněž stírána spádovost v rámci katastru obce a řada míst je lépe přístupná z jiného údolí. Jednotlivá stanoviště se tak značnou měrou nahlíží samostatně nikoli ve vzájemných vazbách.

Dříve tato poloha vedla typicky k větší soběstačnosti, snad konzervativismu, a život zde nebyl jednoduchý. Dnes si tyto lokality často spojujeme spíš s útekem od shonu, soukromím a rekreací. A s našimi současnými možnostmi získaly jiný rozměr i pojmy izolovanost a vzdálenost.

Dílčí závěr: S ohledem na odlehlost a izolovanost jednotlivých stanovišť, jeví se tyto téměř nezávisle na okolí. Teprve společně ovšem vytvoří specifickou krajinu, kterou je potřeba chránit a tedy chránit i každé její stanoviště. Vzhledem k ochraně území Starých Hamer v rámci CHKO a územního plánu, zdá se nehrozit těmto samostatným stanovištím nebezpečí zániku. To ale nemusí platit pro jiné lokality s fragmenty tohoto typu zástavby. Ovšem i ve Starých Hamrech dochází ke změnám ve vnitřním fungování osídlení, které se postupně projeví v na jeho podobě.

Vnitřní struktura, kompozice

4 V hlavní roli topografie

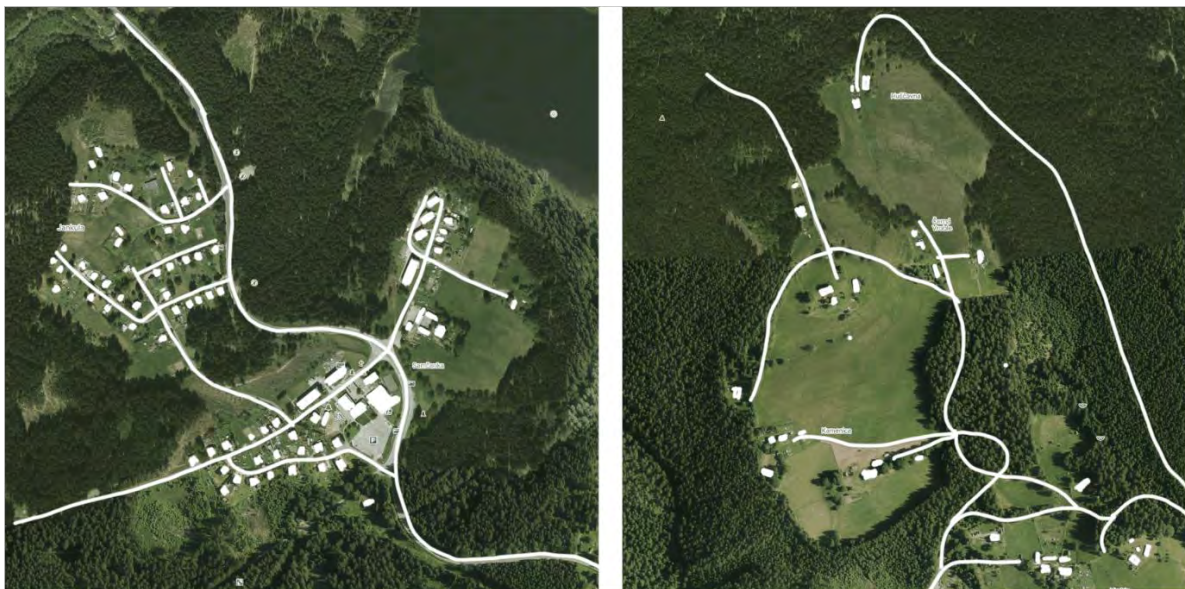
Obrázek 226 V hlavní roli topografie, zdroj: autor

Obrázek 227 Každý sám za sebe, v hlavní roli topografie – osada Mičulky, terén ovlivňuje umístění osady i polohu každého objektu, foto: autor, říjen 2019

S notnou mírou zjednodušení lze říci, že kde to šlo tam se postavila chalupa a začalo hospodařit. Často tedy v opačném pořadí první se hospodařilo, přišli uhlíři či pastevci, a až poté se budovalo stabilní obydlí. Horská izolovaná zástavba je směsí obydlených lokalit na dně údolí, na úbočích a na samotných hřebenech, což je dosti unikátní. Je to způsobeno kombinací 3 souběžně probíhajících kolonizačních aktivit. V kolem řeky údolí postupovala kolonizace řadových lánových vsí (viz typ 1 dlouhá ves), k ní se přidala kolonizace pasekářská. Ta pracuje se stejným způsobem usedlého hospodaření, ovšem pro nedostupnost stanovišť u vodního toku, začíná stoupat po úbočích. A poslední kolonizací byla kolonizace valašská. Ta se soustředila

výhradně na horská stanoviště a hřebeny. Valašská kolonizace má mnohá specifika, která jsou spojená s jiným způsobem hospodaření, ale i odlišnosti jazykovými. Tento způsob kolonizace částečně pracuje i se sezónními stanovišti. Tyto vlivy se v oblasti vzájemně ovlivňovaly a daly vzniknout pestrému a unikátnímu prostředí.

Obrázek 228 V hlavní roli topografie – osady Samčanka a Černá Vroble, srovnání novodobého zastavování a původního urbanismu, zdroj: autor

V tomto prostředí jdou jakékoli kompoziční pravidla stranou, hlavní slovo má topografie a snaha najít kousek roviny anebo aspoň mírnější svah s dobrou orientací. Při hledání zákonitostí v prostoru proto musíme hledět především na jeho přírodní složky a případně původ jeho osídlení, které mu vtiskly charakter.

To se týká nejen umístění obydlených lokalit, ale i umísťování staveb v rámci těchto ploch. Často se stává, a je to pro dnešní technicistní dobu příznačné, že nová zástavba do prostoru vnáší přemíru striktní geometrie, která pak spolu s jiným měřítkem pozemků a vzdáleností mezi objekty mění charakter území. Potkávají se zde současné technické možnosti stavět kdekoli, s územním plánem, který má ukazatele nastavené pro jiný typ zástavby, a navíc svou podrobností nepostihne požadovaný charakter zástavby. Na obrázku V hlavní roli topografie – srovnání novodobého zastavování a původního urbanismu lze vidět proměnu osady Samčanka, dnešního centra obce. Obě lokality přitom byly ještě 50 let stejné. Není možné ani žádoucí prostor zcela zakonzervovat, zde však vidíme, kam až se může posunout podoba lokality, pokud při umísťování není přihlédnuto k lokálním zákonitostem a povolena je plošná zástavba.

Osada Samčanka se v této změně dostala nejdále, současným územním plánem je dokonce schváleno mýcení další části lesa pro potřeby rezidenční výstavby na ploše 5,7 ha s odhadem 35 RD a zastavění zbytku volného prostoru 1,85 ha s 12 RD. Charakter míst se tím razantně změní. V ostatních částech obce je nová výstavba povolována v malém rozsahu, často však v prostorových návaznostech, jak je vidíme u Samčanky.

Dílčí závěr: Hory, či chceme-li výrazná topografie, byly určující pro podobu a vnitřní strukturu sídla a na všech úrovních mu vtiskly jedinečný charakter. Dnes se stává, že k těmto kvalitám neumíme komplexně přistupovat. V případě rozvoje jednotlivých lokality se náš pohled často smrkne na obdivování výhledu, samotná výstavba přejímá vzorce z jiného a mnohdy protikladného prostředí.

5 Cesty, které nespojují

Obrázek 229 Cesty, které nespojují, zdroj: autor

V horské izolované zástavbě dostává jiný rozměr i pojem prostupnost sídla a krajiny. Pěší pohyb lesy je limitován pouze naší fyzickou zdatností. Jiná situace nalézáme u cestní sítě propojující jednotlivá stanoviště.

Při pohledu z ptáčích perspektivy, a ještě více na mapovém podkladu se může jevit osídlení celkem rovnoměrné a osady vzdálené pár set metrů. Ovšem síť cest zde nebývá rovnoměrná, ani nemůže. Cesty, přesněji ty, které jsou dodnes běžně průjezdné, zde nejčastěji kopírují potoky, a tak od usedlostí vedou dolů. Propojují každý kopec s údolím. Je zcela běžné, že na sousední samotu, kterou máte na dohled, je to po cestě i několik kilometrů. Když se k tomu přidá vzdálenost do nejbližší obce s potřebnou občanskou vybaveností je přesun autem téměř jedinou možnou volbou. Pěšky tady chodí jen houbaři.

Obrázek 230 Cesty, které nespojují – současné příjezdy k jednotlivým osadám, zdroj: autor

Zmiňovaná nerovnoměrnost struktury cest a tím akcentovaná vzdálenost je ovšem do značné míry znakem formovaným až v posledních desetiletích. Až do roku 1945, kdy osídlení v těchto oblastech doznalo vrcholu, byla prostupnost územím podstatně větší. Krajina byla otevřenější a současné lesy mnohdy řidší a pastevní. Fungovalo nepřeberné množství cest a pěšin mezi osadami a lesy. Na jejich udržování se podílely stovky v prostoru pracujících obyvatel. Trasování těchto průchodů je naopak velmi logické a často ve velmi pohodlných sklonech. Do dnešních dnů se tyto trasy dochovaly ve formě terénních znaků nebo běžně nesjízdných lesních cest, místní je někdy používají. S rozvojem turistiky začínají být opětovně více využívány, což může mít pozitivní i negativní dopady, například na ochranu přírody. Na vzestupu je i interpretace místního dědictví, která podobných motivů hojně využívá.

Dílčí závěr: Síť cest je v prostoru nerovnoměrná a mnohdy akcentuje odlehlost jednotlivých lokalit. Fungování bez auta je nemyslitelné. Fungování obce je tak nastaveno na pohyb autem. Možnou příležitostí je větší využívání starých cest a pěšin.

Uspořádání prostranství a zástavby

6 Nejsou lidi, není náves

Obrázek 231 Nejsou lidi, není náves, zdroj: autor

Obrázek 232 Nejsou lidi, není náves – známý Bílý kříž jako bod v krajině, zdroj: web obce Staré Hamry

Podobně jako u nepravidelné rozptýlené zástavby i zde veřejná prostranství dnešních měřítek nikdy neexistovala. I zde nacházíme krystalizační či uzlové body v prostoru zpravidla nikoli přímo u usedlostí, ale opodál, často i v lesích, o jejich významu je více napsáno u případové studie obce Pstruží (typ 3). Tato místa fungují a vzhledem k jejich dochovanosti nebývá těžké je udržet. Nacházíme se v prostoru, kde není předpokládán další intenzivní rozvoj, a současný počet obyvatel a jejich rozmělnění na velké ploše nedává důvod budovat rozsáhlá veřejná prostranství.

Přesto i zde existuje tlak na tvorbu veřejných prostranství, je to turismus. Bohužel by mnohdy bylo výstižnější formulovat předešlou informaci jako „tlak na tvorbu parkovišť a informačních tabulí“. Práce na mnoha místech skutečně sestává těchto dvou činností. Není pochyb, že si situace žádala tyto problémy řešit, ale i k těmto výzvám

lze přistupovat kontextuálně, pracovat s materiály či například redukovat zpevněné plochy.

Dílčí závěr: V prostoru se nenacházejí veřejná prostranství v pravém slova smyslu, ale řada historických nenápadných míst částečně plní jejich funkci a jsou příležitostí například i pro práci s místním odkazem. Úpravy a nová prostranství, často coby zázemí pro dopravu a turismus, mohou při neuváženém rozsahu a podobě nezohledňující místní specifika prostředí uškodit.

7 Souseda mám za lesem

Obrázek 233 *Souseda mám za lesem*, zdroj: autor

Ve vnímání prostoru a jeho měřítku vůči jedné usedlosti došlo v posledních letech k posunu. Leckoho by mohlo překvapit, že to, co na Starých Hamrech vidíme a vnímáme jako pastviny, jsou pouze zbytky dříve bezlesých ploch. Přesněji se jedná o obdělávané plochy polí, zahrádek, sadů a luk, které patřily k jednotlivým usedlostem. Volná pastva se odehrávala ve velké míře až vně těchto pozemků na pastvinách či pastevních lesech. S opouštěním hor volné plochy zarostly a zůstaly jen ty obdělávané. Měřítko se změnilo, ale usedlosti jsou stále obklopeny loukami. Je to jakýsi zmenšený model krajiny. V lokalitách, kde je povolována nová zástavba, dochází k dalšímu zmenšování volného prostoru a navíc „roste počet sousedů“.

Může tak nastat situace, jako v osadě Samčanka a brzy možná také v osadě Lojkaščanka hned vedle, kdy louky úplně zmizí a vznikne sídliště přímo obklopené lesem, tedy ekvivalent přehlacených katastrů na hranici CHKO pod horami. Tento posun měřítka je patrné z obrázku V hlavní roli topografie – osady Samčanka a Černá Vroble. Krajina v takovém případě může zcela přijít o složku otevřeného prostoru s loukami a tedy základní kvalitu krajinného rázu. Toto je nežádoucí i z pohledu ekologie a biodiverzity. Společenství a stanoviště jsou vázána na otevřený prostor a pastvu, což nemůže nahradit hospodářský les a ani pěstěná zahrádka. V tomto směru občas pomůže výskyt chráněných druhů rostlin či živočichů, který může některé lokality ochránit. Rovněž v rámci územního plánu je operováno s pojmem květnaté travní porosty, který není samostatnou plochou s rozdílným způsobem využití, ale zpřísňuje pravidla pro plochy, kde se nachází. Používán je ovšem v malém rozsahu a mimo zastavěné území.

Samotný způsob umísťování nové zástavby je téměř totožný se znakem Souseda mám na dohled u Nepravidelné rozptýlené zástavby (typ 3). Liší se pouze větší zdrženlivostí samospráv ve věci povolování zastavitelných ploch. Negativním

případem může být zmiňovaná osada Samčanka – novodobé centrum obce Staré Hamry, kde je plánováno mycení lesa pro potřeby výstavby RD a rozšíření občanské vybavenosti.

Dílčí závěr: Nejen pro naše osobní vnímání a ráz krajiny či cestovní ruch, ale i pro její samotné fungování je nezbytné udržet extenzivní charakter území a v maximální míře louky. Umísťování, rozsah a regulace nových zastavitelných ploch by měly s jejich ochranou počítat a nezahlcovat prostor.

5.5.4 Shrnutí, závěry a tendence

V rámci případové studie obce Staré Hamry, zástupce horské izolované zástavby, byly popsány projevy, souvislosti a úskalí jednotlivých znaků s ohledem na jejich ukotvení v historické podobě obce, krajiny a osídlení a současnou situaci, s poukázáním na důležitost a možnosti jejich udržení v prostoru tak, aby se i nadále uplatňovaly v jeho obrazu. Případová studie se nezaměřuje na údolní části vsí typu 4, které mají projevy blízké dlouhé vsi, ovšem s daleko menšími pravidelnostmi.

Následující série obrázků a schémat prezentuje zobecněný vývoj a tendence typu horská izolovaná zástavba pro snazší aplikaci na jiné obce a predikci jejich reakce na obdobné situace. Další obce se celkově i v jednotlivých znacích mohou nacházet v jiné fázi rozvoje než obec Staré Hamry nebo některé znaky nemusí být v prostoru rozpoznány. Nepravidelná rozptýlená zástavba se totiž v detailech liší lokalita od lokality, a tyto odlišnosti, jsou-li původní, bychom měli respektovat a chránit. I tak lze pomocí podobnosti projevů jednotlivých znaků u obcí predikovat dopady jejich současných rozhodnutí.

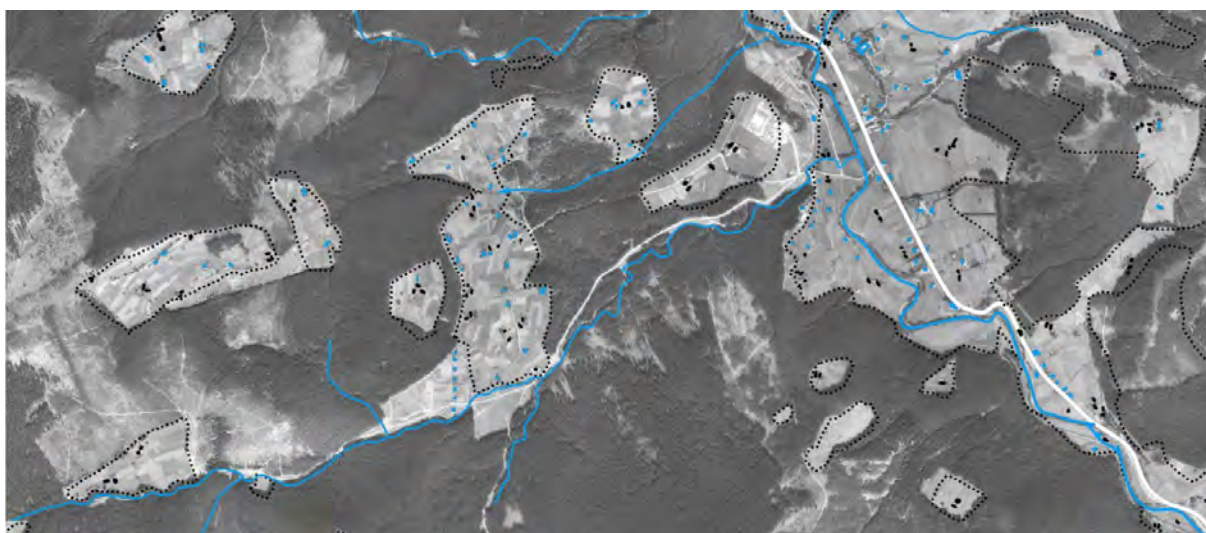

Obrázek 234 Staré Hamry – Stabilní katastr 1833/36 – schéma vsi (výřez) na podkladu stabilního katastru s vyznačenými usedlostmi (dvorci), obhospodařovanými polanami a původní cestu údolím, která je nyní zatopena přehradou Šance, zdroj: autor

Ve výřezu výše nalézáme dnes centrální část obce a schéma původní struktury vsi vyznačené na stabilním katastru. Krom jednotlivých znaků, je zde možné nalézt rovněž základní členění prostoru. To se do dnešních dnů dochovalo mírně pozměněné, což je dáno změnou hospodaření i možným zkreslením ve znázornění ve stabilním katastru. Vidíme zde izolované polany (znak Každý sám za sebe)

s jednotlivými usedlostmi nebo usedlostmi na protilehlých stranách polan. Kolem polan nebyl neprodyšný les jako dnes, ale průběžně mýcená částečně volná plocha a pastevní lesy. K jednotlivým polanám vedou z údolí cesty, terén totiž mnohdy neumožňuje jejich vzájemné propojení (znaky Cesty, které nespojují, V hlavní roli topografie). Nacházíme se v prostoru, kde je vše determinováno především krajinou, horami a průběhem terénu.

Níže nacházíme tentýž výřez Starých Hamer v 50. letech 20. století. Vyznačeny jsou krom původních usedlostí i přírůstky za jedno století. V této době zde bylo maximum hospodářského obyvatelstva, čemuž nasvědčují i zastavěné polany kolem vody. Na některých místech tak přestalo platit, že Sousedá mám za lesem, objevuje se i zástavba rodinných domů v řadě vedle sebe, novotvar, který zde nemá předlohu. Beze změn zůstávají osady, kde Dál už cesta nevede. Také zde vidíme ústup otevřeného prostoru kolem polan. Charakter prostoru se však generálně nemění, ono Na samotě u lesa trvá, pouze se posouvá měřítko prostoru a vnímání „otevřenosti a uzavřenosti“ jednotlivých míst. Veřejná prostranství zde nehledíme.

Obrázek 235 Staré Hamry – Letecký snímek 1955 – schéma vsi (výřez) s vyznačenou první novodobou zástavbou (modře) a srovnání rozsahu bezlesých ploch dle stabilního katastru s realitou 50. let, kdy už ovšem docházelo k postupnému zalesňování, zdroj: autor

Následuje předposlední vyobrazení obce v současnosti, kde ponejvíce zaujme přítomnost přehrady. Ta změnila úlohu řady míst a přivedla mezinárodní silnici do dříve klidných osad, sledovat tak můžeme, jak tato místa a jejich podoba zvládají odolávat tomuto náporu. Na snímku je bíle vyznačena původní zástavba a hranice polan ze stabilního katastru, a odlišena veškerá pozdější zástavba. Dřívější nenápadná osada Samčanka (uprostřed), kterou přímo protnula komunikace, je dnes správním centrem s úřadem, střediskem, parkovišti a paneláky. Spolu s vedlejšími osadami se stala novým domovem pro řadu vystěhovaných a nyní i pro nově příchozí. V novodobém vývoji tak vidíme srovnání pravého břehu, kde není komunikace a změny nejsou plošné, a levého břehu, kde došlo v dosahu komunikace k výraznému zahuštění a vzniku lokalit, které bychom mohli popsat jako satelit uprostřed lesa, jelikož z původní luk, zde nezbylo nic.

Obrázek 236 Staré Hamry – Letecký snímek 2022 – porovnání zástavby v roce 1833/36 se současným rozsahem zástavby (červeně), nové zastavitelné plochy bydlení (bílá šrafa), nové plochy rekreace (černá šrafa) a změna v prostoru, kterou přinesla přehrada Šance, zdroj: autor

Jako poslední vidíme zákres do územního plánu obce. Zde názorně vidíme úbytek volného prostoru, který souvisí i se současným způsobem vytyčování zastavěného území, velikosti parcel a jejich oplocováním. Nalézáme menší zastavitelné plochy v rámci některých polan, vždy ve vazbě na stávající plochy, což je obecně přijímané pravidlo, ovšem krůček po krůčku nenápadně měnící charakter limitovaného prostoru. Naopak nekontextuální je nové mýcení lesa a zastavění poslední volné louky v osadě Samčanka – centru obce, jde totiž o plochu 7,55 ha, a počítáno je se 47 RD s prostorovým uspořádáním odpovídajícím běžné příměstské zástavbě. Rostoucí tlak na rekreační využití dokumentuje umístění nové bobové dráhy, naštěstí ve vazbě na centrum.

Obrázek 237 Staré Hamry – Územní plán – hlavní výkres ÚP s vyznačeným rozsahem obce v roce 1833/36 a nově vytyčené zastavitelné plochy (šrafa), zdroj: autor

U Starých Hamer a veškeré horské izolované zástavby nenacházíme žádná veřejná prostranství (znak Nejsou lidi, není náves). Řada míst však plní jejich funkci – lesní křižovatky, výhledy, křížky. Tato místa mají potenciál, nesmí být ovšem zničena

přehnaným tlakem na rozvoj zázemí dopravy a turismu. Obé navíc přináší disproporce do složení občanské vybavenosti obce, ta pak není zaměřena na místní obyvatele.

Staré Hamry (a většina horské izolované zástavby) se nachází v CHKO, z čehož plyne snazší ochrana prostoru. Pomineme-li nutné změny ve způsobu hospodaření, které významně mění prostor, dochází jen k pomalé ztrátě charakteru zástavby. Ovšem ani postupné vymezování jednotlivých malých zastavitelných ploch nemůže jít do nekonečna. První výjimkou z této situace jsou lokality ve vazbě na významnou komunikaci s významným rekreačním potenciálem, kde dochází k většímu zastavování, a to s prostorovou regulací, která téměř nepřihlíží k lokálním specifikům. Druhou výjimkou jsou lokality a vsi typu 4, které nejsou v CHKO. Tyto často chrání v případě hor pouze vlastní odlehlost (např. Nýdek), nebo v případě lokalit na území podhorských vsí jen to že doposud unikaly zájmu, což se mění (např. Palkovice, Kunčice p. O., Myslík). Základní charakter prostoru (znaky Na samotě u lesa, Každý sám za sebe či souseda mám za lesem) jsou zde výrazně stírány a mnohdy zůstává pouze atraktivní kulisa lesů a hor.

6 Závěry a implikace

6.1 Závěry

Vědeckým přínosem práce je zmapování a analýza osídlení v oblasti, a to zejména ve vztahu k současnosti a překotným změnám, kterým prostor čelí. V práci jsou rozpoznány, pojmenovány a definovány specifické projevy osídlení, a to pomocí nové metodiky – vytvořených oblastí, rozdělení vsí a jejich znaků. Aplikace metodiky na vybrané obce přinesla následující závěry a zjištění:

Oblast je dlouhodobě vystavena urbanizaci, která se především projevuje v překotném rozvoji rezidenční výstavby, který mimo velká města nemá v ČR obdoby. Velká část prostoru je již pozměněna, mnohdy významně, a při současných trendech, které jsou popsány v případových studiích, zde hrozí nejen ztráta lokálních specifíků, ale také základních parametrů fungujícího osídlení a krajiny. Dokumentován byl masivní výskyt suburbanizace zejména v prostoru pod horami (oblasti I a II) a to především u vsí typu 2 a 3 ve vazbě na současné průjezdné trasy a větší města. V tomto prostředí jsou mnohé znaky a lokální specifika již setřeny. Možným východiskem je zpomalení dalšího plošného nekontrolovaného rozvoje (boomu) a koncepční práce s detaily a jednotlivými místy.

Stav osídlení, ve kterém se nyní oblast nachází, je již v generálním pohledu v mnohém dalek historickému obrazu i všeobecně sdílené představě o něm. A to především v prostoru rozptýlených vsí. Nyní hledáme způsob, jak udržet pohromadě části mozaiky historického a novodobého a to tak, abychom zachovali či obnovili kontinuitu prostoru a zároveň splnili naše současné požadavky. Práce nalézá a popisuje možnosti, jak dnes historické kvality a místní specifika uplatňovat.

Sledování proměn osídlení pomocí nadefinovaných znaků se osvědčilo jako funkční nástroj jak pro analýzu na úrovni sídelní struktury a vnitřního fungování sídel a jejich prostranství, tak jako možné vodítko pro prostorové plánování. Metodika pomůže indikovat, které urbanistické parametry u jednotlivých obcí sledovat a rozvíjet. Mohou tedy být použity nejen pro srovnání, ale i pro práci s prostorem. Při dodržování těchto jejich znaků bude zachován a dále rozvíjen specifický charakter sídel. V transformovaných lokalitách je jejich zachování v maximální možné míře klíčem k udržení soudržnosti a kontextu v rámci oblasti.

Jednotlivé stanovené typy vsí na sebe v rámci sídelní struktury volně navazují, a to někdy i v rámci jednoho katastru, a byla vysledována tendence přecházet z jednoho typu v druhý. Například krátké vsi srůstají ve vsi dlouhé nebo srůstají s nepravidelnou rozptýlenou zástavbou. V nepravidelné rozptýlené zástavbě se postupně formuje jakési jádro a horská izolovaná zástavba přechází z formy s jednou usedlostí na polaně ve formu celoplošné rozptýlené zástavby. Děje se tak ovšem nevědomě, nekoordinovaně, a především bez sledování kvalit a charakteristik nového prostoru. Tedy při ztrátě znaků vsí původní, ovšem bez uplatnění znaků nového typu vsí. I v tomto směru se nabízí práce se zde formulovanými znaky. Je nutno k jednotlivým místům a lokalitám přistupovat individuálně.

Čím je topografie méně výrazná, tím snáz se vytrácí charakter prostoru. Obraz dlouhé vsi je méně náchylný než ráz vsi krátké. Nepravidelná rozptýlená zástavba je náchylnější v prostoru s jemnějším členěním a neznatelnými hranicemi katastrů.

Východiskem pro udržení rozptýlené zástavby mezerovité může být vymezení semknutějších skupin domů s větší hustotou zastavění, kolem kterých zůstane volný prostor a které nebudou propojeny s další zástavbou. Předobrazem zde jsou dvorce – původní usedlosti tvořené několika objekty či shluky několika těchto usedlostí.

Ve sledované oblasti je vůči změnám nejnáchylnější nepravidelná rozptýlená zástavba (typ 3), která je navíc místním specifikem. Tato zástavba, kterou bylo možné nalézt na většině osídleného prostoru, došlo z velké části ke změně měřítka či zániku charakteristických znaků prostřednictvím přílišného a překotného zastavění. Rozptýlená zástavba v lokalitách bez další ochrany funguje jako precedens a akcelerator zastavování prostoru. Tohoto trendu a jeho důsledků si obce nejsou vědomy, nebo jim chybí argumentace a nástroje pro jeho řešení.

V rámci skupiny vsí s jádry jsou na změny nejnáchylnější krátké vsi (typ 2) a nejzásadnější změny pozorujeme v překotném růstu a ztrátě jejich hranic, tedy u znaku Začátek a konec. Jejich nevýrazná prostorová struktura a drobná prostranství navíc nezvládají absorbovat současný tlak na výstavbu i dopravní obsluhu a jejich původní provozní princip bývá od základu změněn.

Horská izolovaná zástavba (typ 4), která se většinou nachází v CHKO, je z pohledu prostorového uspořádání stabilizovaná, až na lokality v návaznosti na významnější komunikace, kde je enormní tlak turismu a rekreace na novou výstavbu a rozvoj. Tento typ ovšem nacházíme také mimo CHKO, kde je situace rozdílná. Prostor je bez ochrany a změnám čelí pouze prostřednictvím své odlehlosti, o té se však nedá hovořit u níže položených lokalit na okrajích jiných vsí.

Prostorový charakter novodobé zástavby i nastavení nově umístěných zastavitelných ploch jasně ukazuje, že regulace nových ploch jen skrze velikost minimálního pozemku a index zastavitelnosti pro udržení lokálního rázu osídlení nestačí. Chceme-li zachovat ráz, je nutné již koordinovaně umisťovat a redukovat zastavitelné plochy a případně nalézt nástroj, pro práci s (ne)oplocováním pozemků.

Problematická je situace na hranici CHKO, ta kopíruje většinou hranici lesa či komunikaci kousek od ní. Zatímco v CHKO není zástavba umožněna, prostor hned za hranicí bývá pro svou atraktivitu často neprodyšně zastavěn a krajina přetržena. Hranice CHKO nemá představovat příkrý zlom mezi zakonzervovanou a ztracenou krajinou. Dotáhnout zastavěnou urbanizovanou plochu až na hranici (často hospodářského) lesa na úpatí hor není možné, otevřená krajina je nenahraditelná. Tato skutečnost si žádá celoplošné přehodnocení přístupu a koordinaci.

Nepřehledná a nekoordinovaná je situace také na hranicích katastrů vsí s jádry a nepravidelné rozptýlené zástavby, kde je často historicky vyšší kumulace staveb.

Novým sceleným blokům zástavby chybí hierarchie prostorů, funkční struktura, orientační body a identifikovatelná veřejná prostranství. Prostranství, byť nemusí mít v prostoru adekvátní historickou předlohu, jsou potřebná pro jeho fungování.

V oblasti vzniká řada nových veřejných prostranství, jejich forma je však povětšinou zcela nekontextuální, sleduje vzory z jiného prostředí a kvalita neodpovídá jejich důležitosti. Při hledání jejich podoby a komunikaci se často objevují označení „náměstí“, náměstíčko“, „centrum“, což zkresluje jejich vnímání, očekávání a při návrhu jejich podobu. Druhým častým jevem je pojetí prostranství jako kombinace dopravní stavby (autobusová točna, parkoviště, ...), dětského hřiště a ochranných bariér mezi nimi. Je velmi žádoucí rozšířit povědomí samospráv o možnostech a uplatnění urbanistů, architektonických soutěží či „obecních“ architektů i významu samotných veřejných prostranství pro komunitu.

Coby společnosti nám do značné míry uniká vnímání a cit pro tvorbu prostředí uvnitř obce. Pod naše rozlišovací schopnosti jsou pravidla v umísťování objektů, tvorba a vliv parcelace na podobu prostředí a prostorové charakteristiky veřejných prostranství. Tyto se pak nemohou projevit při plánování rozvoje a nemají oporu ani v podrobnosti územních plánů. V situaci, kdy jako urbanisté bojujeme, abychom dali prostředí aspoň nějaký charakter, jdou zcela stranou v práci popisovaná a představená lokální specifika či rozdíly i uvnitř popisované oblasti.

Díky definování 4 typů vsí bylo prokázáno, že ve sledované oblasti, v mnoha ohledech dnes těžko uchopitelné, lze nalézt základní jednotící rysy, jejichž podpoření (nikoli však na úkor dochovaných unikátností) může pomoci v udržení kontextu a hierarchie prostoru. V prostředí je historicky zdokumentováno nepřeborné množství lokálních projevů, které se mohou lišit i obec od obce. Řada z nich již není dochována a jejich pozůstatky mají čím dál tím menší uplatnění v transformujícím se prostoru. Kontextuální přístup může jejich ztrátu zpomalit a dopomoci k jejich většímu uplatnění ve vnímání prostoru.

U všech typů vsí atraktivitu prostoru významně posiluje panorama Beskyd a častá expozice svahů vůči výhledům. Díky této jedinečné přírodní kulise si často až příliš pozdě uvědomíme, že to, co obdivujeme na horizontu, jsme v novodobém satelitu již ztratili.

6.2 Implikace

Jako náplň pro další práci se nabízí rovněž prověření možnosti koordinovat rozvoj několika obcí najednou, například kolem jedné urbanizační osy. Vodítkem mohou být systémy prostorového plánování v některých západoevropských zemích, které plánují na jiných úrovních než ČR.

Metodiku lze rozpracovat do formy manuálu, čemuž jsou uzpůsobeny jazyk i grafika formulovaných znaků.

Metodika může sloužit jako argumentační základ pro plánování rozvoje obcí a jeho projednávání na úrovni odborné i s veřejností.

Řada sledovaných jevů je velmi těsně provázána s ochranou krajiny. Nabízí se prověření, jako měrou se formulovaná metodika kryje a doplňuje se zájmy ochrany přírody a krajiny a plánováním Územního systému ekologické stability.

I v dalších regionech republiky můžeme nalézt osídlení a vsi, které vykazují podobné znaky jako v oblasti nalezené typy. Pro predikci vývoje by mohlo být zajímavé

porovnání situace ve sledované oblasti rovněž s těmito lokalitami. Jedná se například o obce v údolí Loučné u Litomyšle (Trstěnice, Čistá, ...), v Orlických horách (Orličky, Červená voda, ...) pro dlouhou ves, drobné, často shlukové vsi ve starosídelních oblastech (Přerovsko, Labská nížina) pro krátkou ves, v minimální míře a fragmentárně české pohraničí a periferie Jeseníků a Rychlebských hor pro rozptýlenou zástavbu a Krkonoše (oblasti pasek a bud) pro horskou izolovanou zástavbu.

Při zkoumání zákonitostí v území se velmi dobře osvědčilo sledování místních názvů. Ty velmi často odkazují k původu místa. A speciálně v horské oblasti lze podle jazykového původu dojít i ke způsobu kolonizace, tedy kolonizaci pasekářské či valašské. Práce s místními názvy a jejich udržování v živém jazyce je jeden ze způsobů, jak pracovat na vztahu obyvatel k jejich domovu. Tento směr analýz může být podnětný i jinde zejména pak pro hledání souvislostí. Nabízí se rovněž zahrnutí historických místních názvů do pojmenovávání nových míst a ulic případně zohledňování místních reálií a nářečí při tvorbě názvů nových.

Při úvahách nad rozptýlenou zástavbou a jejích obyvatelích by bylo zajímavé více zohlednit aspekty sociologické. Srovnání skladby společnosti, fungování komunity a intenzity vazeb v ní, velikosti rodin v první a druhé půli 20. století a v současnosti by mohlo být zajímavou vrstvou pro komplexnější pochopení přeměn, kterých jsme nyní v prostoru svědky, i zajímavým námětem pro další výzkum.

Na základě shromážděných podkladů a zjištění na místě lze předpokládat, že zatímco v lokalitách mimo hlavní urbanizační osy a zároveň v lokalitách historicky zaostalejších lze vidět zbytky žitých tradic (muziky, tance, publikace, slovníky nářečí a publikum, které je sdílí a předává), v prostoru s vyšší mírou urbanizace, ekonomického rozvoje a atraktivní rekreace jsou tyto aktivity na ústupu či zanikly. Tradice zde přestaly být žitými a jsou přetrženy. O jejich oživení se paradoxně zasazuje více nové obyvatelstvo, které na venkov přišlo za jeho identitou. Na postupné přetrhání tradic má svou zásluhu i v druhé polovině 20. století systémově protežovaný průmysl u hranice sledované oblasti, který zamíchal se skladbou obyvatelstva a uspořádáním krajiny. Jelikož jsme svědky dalších velkých změn, lze rovněž předpokládat, že i tyto se projeví i na přítomnosti žitých tradic a folklóru. Oblast folklóru by zasloužila hlubší zkoumání právě ve vztahu k urbanismu a transformaci prostředí.

7 Zdroje

7.1 Seznam použité literatury

- ATELIER T-PLAN. *Územní studie Cílové charakteristiky krajiny Moravskoslezského kraje*. 2013.
- BLAŽEK, Bohuslav. *Venkovy: [anamnéza, diagnóza, terapie]*. Šlapanice: ERA, 2004. ISBN 808651790X.
- CULEK, M. [ed.] et al. (1996): *Biogeografické členění české republiky*. Enigma Praha.
- FROLEC, Václav. *K charakteru sídelní krajiny na Moravě a ve Slezsku*. In: Národopisné aktuality č.4/1971, Strážnice: Krajské středisko lidového umění ve Strážnici, 1971
- FROLEC, Václav a VAŘEKA, Josef. *Lidová architektura*. Praha. 1983
- HÉDL, Radim, Péter SZABÓ, Vladan RIEDL a Martin KOPECKÝ. *Tradiční lesní hospodaření ve střední Evropě I. Formy a podoby*. Živa. Praha: AV ČR, 2011, 2011(2), 3. ISSN 0044–4812.
- HÉDL, Radim, Péter SZABÓ, Vladan; RIEDL a Martin KOPECKÝ. *Tradiční lesní hospodaření ve střední Evropě II. Lesy jako ekosystém*. Živa. Praha: AV ČR, 2011, 2011(3), 3. ISSN 0044–4812.
- HNILIČKA, Pavel, 2012. *Sídelní kaše: otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů: urbanismus do kapsy*. 2., dopl. vyd. Brno: Host. ISBN 9788072945924.
- KRAUT, Jan. Hledání a bourání místních stavebních tradic na venkově. *Museum vivum - časopis českých muzeí v přírodě*. 2023, roč. 17.–18., s. 106-110. ISSN 1803-1358.
- KUČA, Karel. *Typologie vesnického osídlení, Půdorysné typy sídel*. In: HRNČIAROVÁ, Tatiana, MACKOVČIN, Petr – I. ZVARA, Ivan (eds.). *Atlas krajiny České republiky*, Ministerstvo životního prostředí Praha. 2009
- Atlas krajiny České republiky
- LANGER, Jiří. *Beskydy: stavby a život v nich*. Třinec: Wart pro Šmíra-Print, 2011. ISBN 978-80-905079-0-6.
- LÖW, Jiří, MÍCHAL Igor. *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 2003. ISBN 80-86386-27-9.
- MENCL, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Praha: Academia, 1980.
- MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ. *ZÚR MSK a přidružené dokumenty a přílohy*
- NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci: k fenomenologii architektury*. Praha: Odeon, 1994. ISBN 8020702415.
- PECH, Zbyněk. *Metodika pro zpracování regulačních plánů*. Brno, 2015.
- PERLÍN, Radim, Silvie KUČEROVÁ a Zdeněk KUČERA. *Typologie venkovského prostoru Česka*. Geografie. Praha, 2010, 115(2), 27. ISSN 1212-0014.

PERLÍN, Radim - *Regionální diferenciacie venkovských obcí Česka: disparity a možnosti rozvoje*. Praha. 2010

PEŠTA, Jan. *Několik poznámek ke studiu půdorysné struktury venkovských sídel na území Čech*. Průzkumy památek. 2000, 7(2), 16. ISSN 1212-1487.

SAKTOROVÁ, Dagmar. *Úloha územního plánování v tvorbě a ochraně krajiny – možnosti a problémy*. In: ŠTRÉBLOVÁ HRONOVSKÁ, Kateřina – KUPKA, Jiří – VOREL, Ivan [eds.]. *Osobitost kulturní krajiny. Od rozpoznání k ochraně*. Praha: ČVUT, 2014. ISBN 978-80-01-05607-3, s. 117–126.

SAKTOROVÁ, Dagmar. *Typy venkovského osídlení na území moravskoslezského kraje*, MSK, 2008, přednáška

ŠTIKA, Jaroslav. *Valaši a Valašsko, O původu Valachů, valašské kolonizaci, vzniku a historii moravského Valašska a také o karpatských salaších*. Rožnov p. R.: Valašský muzejní a národopisný spolek, 2009, ISBN 978-80-254-6131-0

VLČKOVÁ, Eliška. *Hodnocení venkova v kontextu cestovního ruchu*, diplomová práce 2017

VOREL, Ivan. *Tvářnost krajiny – vizuální scéna a kulturní dědictví*. In: ŠTRÉBLOVÁ HRONOVSKÁ, Kateřina – KUPKA, Jiří – VOREL, Ivan [eds.]. *Osobitost kulturní krajiny. Od rozpoznání k ochraně*. Praha: ČVUT. ISBN 978-80-01-05607-3, s. 9–14.

Zásady územní rozvoje MSK, Moravskoslezský kraj. 2024

7.2 Další studovaná literatura

Atlas životního prostředí Moravskoslezského kraje. 2. vyd. Ostrava: Moravskoslezský kraj, Krajský úřad, 2014. ISBN 978-80-87503-37-9.

BRYOL, Radek a KRAUT, Jan. *Možnosti a limity rekonstrukce a prezentace sídelní krajiny v muzeích v přírodě. Prameny a studie 73*. 2023, s. 75-91. ISSN 0862-8483.

BRYOL, Radek a KRAUT, Jan. *Kolibiska – krajinné řešení areálu Valašského muzea v přírodě*, 2020

HOLUBEC, Pavel, ed. *Perspektivy území II: Hranice a rozhraní*. 1. Praha: ČVUT, Fakulta stavební, 2013. ISBN 978-80-01-05339-3.

KRAUT, Jan. *Countryside settlement and its transformations in case of Moravian-Silesian Beskids and its foothills*. Online. In: *PhD Research Symposium 2017*. Vysoké učení technické v Brně, Fakulta architektury, 2017, s. 34–39. ISBN 978-80-214-5549-8. Dostupné z: <https://doi.org/10.13164/phd.fa2017.5>. [cit. 2017-11-30].

LŮW, Jiří et al. (2005): *Typologie české krajiny*. In: Projekt VaV/640/01/03 Program biosféra. MS. LŮW & spol., s.r.o. Brno.

MANA, Vladimír. *Krajinný ráz [poznámky a náměty k jeho hodnocení a k posuzování vlivu záměrů]* Praha. 2007

PEŠTA, Jan. *Plošný průzkum lidové architektury a venkovských sídel*. Odborné a metodické publikace (Národní památkový ústav). Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, 2014. ISBN 9788086516783.

ROZMANOVÁ, Naděžda a Zuzana POKORNÁ, ed. *Principy a pravidla územního plánování*. Brno: Ústav územního rozvoje, 2017.

ROMPORTL, Dušan. *Typologie krajiny České republiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Přírodovědecká fakulta, 2009. Disertační práce. Vedoucí práce Zdeněk Lipský.

ŠTRÉBLOVÁ HRONOVSKÁ, Kateřina a Jiří KUPKA, ed., 2013. *Ochrana kulturní krajiny: hledání cílů, možností a pravidel*. V Praze: České vysoké učení technické. ISBN 978-80-01-05391-1.

ŠUŠKA, Milan. *Kysuce, krajina a architektúra: cnosti a neresti*. Čadca: Milan Šuška, 2013. ISBN 978-809-7152-581.

TŮMA, Miroslav, ed. *Venkov: Jeho proměny a územní plánování*. 1. Brno: Ústav územního rozvoje, 2005.

ZRNOVÁ, Lucie, 2012. *Horské rekreační regiony: Požadavky na využití území a jejich střety*. In: HOLUBEC, Pavel, ed. *Perspektivy území: udržitelné vazby, střety a rozvoj*. Praha: ČVUT Praha, s. 10. ISBN 978-80-01-05124-5. ISSN 0139-5912.

7.3 Internetové zdroje

Mapový server Moravskoslezského kraje www.geoportal.msk.cz

Letecké snímkování 2006

mapy pozemkového katastru, M 1: 2880

Národní geoportál Inspire www.geoportal.gov.cz

Webové stránky obcí tichá, Baška, Čeladná, Pstruží, Staré Hamry, Hrádek, Nýdek, Písek, Komorní Lhotka, Palkovice, Kozlovice

http://geologie.vsb.cz/CviceniInzenyrskaGeologie/KAPITOLY/3_GEOMORFOLOGICK%C3%89_MAPY/3_GEOMORFOLOGICKE_MAPY.htm

<https://dalsimoravak.wordpress.com/2013/09/27/ruznorodost-moravske-krajiny/>

<http://geotech.fce.vutbr.cz/studium/geologie/skripta/REGGEOL.htm>

<http://www.cuzk.cz/>

<http://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>

<https://mapy.cz/>

<https://www.msk.cz/>

<http://www.lidova-architektura.cz>

<http://www.orbitakpostcard.cz>

<http://www.ostravice-zelena.cz>

<https://is.mendelu.cz/eknihovna>

<http://www.atlasobyvatelstva.cz>

<http://www.suburbanizace.cz>

7.3 Seznam obrázků

Obrázek 1 Sledovaná oblast – hranice katastrů a ORP, zdroj: autor	7
Obrázek 2 Osídlení v horách – Staré Hamry, osada Lojkaščanka, foto: autor, srpen 2023	8
Obrázek 3 roztroušená zástavba – okraj obcí Dobruška a Komorní Lhotka na hranici CHKO Beskydy, foto: autor, leden 2025.....	8
Obrázek 4 Sklonitost reliéfu ČR, zdroj: LÖW, J. et al. (2005): Typologie české krajiny.....	10
Obrázek 5 Reliéf krajiny (oranžová: krajiny výrazných svahů a skalnatých a horských hřebenů, Světle oranžová: hornatiny, žlutozelená: vrchoviny, zelenomodrá: říční nivy), zdroj: dalsimoravak.wordpress.com	10
Obrázek 6 Postup osídlování regionu, vrcholně středověká kolonizace (hnědá), raně novověká kolonizace (zelená), zdroj: dalsimoravak.wordpress.com.....	11
Obrázek 7 Urbanizační osy a přírodní bariéry – hlavní a vedlejší směry postupující kolonizace, horské partie vymezující osídlení (šrafa), hranice CHKO (modrá), zdroj: autor	12
Obrázek 8 Řetězec vsí na urbanizační ose – ilustrační skica návaznosti různých typů vsí s ohledem na postup, dobu a prostorové možnosti kolonizace, zdroj: autor.....	12
Obrázek 9 Využití krajiny (tmavozelená: lesní krajina, světlezelená: lesozemědělská krajina, modrá: rybníční krajina – v. n. Morávka, Šance, růžová: městská krajina), zdroj: dalsimoravak.wordpress.com	13
Obrázek 10 Typy venkovského osídlení na území Moravskoslezského kraje (šedivá: území ovlivněné industrializací a nejmladší osídlené území – vsi rozptýlené a přírodní, světlezelená: území se znaky pozdně středověké kolonizace, tmavě zelená: území se znaky nejstaršího osídlení – vsi se soustředěným půdorysem, vínová: města se statutem před 1836, růžová: trhové vsi), zdroj: Dagmar Saktorová, MSK, 2008.....	14
Obrázek 11 Proměny mezi lety 1833/36 a 1955 – urbanizační osy, celoplošný překotný rozvoj s proměnou charakteru (modrá), lokální rozvoj bez změny charakteru (šrafa), lokality, kde scelením zástavby dochází k formování jader (tečkované), zdroj: autor.....	16
Obrázek 12 Typologie území ČR, 2014 (vínová: periferie, zelená: stabilizovaná oblast, modrá: rozvojová urbanizovaná oblast, sytost barev je dána hustotou zalidnění dané oblasti), zdroj: Strategie regionálního rozvoje ČR 2014–2020	16
Obrázek 13 Přítomnost rekreačních objektů (výřez). Zdroj: ATELIER T-PLAN 2013.	17
Obrázek 14 Intenzita turistické aktivity na území Česka, zdroj: Eliška Vlčková, 2018.....	17
Obrázek 15 Rekreační významnost a udržitelnost ploch, zdroj: Eliška Vlčková, 2018.....	17
Obrázek 16 Typologie venkovského prostoru Česka podle potenciálu rozvoje, 2010 (světlemodrá: intenzivní rekreační oblast, tmavomodrá: vybavený moravský venkov, tmavozelená: moravská periferie, fialová: rozvojový venkov), zdroj: Radim Perlín, 2010	18
Obrázek 17 Zóny rezidenční suburbanizace, 2010 Zdroj: ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK J., KŘIVKA M. (2012): Zóny rezidenční suburbanizace 2010. Specializovaná mapa.....	19
Obrázek 18 Dochované členění krajiny/plužiny a jeho uplatnění v celkovém vjemu – zóna značného setření charakteru a ztráta otevřeného prostoru (modrá), mimo tuto zónu existující základní matrice členění (čárkované, označeny jednotlivé obce), dochované detaily (šrafa, označeny jednotlivé obce), zóna zarůstání lesem (tečkované), zdroj: autor	19
Obrázek 19 Správní členění – hranice historických panství (modře), hranice ORP (bílá čárkovaná), zdroj: autor.....	20
Obrázek 20 MAS – Lašsko (modrá hustá šrafa), Pobeskydí (modrá), Frýdlantsko-Beskydy (černá šrafa), Jablunkovsko (modrá šrafa), města Frýdek-Místek a Třinec (bílá), zdroj: autor.....	21
Obrázek 21 Ves lánová, zdroj: Jan Pešta (2000).....	22
Obrázek 22 Valašská řetězová ves, zdroj: Václav Frolec, Josef Vařeka (1983).....	22
Obrázek 23 Dvorcová ves, zdroj: Václav Frolec, Josef Vařeka (1983).....	23
Obrázek 24 Samota (stabilní salaš) na Lysé hoře, Ostravice, ukázka způsobu využití horských hřebenů, 1. pol. 20. století (zdroj: obec Malenovice)	23
Obrázek 25 Hora Travný z Bílého Kříže (pohled z pastvin osady Bílý Kříž na jednotlivé samoty v lesích s velkou pastvinou na hřebenu hory Travný v pozadí), historická pohlednice. Zdroj: obec Staré Hamry	24
Obrázek 26 Formy rozptýlené zástavby (vlastní členění) – horské osídlení s oddělenými stanovišti (červená), podhorské osídlení celoplošné (šrafa), zformovaná jádra vsí v současnosti (tečkované),	

osamocené stavby mimo zástavbu obce (bez šrafy), území bez trvalých staveb (černá šrafa), zdroj: autor.....	25
Obrázek 27 Samostatná usedlost v odlehlejší části katastru (obec Kunčičky), zdroj: mapová aplikace MSK.....	26
Obrázek 28 „Nahodilá“ podhorská úseková plužina s jednotlivými usedlostmi (dvorci) (obec Čeladná 1955), zdroj: mapová aplikace MSK.....	26
Obrázek 29 Zjevně přesně vytyčená zástavba později osídleného území (obec Pražmo, založena 1777), vnímána původem jako rozptýlená, dnes s ulicemi a panelovými domy, zdroj: mapová aplikace MSK.....	26
Obrázek 30 Zástavba horského typu na patě kopce (paseky) v návaznosti na lánovou (záhumenicovou) plužinu s velmi volnou organizací středu vsi (obec Guty), zdroj: mapová aplikace MSK.....	27
Obrázek 31 Později formovaná rozptýlená zástavba bez zjevných pravidel, typicky v údolí řeky Ostravice a Morávky (pomezí katastru obcí Raškovice, Krásná a Janovice 1955), zdroj: mapová aplikace MSK.....	27
Obrázek 32 Rozptýlená zástavba tvořená nepravidelným řetězcem velkých dvorců na pomezí lánů/úseků bez přímého propojení kompoziční osou / cestou, typicky v údolí Olše (obec Návsí), zdroj: mapová aplikace MSK.....	27
Obrázek 33 Oblast vsí s jádry – Kozlovice, Lhotka. Osídlení v rovinné či mírně zvlněné krajině, foto: autor, prosinec 2024	29
Obrázek 34 Oblast převládající plošné zástavby – okraj katastru Komorní Lhoty a Smilovic, foto: autor, únor 2025.....	29
Obrázek 35 Horské Fragmenty osídlení – Osada Gruň (Staré Hamry), příklad izolovaného osídlení na horském hřebeni, foto: autor, listopad 2024	29
Obrázek 36 Oblasti – Oblast vsí s jádry (bílá), oblast převládající plošné rozptýlené zástavby (šrafa), horské fragmenty osídlení (modrá), zdroj: autor	30
Obrázek 37 Srovnávací rozdělení vsí, vsi s jádry: dlouhá ves (černá), krátká ves (černá šrafa), vsi rozptýlené: nepravidelná rozptýlená zástavba (modrá šrafa křížem a modrá šrafa), horská izolovaná zástavba (modře), jádro města (bílá), zdroj: autor	31
Obrázek 38 Dlouhá ves – schéma zapojení vsi do sídelní struktury a schéma vnitřní struktury obce, zdroj: autor.....	33
Obrázek 39 Dlouhá ves – Pohled na prostřední část obce Metylovice, s krajními objekty zástavby vystupujícími z údolí potoka, většina zástavby je skryta v údolí, foto: autor, prosinec 2024	33
Obrázek 40 Dlouhá ves – Bukovec a Písek, poloha zástavby v rámci osy údolí, návaznost mezi katastry a rozptýlená zástavba téměř v celé ploše, zdroj: Národní geoportál INSPIRE	33
Obrázek 41 Krátká ves – schéma zapojení vsi do sídelní struktury a schéma vnitřní struktury obce, zdroj: autor.....	35
Obrázek 42 Krátká ves – Hodoňovice, střed obce. Foto: autor, duben 2023	35
Obrázek 43 Krátká ves – Smilovice, rozsah zástavby na leteckém snímku z 50. let 20. století, zdroj: Národní geoportál INSPIRE	35
Obrázek 44 Nepravidelná rozptýlená zástavba – schéma zapojení vsi do sídelní struktury a schéma vnitřní struktury obce, zdroj: autor	37
Obrázek 45 Nepravidelná rozptýlená zástavba – Pomezí obcí Košařiska a Milíkov, foto: autor, listopad 2025.....	37
Obrázek 46 Nepravidelná rozptýlená zástavba – Trojanovice, stabilní katastr, zdroj: Geoportál MSK	37
Obrázek 47 Obr. Horská izolovaná zástavba – schéma celé vsi, schéma samotných horských fragmentů osídlení zdroj: autor.....	39
Obrázek 48 Obr. Horská izolovaná zástavba – Byčinec (Morávka), polana obklopená lesem, foto: autor, srpen 2021.....	39
Obrázek 49 Obr. Horská izolovaná zástavba – Řeka, zástavba v centru obce, foto: autor, leden 2025	39
Obrázek 50 Šňůra korálků, zdroj: autor.....	43
Obrázek 51 Nekonečná obec, zdroj: autor.....	43
Obrázek 52 Prázdný horizont, zdroj: autor.....	43
Obrázek 53 Chalupy rozsypané v polích za vsí, zdroj: autor	44
Obrázek 54 Osa 1 Osa 2, zdroj: autor.....	44

Obrázek 55 Žebřík, zdroj: autor.....	44
Obrázek 56 Z centra rovnou do krajiny, zdroj: autor	45
Obrázek 57 Děravý konec, zdroj: autor	45
Obrázek 58 Pětikilometrová náves, zdroj: autor.....	45
Obrázek 59 Domy skoro vedle sebe – tři příklady prostorového uspořádání objektů, zdroj: autor	46
Obrázek 60 Hromádka, zdroj: autor	47
Obrázek 61 Podél vody i pod lesem, zdroj: autor.....	47
Obrázek 62 Chalupy rozsypané v polích za vsí, zdroj: autor	47
Obrázek 63 Osa 2, osa 3, zdroj: autor	48
Obrázek 64 Žebřík1, 2, zdroj: autor.....	48
Obrázek 65 Z centra rovnou do krajiny 2, zdroj: autor	48
Obrázek 66 Začátek i konec, zdroj: autor.....	49
Obrázek 67 Kilometrová náves, zdroj: autor	49
Obrázek 68 Domy skoro vedle sebe 2 – dva příklady prostorového uspořádání objektů podél osy, vnímání a potenciál ústředního prostoru (tečkovaně), zdroj: autor	49
Obrázek 69 Chalupy vysypané z rukávu, zdroj: autor.....	50
Obrázek 70 Až na horizont, zdroj: autor	50
Obrázek 71 Krajina uprostřed obce, zdroj: autor	50
Obrázek 72 Plocha, zdroj: autor.....	51
Obrázek 73 Cik Cak, zdroj: autor	51
Obrázek 74 Jak velká má být mezera?, zdroj: autor	51
Obrázek 75 je tu vůbec nějaká náves? zdroj: autor	52
Obrázek 76 Souseda mám na dohled, zdroj: autor.....	52
Obrázek 77 Na samotě u lesa, zdroj: autor.....	53
Obrázek 78 Dál už cesta nevede, zdroj: autor	53
Obrázek 79 Každý sám za sebe, zdroj: autor	53
Obrázek 80 V hlavní roli topografie, zdroj: autor	54
Obrázek 81 Cesty, které nespojují, zdroj: autor	54
Obrázek 82 Nejsou lidi, není náves, zdroj: autor.....	54
Obrázek 83 Souseda mám za lesem, zdroj: autor	55
Obrázek 84 Zasazení do krajiny – prázdný horizont, hřeben nad údolím Tichávky pod Janíčkovým vrchem, zástavba obce končí v zeleni vpravo, v pozadí Beskydy, foto: autor, červenec 2023.....	57
Obrázek 85 Rozptýlená zástavba na pomezí obcí Mniší (pozice fotografa), Kozlovice (usedlost vlevo) a Tichá (usedlosti vpravo a v pozadí), foto: autor, prosinec 2024	57
Obrázek 86 Střed obce – souběh komunikace a říčky v ose obce, extenzivní charakter zástavby, foto: autor, prosinec 2024	58
Obrázek 87 Střed obce – křižovatka u kulturního domu a obecního úřadu, příjezd do obce přes kopec, foto autor, prosinec 2024.....	58
Obrázek 88 Dlouhá ves – schéma zapojení vsi do sídelní struktury a schéma vnitřní struktury obce, zdroj: autor.....	58
Obrázek 89 Tichá – Původní struktura – schéma vsi (výřez) dle stabilního katastru s vyznačenou říčkou Tichávka, lány, původními statky a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor	59
Obrázek 90 Tichá – Rozpoznání znaků 1 – schéma sídelní struktury a organizace katastru na podkladu leteckého snímku 2024, zdroj: autor.....	60
Obrázek 91 Tichá – Rozpoznání znaků 2 – schéma vsi (výřez) dle stabilního katastru s vyznačenou říčkou Tichávka, lány, původními statky a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor	60
Obrázek 92 Tichá – Rozpoznání znaků 3 – schéma vsi (výřez) na podkladu leteckého snímku 2022 s vyznačeným historickým rozsahem, novodobou zástavbou a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor	61
Obrázek 93 Šňůra korálek, zdroj: autor.....	61
Obrázek 94 Metylovice – dlouhá linie zástavby v údolí potoka obklopená zvlněnou krajinou, foto: autor, březen 2023.....	62
Obrázek 95 Nekonečná obec, zdroj: autor.....	63

Obrázek 96 Obr. Nekonečná obec – návaznost zástavby v údolí (plná bílá čára), částečné rozdělení zástavby a spojnice v sídelní struktuře přes horizont (tečkovaná čára), hranice katastru (žlutě), zdroj: autor.....	63
Obrázek 97 Prázdný horizont, zdroj: autor.....	64
Obrázek 98 Prázdný horizont, hřeben nad údolím Tichávky pod Janíčkovým vrchem, zástavba obce končí v zeleni vpravo, foto: autor, červenec 2023	64
Obrázek 99 Chalupy rozsypané v polích za vsí, zdroj: autor	65
Obrázek 100 Chalupy rozsypané v polích za vsí – rozptýlená zástavba na pomezí obcí Mniší (pozice fotografa), Kozlovice (usedlost vlevo) a Tichá (usedlosti vpravo a v pozadí), foto: autor, prosinec 2024	65
Obrázek 101 Chalupy rozsypané v polích za vsí – územní plán obce Tichá s vyznačenými lokalitami s rozptýlenou zástavbou a jejím rozrůstáním, zdroj: autor.....	66
Obrázek 102 Osa 1, osa 2, zdroj: autor	66
Obrázek 103 Osa – podoba středu obce s říčkou a pravidelně rozmístěnými objekty, foto: autor, prosinec 2024	67
Obrázek 104 Osa – letecký snímek s vyznačenými komunikacemi v ose (silná čára), příčlemi žebříku (tenká čára) a místy s charakterem veřejného prostranství či s jeho potenciálem, zdroj: autor	67
Obrázek 105 Žebřík, zdroj: autor.....	68
Obrázek 106 Žebřík – plošná zástavba až k horizontu v rozporu s kompozičním schématem, foto autor, prosinec 2024	68
Obrázek 107 Z centra rovnou do krajiny, zdroj: autor	69
Obrázek 108 Žebřík, z centra rovnou do krajiny – cesta vedoucí ze středu obce do polí, foto autor, prosinec 2024	69
Obrázek 109 Metylovice – zastavitelná plocha (fialová) bez vazeb na obec, zdroj: územní plán obce Metylovice.....	70
Obrázek 110 Děravý konec, zdroj: autor	70
Obrázek 111 Děravý konec – přejezd z obce Tichá do Kunčic p. O., foto autor, prosinec 2024.....	70
Obrázek 112 Děravý konec – návaznost souvislé zástavby obce Tichá a Kunčice p. O., modře hranice katastru, zdroj: autor	71
Obrázek 113 Pětikilometrová návěs, zdroj: autor.....	72
Obrázek 114 Střed obce – křižovatka u kulturního domu a obecního úřadu, příjezd do obce přes kopec, foto autor, prosinec 2024	72
Obrázek 115 Domy skoro vedle sebe – tři příklady prostorového uspořádání objektů, zdroj: autor.....	73
Obrázek 116 Domy skoro vedle sebe – nejednoznačně vymezené ústřední prostranství, větší vzdálenosti objektů, v popředí menší chalupy, v pozadí velký statek, foto autor, prosinec 2024	74
Obrázek 117 obec Písek – nepravidelný a zahuštěný střed obce, průchody a příjezdy k jednotlivým usedlostem, foto: autor, září 2024	74
Obrázek 118 Tichá – Stabilní katastr 1833 – schéma vsi (výřez) na podkladu stabilního katastru s vyznačenou říčkou Tichávka, lány, původními statky a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor	75
Obrázek 119 Tichá – Letecký snímek 1955 – schéma vsi (výřez) s vyznačenou první novodobou zástavbou a expanzí do krajiny (modře) a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor	76
Obrázek 120 Tichá – Letecký snímek 2022 – porovnání obce v roce 1833 se současným rozsahem zástavby a uliční sítě (modře) a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor.....	76
Obrázek 121 Územní plán – hlavní výkres ÚP s vyznačeným rozsahem obce v roce 1833 a nově vytyčené zastavitelné plochy (šrafo), zdroj: autor	77
Obrázek 122 Obr. Zasazení do krajiny – pohled z úbočí Dřevjaného kopce na novou zástavbu rozrůstající se do polí, v pozadí masiv Palkovických hůrek, foto: autor, září 2023	78
Obrázek 123 Obr. Soudobá výstavba v obci, foto: autor, únor 2025	78
Obrázek 124 Obr. Původní jádro obce, foto: autor, únor 2025.....	79
Obrázek 125 Obr. Současné centrum obce – křižovatka u obecního úřadu, kostela a školy, železniční přejezd, foto: autor, únor 2025	79
Obrázek 126 Obr. Krátká ves – schéma zapojení vsi do sídelní struktury a schéma vnitřní struktury obce, zdroj: autor.....	80

Obrázek 127 Obr. Baška – Původní struktura – schéma vsi dle stabilního katastru s vyznačeným potokem Bystrý, novou průjezdnou komunikací (čárkovaně), lány, většími statky a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor	81
Obrázek 128 Baška – Rozpoznání znaků 1 – schéma sídelní struktury a organizace katastru na podkladu leteckého snímku 2024, řeka Ostravice (čárkovaná čára), jádra krátkých vsí (tečkovaná šrafa), zdroj: autor	82
Obrázek 129 Baška – Rozpoznání znaků 2 – schéma vsi dle stabilního katastru s vyznačeným potokem Bystrý, novou průjezdnou komunikací (čárkovaně), lány, většími statky a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch zdroj: autor	82
Obrázek 130 Baška – Rozpoznání znaků 3 – schéma vsi (výřez) na podkladu leteckého snímku 2022 s vyznačeným historickým rozsahem, novodobou zástavbou a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor	83
Obrázek 131 Obr. Hromádka, zdroj: autor	83
Obrázek 132 Obr. Hromádka chalup – Baška na stabilním katastru 1833, zdroj: mapový portál MSK	83
Obrázek 133 Obr. podél vody i pod lesem, zdroj: autor	84
Obrázek 134 Obr. Chalupy rozsypané v polích za vsí, zdroj: autor	85
Obrázek 135 Obr. Chalupy rozsypané v polích za vsí – rozptýlená zástavba na příjezdu z obce Pržno do obce Baška), foto: autor, leden 2025.....	85
Obrázek 136 Obr. Chalupy rozsypané v polích za vsí – Precedens, dříve jediná usedlost dnes obklopená novou zástavbou a zastavitelnými plochami spojená s obcí, foto: autor, únor 2025.....	85
Obrázek 137 Obr. Chalupy rozsypané v polích za vsí – územní plán obce Baška s vyznačeným jádrem obce (čárkovaně) a nejstaršími lokalitami se zástavbou mimo jádro, zdroj: autor	86
Obrázek 138 Obr. Osa 2, zdroj: autor	87
Obrázek 139 Obr. Osa – novější kapacitní komunikace, která převzala roli původní osy, foto: autor, únor 2025.....	87
Obrázek 140 Žebřík 1, 2, zdroj autor.....	88
Obrázek 141 Žebřík – přetížená síť ulic, jen během focení projelo 8 aut, musely se pouštět, couvat a do prudkých zatáček najíždět po krajnicích, foto: autor, únor 2025	88
Obrázek 142 Žebřík, z centra rovnou do krajiny – vyznačení dochovaných (plná čára) a zaniklých (tečkovaně) částí schématu, zdroj: autor	88
Obrázek 143 Obr. Z centra rovnou do krajiny 2, zdroj: autor	89
Obrázek 144 Žebřík, z centra rovnou do krajiny – cesta dříve ústící ze středu obce za první usedlostí přímo do polí, dnes je konec souvislé zástavby vzdálen více než 1 km, hlavní ulicí není osa, nýbrž příčle, foto autor, únor 2025.....	89
Obrázek 145 Z centra rovnou do krajiny – nesrozumitelná spleť uliček, původní přímá trasa (uprostřed fotky) zanikla, v místě značky „3,5 t“ donedávna stála Boží muka, foto: autor, únor 2025..	89
Obrázek 146 Začátek i konec, zdroj: autor.....	91
Obrázek 147 Začátek i konec – jádra a osy vsí Baška (vpravo), Kunčičky a Hodoňovice na snímku z 50. let 20. století s patrnou tendencí propojování, modře pozdější hlavní komunikace, rychlostní silnice I56 a železnice (tečkovaně), zdroj: autor.....	91
Obrázek 148 Začátek i konec – jádra a osy vsí Baška (vpravo), Kunčičky a Hodoňovice v současnosti, hranice sídla je čitelná pouze v jižní části obce Baška, modře pozdější hlavní komunikace, rychlostní silnice I56 a železnice (tečkovaně), zdroj: autor.....	92
Obrázek 149 Kilometrová náves, zdroj: autor	93
Obrázek 150 Nové centrum obce – v průběhu 20. století formované centrum obce kolem křižovatky, obecního úřadu, obchodního střediska školy a kostela, foto autor, červenec 2023.....	93
Obrázek 151 Domy skoro vedle sebe 2 – dva příklady prostorového uspořádání objektů podél osy, vnímání a potenciál ústředního prostoru (tečkovaně), zdroj: autor	94
Obrázek 152 Historický hlavní prostor kolem potoka Bystrý, foto autor, červenec 2023	94
Obrázek 153 Domy skoro vedle sebe – střet nové a staré zástavby, zdroj: autor	95
Obrázek 154 Baška – Stabilní katastr 1833 – schéma vsi na podkladu stabilního katastru s vyznačeným potokem Bystrý, novou průjezdnou komunikací (čárkovaně), lány, původními statky a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor	96
Obrázek 155 Obr. Baška – Letecký snímek 1955 – schéma vsi s vyznačenou první novodobou zástavbou a expanzí do krajiny (modře) a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor	97

Obrázek 156 Baška – Letecký snímek 2022 – porovnání obce v roce 1833 se současným rozsahem zástavby a uliční sítě (modře) a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor.....	97
Obrázek 157 Obr. Baška – Územní plán – hlavní výkres ÚP s vyznačeným rozsahem obce v roce 1833 a nově vytyčené zastavitelné plochy (šrafo), zdroj: autor	98
Obrázek 158 Zasazení do krajiny – pohled z obce Ostravice na Ondřejník s obcí Pstruží, foto: autor, listopad 2024	99
Obrázek 159 Prostor – dochovaný ráz nedaleko středu obce, foto: autor, únor 2025.....	99
Obrázek 160 Střed obce – největší koncentrace občanské vybavenosti, foto: autor, únor 2025	100
Obrázek 161 Scelený blok zástavby – výhledy, které snadno parcely prodají, foto: autor, únor 2025	100
Obrázek 162 Nepravidelná rozptýlená zástavba – schéma zapojení vsi do sídelní struktury a schéma vnitřní struktury vsi, zdroj: autor.....	100
Obrázek 163 Pstruží – Původní struktura – schéma vsi (výřez) dle stabilního katastru s vyznačenými usedlostmi (dvorci), komunikacemi, potoky a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor	101
Obrázek 164 Obr. Pstruží – Rozpoznání znaků 1 – schéma sídelní struktury a organizace katastru na podkladu leteckého snímku 2024, řeky Čeladenka a Ostravice (modrá), hřeben Ondřejníka a první horizont (tečkovaně), zdroj: autor	102
Obrázek 165 Obr. Pstruží – Rozpoznání znaků 2 – schéma vsi (výřez) dle stabilního katastru s vyznačenými cestami, základním členěním pozemků, usedlostmi a současnou hranicí sceleného zastavěného území a zastavitelných ploch zdroj: autor	102
Obrázek 166 Obr. Pstruží – Rozpoznání znaků 3 – schéma vsi (výřez) na podkladu leteckého snímku 2022 s vyznačeným historickým rozsahem, novodobou zástavbou a současnou hranicí sceleného zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor	103
Obrázek 167 Chalupy vysypané z rukávu, zdroj: autor	103
Obrázek 168 Až na horizont, zdroj: autor	104
Obrázek 169 Krajina uprostřed obce, zdroj: autor	105
Obrázek 170 Krajina uprostřed obce – střed obce, nová výstavba a „uvězněné“ bývalé pole, foto: autor, únor 2025	105
Obrázek 171 Plocha, zdroj: autor.....	106
Obrázek 172 Plocha – usedlosti dle stabilního katastru na současném leteckém snímku a nové zastavitelné plochy (šrafo), zdroj: autor.....	107
Obrázek 173 Obr. Cik cak, zdroj: autor	108
Obrázek 174 Cik cak – zdánlivě nahodilá síť cest a vyznačený dnes téměř výhradní příjezd „za noclehem“, hranice prudkého svahu a lesa (tečkovaně), zdroj: autor.....	109
Obrázek 175 Mezera, zdroj: autor	110
Obrázek 176 Jak velká má být mezera? – dochovaný charakter, volný prostor, foto: autor. únor 2025	110
Obrázek 177 Jak velká má být mezera? – novodobá tvář obce, satelit, foto: autor, leden 2025.....	110
Obrázek 178 Jak velká má být mezera – velikost pozemků, původní zástavba (1), nová zástavba (2), odchylky v nové zástavě (3), zdroj: územní plán obce Pstruží	111
Obrázek 179 Čeladná, pod Smrčkem – ortofoto, zdroj: Národní geoportál Inspire	112
Obrázek 180 Čeladná, pod Smrčkem – hlavní výkres územního plánu, zdroj: obec Čeladná	112
Obrázek 181 Je tu vůbec nějaká návěs? zdroj: autor	113
Obrázek 182 Je tu vůbec nějaká návěs? – střed obce, v posledních letech rozvíjené veřejné prostranství, foto: autor, únor 2025	114
Obrázek 183 Je tu vůbec nějaká návěs? – historický uzlový a orientační bod (staletý dub, hromadisko, křížovatka), foto: autor, únor 2025	114
Obrázek 184 Souseda mám na dohled, zdroj: autor.....	115
Obrázek 185 Obr. Pstruží – Stabilní katastr 1833 – schéma vsi na podkladu stabilního katastru s vyznačenými usedlostmi (dvorci), komunikacemi, potoky a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor	116
Obrázek 186 Pstruží – Letecký snímek 1955 – schéma vsi s vyznačenou první novodobou zástavbou (modře) a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor.....	117

Obrázek 187 Pstruží – Letecký snímek 2022 – porovnání zástavby v roce 1833 se současným rozsahem zástavby (modře) a uliční sítě (tence bíle) a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor	117
Obrázek 188 Pstruží – Územní plán – hlavní výkres ÚP s vyznačeným rozsahem obce v roce 1833, a 1955 a nově vytyčené zastavitelné plochy (šrafo), zdroj: autor	118
Obrázek 189 Zasazení do krajiny – pohled z obce Milíkov na úbočí s obcí Hrádek, foto: autor, leden 2025	119
Obrázek 190 Určeno k zastavění – osamocený RD a zastavitelné plochy, v pozadí zástavba kolem řeky Olše, foto: autor, leden 2025	119
Obrázek 191 Dědina – stísněné jádro původní osady, foto: autor, leden 2025	120
Obrázek 192 Přetržená obec – stěna dopravního koridoru a jednopruhová komunikace obsluhující více než 100 ha zástavby, foto: autor, leden 2025	120
Obrázek 193 Nepravidelná rozptýlená zástavba – obecné schéma vnitřní struktury vsi, konkrétní situace v Hrádku (vpravo), zdroj: autor	120
Obrázek 194 Hrádek – Původní struktura – schéma vsi (výřez) dle stabilního katastru s vyznačenými usedlostmi (dvorci), částečně vymezeným jádrem původní osady, komunikacemi (trasa koridoru čárkovaně), řekou Olší a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor	121
Obrázek 195 Hrádek – Rozpoznání znaků 1 – schéma sídelní struktury a organizace katastru na podkladu leteckého snímku 2024, řeka Olše, dopravní koridor (bílá), hranice prudkých svahů, hřeben (tečkovaná čára), původní osada (tečkovaná šrafo), zdroj: autor	122
Obrázek 196 Hrádek – Rozpoznání znaků 2 – schéma vsi dle stabilního katastru s vyznačenými usedlostmi (dvorci), částečně vymezeným jádrem původní osady, komunikacemi (trasa koridoru čárkovaně), řekou Olší a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor	122
Obrázek 197 Hrádek – Rozpoznání znaků 3 – schéma vsi (výřez) na podkladu leteckého snímku 2022 s vyznačeným historickým rozsahem, dopravním koridor, původní cestou a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor	123
Obrázek 198 Chalupy vysypané z rukávu – zaplňující se rozptýlená zástavba, foto: autor	123
Obrázek 199 Chalupy vysypané z rukávu, zdroj: autor	123
Obrázek 200 Až na horizont, Krajina uprostřed obce, Plocha, Mezera, zdroj: autor	124
Obrázek 201 Vnitřní struktura – pravidelnosti a potenciál cestní sítě, zdroj: autor	125
Obrázek 202 Plocha – projednávaná změna územního plánu 2025, zdroj: obec Hrádek	126
Obrázek 203 je tu vůbec nějaká návěs? zdroj: autor	127
Obrázek 204 Souseda mám na dohled, zdroj: autor	127
Obrázek 205 Uspořádání prostranství a zástavby – průchody na dědině, foto: autor	127
Obrázek 206 Uspořádání prostranství a zástavby – kulisa veřejných prostranství, foto: autor	127
Obrázek 207 Hrádek – Stabilní katastr 1833 – schéma vsi (výřez) na podkladu stabilního katastru s vyznačenými usedlostmi (dvorci), částečně vymezeným jádrem, komunikacemi, řekou Olší a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor	128
Obrázek 208 Hrádek – Letecký snímek 1955 – schéma vsi (výřez) s vyznačenou první novodobou zástavbou (modře) a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor	129
Obrázek 209 Hrádek– Letecký snímek 2022 – porovnání zástavby v roce 1833 se současným rozsahem zástavby (modře) a uliční sítě (tence bíle) a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor	130
Obrázek 210 Hrádek – Územní plán – hlavní výkres ÚP s vyznačeným rozsahem obce v roce 1833 a nově vytyčené zastavitelné plochy (šrafo), zdroj: autor	130
Obrázek 211 Lojkaščanka, izolovaná 27ha louka s rozptýlenou zástavbou, 530-610 m n. m., foto: autor, srpen 2023	132
Obrázek 212 Osada Gruň, největší osada na horském hřebeni, foto: autor, listopad 2024	132
Obrázek 213 Osada Gruň – přežívající hospodaření, foto: autor, listopad 2022	133
Obrázek 214 Osada Samčanka – nové centrum obce, zdroj: obec Staré Hamry	133
Obrázek 215 Horská izolovaná zástavba – schéma celé vsi, schéma samotných horských fragmentů osídlení zdroj: autor	133

Obrázek 216 Staré Hamry – Původní struktura – schéma vsi (výřez) dle stabilního katastru s vyznačenými usedlostmi (dvorci), obhospodařovanými polanami a původní cestu údolím, která je nyní zatopena přehradou Šance, zdroj: autor	134
Obrázek 217 Staré Hamry – Rozpoznání znaků 1 – členitost katastru na podkladu leteckého snímku 2024, vodní toky (modře), nejvýraznější horské hřebeny a vrcholy (tečkovaně), zdroj: autor	135
Obrázek 218 Staré Hamry – Rozpoznání znaků 2 – schéma vsi (výřez) dle stabilního katastru před výstavbou přehrady, s vyznačenými usedlostmi (dvorci), obhospodařovanými polanami (tečkovaně) a původní cestu údolím zdroj: autor	135
Obrázek 219 Staré Hamry – Rozpoznání znaků 3 – schéma vsi (výřez) na podkladu leteckého snímku 2022 s vyznačeným historickým rozsahem, novodobou zástavbou (červeně), zdroj: autor	136
Obrázek 220 Na samotě u lesa, zdroj: autor	136
Obrázek 221 Na samotě u lesa – osada Břestový obklopená lesy, další osídlení téměř není vidět, foto: autor, říjen 2019.....	136
Obrázek 222 Dál už cesta nevede, zdroj: autor	137
Obrázek 223 Každý sám za sebe, zdroj: autor	138
Obrázek 224 Každý sám za sebe, v hlavní roli topografie – pohled z vrcholu Lysé hory, nekonečné hory, bílá místa jsou osady, foto: autor, prosinec 2019	138
Obrázek 225 Každý sám za sebe – Hlavní výkres ÚP s patrným rozptýlením osad, zdroj: obec Staré Hamry	138
Obrázek 227 Každý sám za sebe, v hlavní roli topografie – osada Mičulky, terén ovlivňuje umístění osady i polohu každého objektu, foto: autor, říjen 2019.....	139
Obrázek 226 V hlavní roli topografie, zdroj: autor	139
Obrázek 228 V hlavní roli topografie – osady Samčanka a Černá Vroble, srovnání novodobého zastavování a původního urbanismu, zdroj: autor	140
Obrázek 229 Cesty, které nespojují, zdroj: autor	141
Obrázek 230 Cesty, které nespojují – současné příjezdy k jednotlivým osadám, zdroj: autor	141
Obrázek 231 Nejsou lidi, není náves, zdroj: autor	142
Obrázek 232 Nejsou lidi, není náves – známý Bílý kříž jako bod v krajině, zdroj: web obce Staré Hamry	142
Obrázek 233 Souseda mám za lesem, zdroj: autor	143
Obrázek 234 Staré Hamry – Stabilní katastr 1833/36 – schéma vsi (výřez) na podkladu stabilního katastru s vyznačenými usedlostmi (dvorci), obhospodařovanými polanami a původní cestu údolím, která je nyní zatopena přehradou Šance, zdroj: autor	144
Obrázek 235 Staré Hamry – Letecký snímek 1955 – schéma vsi (výřez) s vyznačenou první novodobou zástavbou (modře) a srovnání rozsahu bezlesých ploch dle stabilního katastru s realitou 50. let, kdy už ovšem docházelo k postupnému zalesňování, zdroj: autor	145
Obrázek 236 Staré Hamry – Letecký snímek 2022 – porovnání zástavby v roce 1833/36 se současným rozsahem zástavby (červeně), nové zastavitelné plochy bydlení (bílá šrafa), nové plochy rekreace (černá šrafa) a změna v prostoru, kterou přinesla přehrada Šance, zdroj: autor	146
Obrázek 237 Staré Hamry – Územní plán – hlavní výkres ÚP s vyznačeným rozsahem obce v roce 1833/36 a nově vytyčené zastavitelné plochy (šrafa), zdroj: autor	146

8 Přílohy

Příloha č.1: Srovnávací rozdělení vsí – podrobná tabulka